

ਰਾਜੀਵ ਸ਼ਰਮਾ ਅਤੇ ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ ਜੇ. ਜੇ.

ਅਭਿਜੀਤ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਅੰਕੁਰ ਲਿਖਾਰੀ- ਅਪੀਲਕਰਤਾ

ਬਨਾਮ

ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ- ਜਵਾਬਦਾਰਤਾ

2014 ਦਾ CRA-D ਨੰ.564-DB

28 ਮਈ, 2019

ਗਵਾਹ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ-ਸਪੀਡੀ ਟ੍ਰਾਇਲ-ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਸਹਿਤ, 1860-S.302-ਫੌਜਦਾਰੀ ਅਪੀਲ-ਗਵਾਹ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਤੇਜ਼ ਮੁਕੱਦਮਾ-ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦੋਸ਼ੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਬਾਹਰ ਕੀਤਾ ਕਤਲ-ਪੀਡਬਲਯੂ 1 ਇੱਕ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹ ਨੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਸੰਸਕਰਣ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। 10.10.2011 ਨੂੰ-20.4.2012 ਨੂੰ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਆਪਣੀ ਜਿਰਾਹ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮੁੜ ਗਿਆ-ਪੀਡਬਲਯੂ 2 ਪੁਲਿਸ ਦੁਆਰਾ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਉਸਦੇ ਬਿਆਨ ਤੋਂ ਬਚ ਗਿਆ-ਪੀਡਬਲਯੂ 3 ਦੇ ਐਸਆਈ ਲਖਨਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਿਰ੍ਹਾ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦਾ ਕੋਈ ਮਰਨ ਦਾ ਐਲਾਨ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ-ਪੀਡਬਲਯੂ 8 ਡੀਐਸਪੀ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹ ਸੀ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ-ਪੀਡਬਲਯੂ 10 ਐਚਸੀ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਇੱਕ ਜ਼ਖਮੀ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹ-ਕੁਝ ਹੋਰ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵੀ ਬਚ ਗਏ-ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਹਿ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ 302 ਆਈਪੀਸੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ-ਅਪੀਲਾਂ ਦਾਇਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ-ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਅਪੀਲ ਖਾਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ -ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੁਆਰਾ ਤਰਜੀਹੀ ਅਪੀਲ ਨੂੰ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ-ਹੋਲਡ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਵਿਰੋਧੀ ਗਵਾਹ ਦਾ ਪੂਰਾ ਬਿਆਨ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ-ਇਸਤਗਾਸਾ ਉਸ ਹਿੱਸੇ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਕੇਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ-ਮੌਕੇ ਤੋਂ ਬਰਾਮਦ ਕੀਤੇ ਖਾਲੀ ਕਾਰਤੂਸ ਬੈਲਿਸਟਿਕ ਸਬੂਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦੋਸ਼ੀ ਤੋਂ ਬਰਾਮਦ ਕੀਤੇ ਪਿਸਤੌਲਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ-ਅੱਗੋਂ ਫੜੇ ਗਏ ਕਰਾਸ PW 1 ਦੀ ਜਾਂਚ ਲਗਭਗ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ-ਤਿੰਨ ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹ ਵੀ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ-ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਵਿਗਿਆਨਕ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਉਣਾ ਰਾਜ ਦਾ ਮੁੱਖ ਫਰਜ਼ ਹੈ-ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਅਪੈਰਾਧਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ- ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਡਰਤਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਲੋੜ ਹੈ- ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਗਵਾਹ ਅਪੈਰਾਧਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹਨ- ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਆਦਰ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ- ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਖਤਰੇ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਗਵਾਹ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ—ਕਈ ਵਾਰ ਧਮਕੀਆਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਦੀ ਹੈ—ਬੇਲੋੜੀ ਮੁਲਤਵੀ ਗਵਾਹਾਂ ਲਈ ਮਾਨਸਿਕ ਪੀੜਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ—ਪੂਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਸਵਿਦਨਸ਼ੀਲ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ—ਅੱਗੋਂ ਰੱਖੇ ਗਏ ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ—ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਦਿਨ 'ਤੇ ਸਮਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਟ੍ਰਾਇਲ ਕੋਰਟ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ

ਅਸਾਧਾਰਨ ਮਿਆਦ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ

ਪੀਡਬਲਯੂ 1 ਦੀ ਕ੍ਰਾਸ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦਾ ਸਿੱਟਾ - ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਜਿੱਤ ਗਿਆ - ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਟਰਾਇਲਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ।

ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ, ਇਹ ਨਿਪਟਾਇਆ ਗਿਆ ਕਾਨੂੰਨ ਹੈ ਕਿ ਵਿਰੋਧੀ ਗਵਾਹ ਦੇ ਪੂਰੇ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਤਰਾਸਾ ਉਸ ਹਿੱਸੇ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਕੇਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

(ਪੈਰਾ 31)

ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਤਤਕਾਲ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.1 ਲਖਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਤੋਂ ਕਰੀਬ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਤਿੰਨ ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹ ਵੀ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਗਏ। ਨਿਰਪੱਖ ਵਿਗਿਆਨਕ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਸੁਣਵਾਈ ਲਈ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਲੋੜ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗਾ।

(ਪੰ: ੪੯)

ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਕਿ, ਅਦਾਲਤ ਇਸ ਤੱਥ ਦਾ ਨਿਆਂਇਕ ਨੋਟਿਸ ਲੈ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੁਕੱਦਮੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਹਨ। ਮੁਲਜ਼ਮ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਣ ਦੀ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਤਤਕਾਲ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਤਿੰਨ ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਕੇਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪੀ.ਡਬਲਯੂ. -1 ਲਖਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਦੀ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਜ਼ਰੂਰ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਫ਼ੌਰੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਨਿਡਰਤਾ ਨਾਲ ਗਵਾਹੀ ਦੇ ਸਕਣ।

(ਪੈਰਾ 50)

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਗਵਾਹ ਨਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ੇਬ ਵਿੱਚੋਂ ਖਰਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਰਕਮ ਲਈ ਉਚਿਤ ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੰਬੀ ਦੂਰੀ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੈਠਣ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਕਮਰੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਹ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖਰਚੇ 'ਤੇ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਵਾਜਬ ਵਾਸਤਵਿਕ ਭੱਤੇ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਗਵਾਹਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਗੈਂਗਸਟਰਾਂ, ਅੱਤਵਾਦੀਆਂ, ਸਮੱਗਲਰਾਂ, ਮਾਸਪੇਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਅਤੇ ਘਿਨਾਉਣੇ ਅਪੈਰਾਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਧਮਕੀ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਖ਼ਤਰੇ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਜਾਂਚ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਲੰਮਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬੇਲੋੜੀ ਮੁਲਤਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਪੀੜਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ।

(*Rajiv Sharma, J.*)

ਗਵਾਹ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਗਵਾਹਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਆਦਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਾਂਚ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪੂਰੇ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਸਵੈਦਨਸ਼ੀਲ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(ਪੰ: ੫੯)

ਅੱਗੋਂ ਕਿਹਾ ਕਿ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਪੁਲਿਸ ਕਮਿਸ਼ਨ, 1980 ਦੀ ਚੌਥੀ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਪੁਲਿਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ੀ ਲਈ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮਾਮੂਲੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਭੱਤਿਆਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਇੱਕ ਰਾਜ ਵਿੱਚ 18 ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇੱਕ ਨਮੂਨੇ ਦੇ ਸਰਵੇਖਣ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਖੁਲਾਸਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਿਆਦ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ 96,815 ਗਵਾਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਸਿਰਫ 6697 ਨੂੰ ਕੁਝ ਭੱਤਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਭੁਗਤਾਨ ਲਈ ਵੀ, ਇੱਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸੀ। ਦੁਆਰਾ ਜਾਣ ਲਈ. ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ 154 ਵੀਂ ਰਿਪੋਰਟ, 1996, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉੱਪਰ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਨੇ "ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ" ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

(ਪੰ: ੬੦)

ਅੱਗੋਂ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਦਰ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੈ। ਇਹ 40 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਗਾਊਂ ਦੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜਾਪਾਨ ਵਿੱਚ, ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦੀ ਦਰ ਲਗਭਗ 98 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ।

(ਪੰ: ੬੧)

ਅੱਗੋਂ ਕਿਹਾ ਕਿ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਫੈਸਲੇ ਨਾਲ ਵੱਖ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹ PW-10 HC ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ, PW-11 HC ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ PW-12 HC ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹਮਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਪੀਡਬਲਯੂ-10 ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵੀ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਝੂਠਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦਾ। ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਕੇਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-1 ਬਲਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਦੀ ਜਿਰ੍ਹਾ ਦਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-2 ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿੱਤ ਗਿਆ।

(ਪੰ: ੬੪)

ਅੱਗੋਂ ਕਿਹਾ ਕਿ, ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ, ਅਸੀਂ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜਾਂਚ, ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ: -

1. ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 309 ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਚਸਮਦੀਦ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਧਾਰ/ਲਗਾਤਾਰ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ

ਲਈ ਮੁਲਤਵੀ, ਠੋਸ, ਠੋਸ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਰਨ ਦਰਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

2. ਰਿਪੋਰਟਿੰਗ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਆਂਇਕ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਲਾਹਾਂ ਗੁਪਤ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਕੂਲ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਦਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ।
3. ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਝੂਠਾ ਬਿਆਨ ਦੇਣ ਲਈ ਉਕਸਾਉਣ, ਧਮਕਾਉਣ ਅਤੇ ਦਬਾਅ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਵਿਧਾਨ ਅਤੇ ਫੌਜਦਾਰੀ ਜਾਬਤਾ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵੀਆਂ ਸੋਧਾਂ ਕਰਨ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।
4. ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦਰਜ ਕਰਨ ਦੀ ਮਿਤੀ 'ਤੇ ਸਫ਼ਰੀ ਭੱਤੇ ਵਜੋਂ ਵਾਜਬ ਰਕਮ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਬਿਆਨ ਅਗਲੀ ਤਰੀਕ ਤੱਕ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਸਰਕਾਰੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿੱਚੋਂ।
5. ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਘਿਨਾਉਣੇ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਮੱਗਰੀ ਗਵਾਹਾਂ ਦਾ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਬੀਮਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਨਿਡਰਤਾ ਨਾਲ ਗਵਾਹੀ ਦੇ ਸਕਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ, ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਬਦਲਣ ਅਤੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾ ਸਕਣ।
6. ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਨੂੰ ਗਵਾਹ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਯੰਤਰ ਲਗਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਸੀਸੀਟੀਵੀ, ਅਲਾਰਮ, ਵਾੜ ਆਦਿ।
7. ਪੁਲਿਸ ਕੋਲ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਸੰਪਰਕ ਨੰਬਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਗਵਾਹਾਂ ਲਈ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਗਵਾਹ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨਿਯਮਤ ਗਸ਼ਤ, ਅਦਾਲਤ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਤੱਕ ਸਰਕਾਰੀ ਵਾਹਨ ਜਾਂ ਸੁਣਵਾਈ ਦੀ ਮਿਤੀ 'ਤੇ ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਫੰਡ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਾਹਨ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਨਾਲ।
8. ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ੀ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 161 ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੇ ਤਹਿਤ ਤੁਰੰਤ ਆਡੀਓ, ਵੀਡੀਓ ਅਤੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਿਆਨ ਦਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
9. ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਨੂੰ ਪੀਡਬਲਯੂ-10 ਐਚਸੀ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਪੀਡਬਲਯੂ-11 ਐਚਸੀ ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਪੀਡਬਲਯੂ-12 ਐਚਸੀ ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।
ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਕੇਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਸਨ।
10. ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦਾ ਸਕੱਤਰ ਗ੍ਰਹਿ ਉਪਰੋਕਤ ਜਾਰੀ ਹਦਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਵੇਗਾ।

ਅਨਮੋਲ ਰਤਨ ਸਿੱਧੂ, ਸੀਨੀਅਰ ਐਡਵੋਕੇਟ ਨਾਲ
ਪ੍ਰਥਮ ਸੇਠੀ, ਐਡਵੋਕੇਟ ਸ
ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਲਈ.

ਐਸ.ਪੀ.ਐਸ.ਟੀਨਾ, ਵਧੀਕ ਏ.ਜੀ. ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ
ਹਰਬੀਰ ਸੰਧੂ, ਏ.ਏ.ਜੀ., ਪੰਜਾਬ।

ਰਾਜੀਵ ਸ਼ਰਮਾ, ਜੇ.

(1) ਇਹ ਅਪੀਲ ਮਿਤੀ 20.02.2014 ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਅਤੇ 22.02.2014 ਨੂੰ ਵਧੀਕ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੁਆਰਾ 24.03.2011 ਦੇ ਸੈਸ਼ਨ ਕੇਸ ਨੰ. 0484 (22994/2013 ਨਵਾਂ) ਵਿੱਚ ਸੁਣਾਏ ਗਏ ਹੁਕਮਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸਹਿ-ਅਪੀਲ ਸੰਜੀਵ ਕੁਮਾਰ ਉਰਫ ਬੱਬਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਦੰਡਾਵਲੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 302 (ਸੰਖੇਪ 'ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ.') ਦੇ ਤਹਿਤ ਸਜ਼ਾ ਯੋਗ ਅਪੈਰਾਥ ਲਈ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਨੂੰ ਇਸ ਅਧੀਨ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਮਰ ਕੈਦ ਅਤੇ ਰੁਪਏ ਜੁਰਮਾਨੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਹੈ। 5,000/- ਹਰੇਕ। ਸੰਜੀਵ ਕੁਮਾਰ ਉਰਫ ਬੱਬਾ ਨੇ ਵੱਖਰੀ ਅਪੀਲ ਦਾਇਰ ਕੀਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨੰਬਰ ਸੀਆਰਏ-ਡੀ-660-ਡੀਬੀ-2014 ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਪੀਲ ਦੇ ਪੈਡਿੰਗ ਦੌਰਾਨ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਅਪੀਲ 17.05.2019 ਨੂੰ ਖਾਰਜ ਹੋ ਗਈ।

(2) ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 15.01.2010 ਨੂੰ ਬਲਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ (ਪੀਡਬਲਯੂ-1) ਨੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦਰਜ ਕਰਵਾਈ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਚਹਿਰੀ ਚੌਕ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸਥਿਤ ਫੁਲਟਰੋਨ ਬੈਂਕ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਉਸ ਦਿਨ ਕਿਸੇ ਨਿੱਜੀ ਕੰਮ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿੱਚ ਕੋਰਟ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕੋਰਟ ਕੰਪਲੈਕਸ ਦੇ ਮੇਨ ਗੇਟ (ਛਾਉਣੀ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ) ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਦੋਸਤ ਜਤਿੰਦਰ ਉਰਫ ਰਾਜੂ ਚਿਕਨਾ ਪੁੱਤਰ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਦੋਸਤ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਬੌਬੀ ਪਹਿਲਵਾਨ ਪੁੱਤਰ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਜਤਿੰਦਰ ਉਰਫ ਰਾਜੂ ਚਿਕਨਾ ਅਤੇ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਬੌਬੀ ਦੋਵੇਂ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਕਿਸੇ ਪੋਸ਼ੀ 'ਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਲਈ ਅਦਾਲਤ 'ਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਦੁਪਹਿਰ 2.00 ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇੱਕ ਸਲੇਟੀ ਰੰਗ ਦੀ ਸਕਰੋਪੀਓ ਕਾਰ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਆ ਗਈ। ਇਹ ਸਿਵਲ ਲਾਈਨ ਚੌਕ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਆਈ। ਜੀਪ ਵਿੱਚ ਅਭਿਜੀਤ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਅੰਕੁਰ ਲਿਖਾਰੀ, ਸੰਜੀਵ ਕੁਮਾਰ ਉਰਫ ਬੱਬਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਾਬੀ ਸ਼ਿਵਾਲਾ ਪੁੱਤਰ ਜੱਗਾ ਉਰਫ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਤੇਜਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਤੇਜਾ ਪਰਧਾਨ ਸਮੇਤ 3-4 ਅਣਪਛਾਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਜੀਪ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਆ ਗਏ। ਉਹ

ਪਿਸਤੌਲਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਸਨ। ਸੰਜੀਵ ਕੁਮਾਰ ਉਰਫ ਬਾਬਾ ਅਤੇ ਅਭਿਜੀਤ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਅੰਕੁਰ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਜਿਉਂ ਹੀ ਜੀਪ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰੇ ਤਾਂ ਜਤਿੰਦਰ ਉਰਫ ਰਾਜੂ ਚਿਕਨਾ 'ਤੇ ਗਾਲੀ-ਗਲੋਚ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ | ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਗੋਲੀ ਜਤਿੰਦਰ ਉਰਫ ਰਾਜੂ ਚਿਕਨਾ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਲੱਗੀ। ਉਹ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਹੀ ਡਿੱਗ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਪੁਲੀਸ ਨੇ

ਮੌਕੇ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ। ਖੂਨ ਨਾਲ ਲੱਥਪੱਥ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਮੌਕੇ ਤੋਂ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪੁਲਿਸ ਨੇ .32 ਬੋਰ ਪਿਸਤੌਲ ਦੇ 6 ਖਾਲੀ ਰੌਂਦ, 9 ਐਮਐਮ ਪਿਸਤੌਲ ਦੇ 4 ਖਾਲੀ ਰੌਂਦ, 7.6 ਐਮਐਮ ਪਿਸਟਲ ਦੇ 4 ਖਾਲੀ ਰੌਂਦ ਬਰਾਮਦ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਐਚਸੀ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਸੱਟਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਜ਼ਖਮੀ ਜਤਿੰਦਰ ਉਰਫ ਰਾਜ ਚਿਕਨਾ ਦੀ 17.01.2010 ਨੂੰ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਘਟਨਾ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਬਰਾਮਦ ਹੋਏ ਸਾਮਾਨ ਨੂੰ ਫੋਰੈਂਸਿਕ ਜਾਂਚ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਾਂਚ ਪੂਰੀ ਕਰ ਲਈ ਗਈ ਸੀ। ਸਾਰੀਆਂ ਕੋਡਲ ਰਸਮਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚਲਾਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

(3) ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਨੇ ਕਈ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ। ਧਾਰਾ 313 ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਉਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਸੰਜੀਵ ਕੁਮਾਰ ਉਰਫ ਬੱਬਾ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉੱਪਰ ਨੋਟਿਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

(4) ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਵਿਦਵਾਨ ਵਕੀਲ ਨੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਕੇਸ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(5) ਰਾਜ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਸਿੱਖਿਅਕ ਵਕੀਲ ਨੇ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਕੇਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

(6) ਅਸੀਂ ਪੱਖਾਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਅਤ ਵਕੀਲ ਸੁਣੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਿਰਣੇ ਅਤੇ ਰਿਕਾਰਡ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਿਆ ਹੈ।

(7) ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-19 ਡਾ.ਰਾਜ ਕਮਲ ਨੇ ਜ਼ਖਮੀ ਰਮੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਮੁਆਇਨਾ ਕੀਤਾ।

(8) ਪੀਡਬਲਯੂ.-20 ਡਾ.ਕੁਲਦੀਪ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਬਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮ੍ਰਿਤਕ ਜਤਿੰਦਰ ਉਰਫ ਰਾਜੂ ਚਿਕਨਾ ਦਾ ਪੋਸਟਮਾਰਟਮ 18.01.2010 ਨੂੰ ਡਾ.ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਆਜ਼ਾਦ ਵੱਲੋਂ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਡਾ.ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਆਜ਼ਾਦ ਕੈਂਸਰ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਸਨ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਅਧੀਨ ਸਨ। ਉਹ ਅਸਲ ਪੋਸਟਮਾਰਟਮ ਰਿਪੋਰਟ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ। ਇਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵਾਧੂ ਡੂਰਲ ਹੈਮੋਟੋਮਾ, ਸਬ-ਡਿਊਰਲ ਹੈਮੋਟੋਮਾ ਅਤੇ ਸਬ-ਆਰਕਨੋਇਡ ਹੈਮੋਟੋਮਾ ਕਾਰਨ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਸੱਟ ਅਤੇ ਸੰਕੁਚਨ ਕਾਰਨ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਆਮ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਸਨ।

(9) ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-22 ਡਾ.ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਆਰਥੋਪੈਡਿਕ ਸਰਜਨ ਨੇ ਜ਼ਖਮੀ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮੁਆਇਨਾ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਏ Ex.PW22/2 ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ।

(10) ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-23 ਡਾ.ਰਾਜ ਕਮਲ, ਨਿਊਰੋਸਰਜਨ ਨੇ ਜਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ।

(11) ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-1 ਲਖਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਗਵਾਹੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹ ਕੋਰਟ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਰਾਜੂ ਚਿਕਨਾ ਅਤੇ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਸਲੇਟੀ ਰੰਗ ਦੀ ਸਕਾਰਪੀਓ ਗੱਡੀ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਆ ਗਈ। ਅੰਕੁਰ ਲਿਖਾਰੀ ਉਰਫ ਅਭਿਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੰਜੀਵ ਕੁਮਾਰ ਉਰਫ ਬੱਬਾ, ਸਾਬੀ ਉਰਫ ਸ਼ਿਵਾਲਾ ਅਤੇ ਤਾਜਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਤਾਜਾ ਸਮੇਤ ਜੀਪ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਆ ਗਏ। ਉਹ ਰਾਜੂ ਚਿਕਨਾ ਨੂੰ ਗਾਲ਼ਾਂ ਕੱਢਣ ਲੱਗੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ

(Rajiv Sharma, J.)

ਰਾਜੂ ਉਰਫ ਚਿਕਨਾ 'ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇੱਕ ਗੋਲੀ ਰਾਜੂ ਚਿਕਨਾ ਦੇ ਸਿਰ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀ। ਇਹ ਗੋਲੀ ਮੁਲਜ਼ਮ ਬੱਬਾ ਨੇ ਮਾਰੀ ਸੀ। ਰਾਜੂ ਚਿਕਨਾ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ।

(12) ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ 10.10.2011 ਨੂੰ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ 20.04.2012 ਨੂੰ ਜਿਰ੍ਹਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

(13) ਆਪਣੀ ਜਿਰ੍ਹਾ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਸਨੇ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਮੁਲਜ਼ਮ ਅਭਿਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੰਜੀਵ ਨਈਅਰ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਉਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਰਾਜੂ ਚਿਕਨਾ 'ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਮੁਲਜ਼ਮ ਸੰਜੀਵ ਨਈਅਰ ਅਤੇ ਅੰਕੁਰ ਲਿਖਾਰੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਬੀ ਤੇ ਤਾਜ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ 10.10.2011 ਦਾ ਬਿਆਨ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਸੀ। ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਖਾਲੀ ਕਾਗਜ਼ਾਂ 'ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦਸਤਖਤ ਲਏ ਸਨ। ਉਸਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਦੁਬਾਰਾ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਹਰਾਇਆ ਕਿ 10.10.2011 ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਬਿਆਨ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

(14) ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-2 ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਬੋਬੀ ਨੇ ਬਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ 15.01.2010 ਨੂੰ ਕੋਰਟ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਇਆ ਸੀ। ਜਤਿੰਦਰ ਉਰਫ ਰਾਜੂ ਚਿਕਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਕੇਸ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਮੁਲਤਵੀ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਬਲਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਨਾਲ ਕੁਲਚਾ ਰੇਹੜੀ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਉਸਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਘਟਨਾ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਵੱਲੋਂ ਉਸ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਉਸਨੇ 15.01.2010 ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਦਰਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

(15) ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-5 ਦੇ ਐਸ.ਆਈ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ 15.01.2010 ਨੂੰ ਥਾਣਾ ਸਿਵਲ ਲਾਈਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਤਾਇਨਾਤ ਸੀ। ਉਹ ਐਸ.ਐਚ.ਓ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਪੁਲਿਸ ਪਾਰਟੀ ਸਮੇਤ ਨਾਵਲਟੀ ਚੌਕ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਐਸ.ਐਚ.ਓ ਨੂੰ ਛਾਉਣੀ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਗੇਟ ਨੇੜੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰੀ ਘਟਨਾ ਸਬੰਧੀ ਟੈਲੀਫੋਨ ਸੰਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜ਼ਖਮੀ ਜਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਰਾਜੂ ਚਿਕਨਾ ਨੂੰ ਫੋਰਟਿਸ ਹਸਪਤਾਲ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਰੂਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਖੂਨ ਨਾਲ ਲੱਥਪੱਥ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਲਿਆ। .32 ਬੋਰ ਦੇ 6 ਖਾਲੀ ਰੌਂਦ, 9 ਐਮ.ਐਮ ਦੇ 4 ਖਾਲੀ ਰੌਂਦ ਅਤੇ 7.65 ਦੇ 4 ਖਾਲੀ ਰਾਊਂਡ ਪਾਰਸਲ ਵਿੱਚ ਬਣਾਏ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਰਾਏ ਲੈਣ ਲਈ ਅਰਜ਼ੀ ਦਾਖਲ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕੀ ਐਚਸੀ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਿਆਨ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਨੇ ਜ਼ਖਮੀ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦਰਜ ਕੀਤੇ। ਉਸ ਨੇ ਜ਼ਖਮੀ ਜਤਿੰਦਰ ਉਰਫ ਰਾਜੂ ਚਿਕਨਾ ਨੂੰ ਯੋਗ ਐਲਾਨਣ ਲਈ ਅਰਜ਼ੀ ਵੀ ਦਾਖਲ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਬਿਆਨ. ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਜਤਿੰਦਰ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਦੇਣ ਲਈ ਅਯੋਗ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੁਲਜ਼ਮ ਅਭਿਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੰਜੀਵ ਕੁਮਾਰ ਸਮੇਤ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਅਭਿਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖੁਲਾਸਾ ਕਰਦਿਆਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕਾਲਿਆਂਵਾਲੀ ਭੱਠੀ ਦੇ ਡਾਕਟਰ ਰਛਪਾਲ ਸਿੰਘ ਗੁਮਟਾਲਾ

ਬਾਈਪਾਸ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਨੇੜੇ ਜਿੰਦਾ ਰੌਂਦ ਸਮੇਤ ਇਕ ਪਿਸਤੌਲ ਛੁਪਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਖੁਲਾਸਾ ਬਿਆਨ Ex.P16 ਹੈ। ਮੁਲਜ਼ਮ ਸੰਜੀਵ ਕੁਮਾਰ ਉਰਫ ਬੱਬਾ ਨੇ ਵੀ ਖੁਲਾਸਾ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਇੱਕ ਰਿਵਾਲਵਰ ਐਸ.ਜੀ.ਇਨਕਲੇਵ, ਮਜੀਠਾ ਰੋਡ ਤੋਂ ਦੋ ਸੌ ਮੀਟਰ ਅੱਗੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਛੁਪਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਜਿਰ੍ਹਾ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਮੌਤ ਘੋਸ਼ਣਾ ਬਿਆਨ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਘਟਨਾ ਦੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਜਤਿੰਦਰ ਉਰਫ ਰਾਜੂ ਚਿਕਨਾ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸੜਕ ਤੋਂ 5/10 ਕੱਦ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ .32 ਬੋਰ ਦੇ ਖਾਲੀ ਰਾਊਂਡ ਪਏ ਸਨ। 9 ਐਮਐਮ ਅਤੇ 7.65 ਐਮਐਮ ਦੇ ਖਾਲੀ ਕਾਰਤੂਸ ਸੜਕ ਤੋਂ 10 ਕੱਦ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਪਏ ਸਨ।

(16) ਪੀਡਬਲਯੂ-6 ਦੇ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਹਰੀਸ਼ ਬਹਿਲ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੁਲਾਸਾ ਬਿਆਨ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਜੀਵ ਕੁਮਾਰ ਉਰਫ ਬੱਬਾ ਪਾਸੋਂ ਧਰਤੀ ਪੁੱਟਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਪੋਲੀਥੀਨ ਬਰਾਮਦ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਪੋਲੀਥੀਨ ਵਿੱਚ .32 ਬੋਰ ਦੇ 10 ਜਿੰਦਾ ਰੌਂਦ ਅਤੇ .32 ਬੋਰ ਦਾ ਇੱਕ ਰਿਵਾਲਵਰ ਨੰਬਰ ਬੀ 3902 ਐਸਏਐਫ, ਕਾਨਪੁਰ ਸੀ। ਰਿਵਾਲਵਰ ਦਾ ਮੋਟਾ ਸਕੈਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

(17) ਪੀਡਬਲਯੂ-8 ਦੇ ਡੀਐਸਪੀ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਸਲ ਗਵਾਹ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਗਵਾਹੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ 15.01.2010 ਨੂੰ ਉਹ ਏ.ਐਸ.ਆਈ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ 14.01.2010 ਦੀ ਐਫ.ਆਈ.ਆਰ. ਨੰਬਰ 8 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਅਮਨ ਰਸੂਦ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ 'ਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕੋਰਟ ਕੰਪਲੈਕਸ ਦੇ ਗੇਟ ਦੇ ਬਾਹਰ ਛਾਉਣੀ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਇੱਕ ਸਕਾਰਪੀਓ ਗੱਡੀ ਜਿਸ ਦੀ ਰਜਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਨੰਬਰ ਪੀ.ਬੀ.10 ਏ.ਕੇ-4517 ਦੇਖੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਮੁਲਜ਼ਮ ਅਭਿਜੀਤ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਅੰਕੁਰ ਲਿਖਾਰੀ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਸਕਾਰਪੀਓ ਵਿੱਚ ਸੰਜੀਵ ਉਰਫ ਬੱਬਾ ਵੀ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਕਾਰਪੀਓ ਵਿੱਚ ਸਵਾਰ ਸੰਜੀਵ ਉਰਫ ਬੱਬਾ ਨੇ ਸਕਾਰਪੀਓ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ ਜੋ ਰਾਜੂ ਚਿਕਨਾ ਦੇ ਸਿਰ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀ। ਉਹ ਅਜਨਾਲਾ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਫਰਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਸਾਬੀ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਤੇਜਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਤਾਜਾ ਪਰਧਾਨ ਸਮੇਤ ਦੋ ਅਣਪਛਾਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਦੋਵਾਂ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ। ਆਪਣੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਸਨ। ਸਾਰੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਅਤੇ ਆਸਨ ਅਰਸ਼ਦ ਨੇ ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਜਾਂਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ।

(18) ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-10 ਐਚ.ਸੀ. ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਸਬ ਜੇਲ੍ਹ ਪੱਟੀ ਵਿਖੇ ਡਿਊਟੀ ਲਈ ਤਾਇਨਾਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਅਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਮੋਟਾ ਨੂੰ ਜੇ.ਐਮ.ਆਈ.ਸੀ., ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਆਇਆ। ਐਚ.ਸੀ ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ, ਐਚ.ਸੀ ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ। ਐਚ.ਸੀ ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ ਕੋਲ ਪੁਲਿਸ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਾਰਬਾਈਨ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕੋਰਟ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਪਾਸੇ ਬੱਸ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰੇ ਅਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ

ਕੋਰਟ ਕੰਪਲੈਕਸ 'ਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ ਤਾਂ ਕੋਰਟ ਕੰਪਲੈਕਸ ਦੇ ਗੇਟ ਨੇੜੇ ਭਾਰੀ ਭੀੜ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਨਾਲ ਕੋਰਟ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵੱਲ ਵਧਿਆ ਤਾਂ ਗੋਲੀਬਾਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਦੀ ਖੱਬੀ ਲੱਤ 'ਤੇ ਸੱਟ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਉਹ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਉਹ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ

(*Rajiv Sharma, J.*)

ਗੋਲੀਆਂ ਕਿਸ ਵਾਹਨ ਤੋਂ ਅਤੇ ਕਿਸ ਨੇ ਚਲਾਈਆਂ। ਉਸ ਨੇ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਮਾਰਕ ਐਕਸ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਬੂਲ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਪੁਲਿਸ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੇ ਬਿਆਨ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਗੋਲੀ ਇੱਕ ਸਕਰੋਪੀਓ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜੋ ਉਸਦੀ ਖੱਬੀ ਲੱਤ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਮਾਰਕ ਐਕਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਸਦੇ ਸਾਥੀ ਐਚਸੀ ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਾਅ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ ਸਨ। ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਹੋਰ ਜਿਰਹਾ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਮੁਲਜ਼ਮ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਗੋਲੀ ਨਹੀਂ ਚਲਾਈ।

(19) ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ PW-11 HC ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗਵਾਹੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਹ ਬੱਸ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰੇ ਅਤੇ ਦੁਪਹਿਰ 2.00 ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਛਾਉਣੀ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਗੇਟ ਰਾਹੀਂ ਕੋਰਟ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੋਲੀਬਾਰੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ। ਐਚ.ਸੀ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲੱਤ 'ਤੇ ਅੱਗ ਲੱਗ ਗਈ। ਐਚਸੀ ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਾਰਬਾਈਨ ਤੋਂ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ। ਉਹ ਅਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੋਰਟ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਨੇ ਕਿਸ ਵਾਹਨ ਤੋਂ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

(20) PW-12 HC ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਵੀ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਗੋਲੀ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

(21) ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-13 ਦੇ ਐਸ.ਆਈ ਹਰਸੰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਐਕਸ.ਪੀ.16 ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਰਿਕਵਰੀ ਲਈ ਉਸਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪਿਸਤੌਲ 32 ਬੋਰ ਬਰਾਮਦ ਹੋਇਆ ਜੋ ਕਿ ਗਲੇਜ਼ ਪੇਪਰ ਵਿੱਚ ਲਪੇਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲੈਣ 'ਤੇ ਇੱਕੋ ਬੋਰ ਦੇ ਦੋ ਜਿੰਦਾ ਰੌਂਦ ਬਰਾਮਦ ਹੋਏ। ਪਿਸਤੌਲ Ex.PW13/A ਦਾ ਖਾਖਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

(22) FSL ਰਿਪੋਰਟ Ex.PX ਹੈ। ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

1. ਸੰਦਰਭ ਅਧੀਨ ਪਾਰਸਲ 'D', 'E' ਅਤੇ 'F' ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਮਵਾਰ W/1, W/2 ਅਤੇ W/3 ਵਜੋਂ ਨਿਸ਼ਾਨਬੱਧ ਹਥਿਆਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਹਨ।
2. ਪਾਰਸਲ 'ਏ' ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ C/2 ਅਤੇ C/3 ਮਾਰਕ ਕੀਤੇ 9 ਐਮਐਮ ਕਾਰਟ੍ਰੀਜ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਤਹਿਤ ਪਾਰਸਲ 'ਐਫ' ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ 9 ਐਮਐਮ ਕਾਰਬਾਈਨ ਬੇਅਰਿੰਗ ਨੰਬਰ 16123873 ਮਾਰਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਪਾਰਸਲ 'ਏ' ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ C/1 ਅਤੇ C/4 ਮਾਰਕ ਕੀਤੇ ਗਏ 9 ਐਮਐਮ ਕਾਰਟ੍ਰੀਜ ਕੇਸਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰਾਏ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ W/3 ਮਾਰਕ ਕੀਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਤੋਂ ਗੋਲੀਬਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜਾਂ ਲੋੜੀਂਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਉੱਪਰ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਗੁਣ ਚਿੰਨ੍ਹ.

3. ਪਾਰਸਲ 'ਬੀ' ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ/5 ਤੋਂ ਸੀ/8 ਮਾਰਕ ਕੀਤੇ 7.65 ਐਮਐਮ ਕਾਰਤੂਸ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ 7.65 ਐਮਐਮ ਪਿਸਤੌਲ ਵਾਲੇ ਨੰਬਰ ਤੋਂ ਫਾਇਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਰਪੀ-107565 ਸੰਦਰਭ ਅਧੀਨ ਪਾਰਸਲ 'ਈ' ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

4. ਪਾਰਸਲ 'C' ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ C/9 ਤੋਂ C/14 ਮਾਰਕ ਕੀਤੇ 0.32 ਇੰਚ ਕਾਰਤੂਸ ਦੇ ਕੇਸ 0.32 ਇੰਚ ਦੇ IOF ਰਿਵਾਲਵਰ ਨੰਬਰ ਤੋਂ ਫਾਇਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਬੀ-3902 ਉੱਪਰ ਦਿੱਤੇ ਪਾਰਸਲ 'ਡੀ' ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

5. ਹਵਾਲਾ ਅਧੀਨ ਪਾਰਸਲ 'D' ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ L/1 ਤੋਂ L/10 ਮਾਰਕ ਕੀਤੇ 0.32 ਇੰਚ ਦੇ KFs ਅਤੇ WL ਕਾਰਤੂਸ ਲਾਈਵ ਕਾਰਤੂਸ ਹਨ।

6. ਪਾਰਸਲ 'ਜੀ' ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਲੀਡ ਮੈਟਲ ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰਾਏ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨੇ ਗਏ ਹਨ।

(23) FSL ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ Ex.PY ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਪਾਰਸਲ 'ਏ' ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ 'ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਖੂਨ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਭਾਵ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਕਪਾਹ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸੜਕ ਤੋਂ ਉਤਾਰੀ ਗਈ ਕਪਾਹ।

(24) ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵਾਧੂ ਡੁਰਲ ਹੇਮਾਟੋਮਾ, ਸਬ ਡੁਰਲ ਹੇਮਾਟੋਮਾ ਅਤੇ ਸਬ ਅਰਚਨੋਇਡ ਹੈਮੇਟੋਮਾ ਕਾਰਨ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਫਟਣ ਅਤੇ ਸੰਕੁਚਨ ਕਾਰਨ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਆਮ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਸਨ। ਪੋਸਟਮਾਰਟਮ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ Ex.P20/A ਹੈ। ਪੋਸਟਮਾਰਟਮ ਰਿਪੋਰਟ ਮੁਤਾਬਕ ਸੱਟਾਂ ਫਾਇਰ ਆਰਮ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਨ।

(25) ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੀ.ਡਬਲਿਊ.-1 ਬਲਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਪੀ.ਡਬਲਿਊ.-2 ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੰਪਨੀ ਵਿੱਚ ਕੋਰਟ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਗੇਟ ਸਾਹਮਣੇ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਜਤਿੰਦਰ ਉਰਫ ਰਾਜੂ ਚਿਕਨਾ ਵੀ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਅਭਿਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੰਜੀਵ ਕੁਮਾਰ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਆ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਨੁਵਾਹ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇੱਕ ਗੋਲੀ ਜਤਿੰਦਰ ਉਰਫ ਰਾਜੂ ਚਿਕਨਾ ਦੇ ਸਿਰ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀ। ਉਹ ਢਹਿ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ। .32 ਬੋਰ ਦੇ ਪਿਸਤੌਲ ਦੇ 6 ਖਾਲੀ ਰੌਂਦ, 9 ਐਮਐਮ ਪਿਸਤੌਲ ਦੇ 4 ਖਾਲੀ ਰੌਂਦ, 7.6 ਐਮਐਮ ਪਿਸਤੌਲ ਦੇ 4 ਖਾਲੀ ਰੌਂਦ ਬਰਾਮਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਨੇ ਖੁਲਾਸੇ ਬਿਆਨ ਦਿੱਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਸੂਲੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਜਤਿੰਦਰ ਉਰਫ ਰਾਜੂ ਚਿਕਨਾ ਦੀ 17.01.2010 ਨੂੰ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

(26) ਪੀਡਬਲਯੂ-1 ਬਲਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਮਤਿਹਾਨ-ਇਨ-ਚੀਫ ਵਿੱਚ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਜਤਿੰਦਰ ਉਰਫ ਰਾਜੂ ਚਿਕਨਾ 'ਤੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਤਿੰਦਰ ਉਰਫ ਰਾਜੂ ਚਿਕਨਾ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ 10.10.2011 ਨੂੰ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ 20.04.2012 ਨੂੰ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਹੜਾ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਕੇਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਅਸੀਂ ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ ਕਿ ਹੇਠਲੀ

(Rajiv Sharma, J.)

ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਪੀਡਿਬਲਯੂ-1 ਬਲਵਿੰਦਰ ਦੀ ਜਿਰ੍ਹਾ ਲਈ ਲਗਭਗ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਸਿੰਘ। ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-1 ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਿਰ੍ਹਾ ਲਈ ਕਾਫੀ ਲੰਬਾ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-2 ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਮਾਮਲੇ ਦਾ ਤੱਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-8 ਦੇ ਡੀ.ਐਸ.ਪੀ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਨ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਸੰਜੀਵ ਕੁਮਾਰ ਉਰਫ਼ ਬੱਬਾ ਨੂੰ ਜਤਿੰਦਰ ਉਰਫ਼ ਰਾਜੂ ਚਿਕਨਾ 'ਤੇ ਫਾਇਰਿੰਗ ਕਰਦੇ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਪੀਡਬਲਯੂ-8 ਦੇ ਡੀਐਸਪੀ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬਿਆਨ ਡਾਕਟਰੀ ਸਬੂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਵਸਥਿਤ ਹੈ। PW-10 HC ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ, PW-11 HC ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ PW-12 HC ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੋਰਟ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਗੇਟ 'ਤੇ ਗੋਲੀਬਾਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ PW-10 HC ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-22 ਡਾ: ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਐਫਐਸਐਲ ਰਿਪੋਰਟ ਐਕਸ.ਪੀ.ਐਕਸ. ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਾਰਦਾਤ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਅਪੈਰਾਥ ਦਾ ਹਥਿਆਰ ਮੁਲਜ਼ਮ ਕੋਲੋਂ ਬਰਾਮਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੂੰ ਐਕਸ.ਪੀ 16 ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਖੁਲਾਸੇ ਬਿਆਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਉਸਨੇ ਧਾਰਾ 313 ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੇ ਅਧੀਨ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਬਿਆਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਹੈ।

(27) **ਧਰਨੀਧਰ** ਬਨਾਮ **ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਅਤੇ ਹੋਰ**¹ ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਧਾਰਾ 313 ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨ, ਜੋ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਦਾਖਲੇ ਜਾਂ ਬਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਫਸਣ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪਾਂ ਨੇ ਵੀ ਉਸੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਕੱਦਮੇ ਲਈ ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਸਬੂਤ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਮੁਕੱਦਮੇ ਲਈ ਇਹ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਅਪੈਰਾਥ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਨਾਂ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਵ-ਮੇਲ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

"32. ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਕੇਸ (1964) 1 CriLJ 730 ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਬਨਾਮ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ (1992 CriLJ 3454) ਨੇ ਅੱਗੇ ਇਸ ਸਵਾਲ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਿਆ ਕਿ ਕੀ ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 313 ਅਧੀਨ ਬਿਆਨ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦਾ ਇਕਮਾਤਰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਖੋਜ ਦਰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ 1973 ਦੇ ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 313 ਦੇ ਤਹਿਤ ਦੋਸ਼ੀ ਦੁਆਰਾ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਜਵਾਬਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਜਾਂਚ ਜਾਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਹਾਲਾਂਕਿ ਅਜਿਹਾ ਬਿਆਨ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸਬੂਤ ਅਤੇ ਪੈਰਾ 52 ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ: (ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਕੇਸ ਐਸ ਸੀ ਸੀ ਪੀ. 744)

"52. ਪਹਿਲੇ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ ਕਿ ਅਦਾਲਤ

(*Rajiv Sharma, J.*)

ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਜਾਂ ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੀ ਧਾਰਾ 313 ਦੇ ਤਹਿਤ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਉਸਦੇ ਬਿਆਨ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਦਾਖਲੇ ਜਾਂ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ 'ਤੇ ਕਾਰਵਾਈ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹੈ ਕਿ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 313 ਦੇ ਤਹਿਤ ਬਿਆਨ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਦਾਖਲੇ ਜਾਂ ਇਕਬਾਲੀਆ ਕਾਰਵਾਈ 'ਤੇ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨਾਂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

xxx xxx xxx

38. ਆਉ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਅਤੇ ਅਪੈਰਾਥ ਕਰਨ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੀਏ। ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸੁਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਕਿ ਅਪੈਰਾਥ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਇਰਾਦਾ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਮੁਕੱਦਮੇ ਲਈ ਇਹ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਅਪੈਰਾਥ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪੂਰਵ ਮੀਟਿੰਗ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਸੀ।

39. ਸੁਰੇਂਦਰ ਚੌਹਾਨ ਬਨਾਮ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ [AIR 2000 SC 1436] ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਪਲ ਦੇ ਜ਼ੋਰ 'ਤੇ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ, ਧਾਰਾ 34 ਦੇ ਤਹਿਤ, ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਅਪੈਰਾਥ ਦੀ ਅਸਲ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤੱਤ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਦੀ ਨਾਲੋ-ਨਾਲ ਸਹਿਮਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਸਹਿਮਤੀ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

40. ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਲਈ ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਸਬੂਤ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਲਿਆਉਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਰਾਦਾ ਘਟਨਾ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਰਾਮਾਸਵਾਮੀ ਅਯਯਗਰ ਬਨਾਮ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਰਾਜ [(1976) 3 SCC 779] ਅਤੇ ਰਾਜੇਸ਼ ਗੋਵਿੰਦ ਜਗੇਸ਼ ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ [(1999) 8 SCC 428] ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

41. ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, ਧਾਰਾ 34 ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ, ਦੋ ਜਾਂ ਵੱਧ ਦੋਸ਼ੀ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੋ ਕਾਰਕ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਅਪੈਰਾਥ ਵਿਚ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਨੀਅਤ ਅਤੇ ਭਾਗੀਦਾਰੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਧਾਰਾ 34 ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ

ਵਿਕਾਰਪੂਰਣ ਦੇਣਦਾਰੀ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ, ਜੇਕਰ ਇਰਾਦਾ ਸਾਬਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕੋਈ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਾਰਵਾਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਤਾਂ ਵੀ ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ 4 ਮੁਲਜ਼ਮ ਤਿੰਨ ਬੰਦੂਕਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਗੋਲੇ ਨਾਲ ਲੈਸ ਹੋ ਕੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਗੋਲਾ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣਾ ਮਨ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ 'ਤੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਬੰਦੂਕ ਅਤੇ ਗੋਲਾ ਦੀ ਸੱਟ ਲੱਗ ਗਈ ਸੀ।

(28) **ਰਾਮਨਰੇਸ਼ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਛੱਤੀਸਗੜ੍ਹ ਰਾਜ** ¹⁴ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਧਾਰਾ 313 ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਮੁਲਜ਼ਮ ਦੀ ਜਾਂਚ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਮੁਲਜ਼ਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

“2.2 ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸੁਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਕਿ ਧਾਰਾ 313 ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਭੌਤਿਕ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਹੈ। ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੀ ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਅਧੀਨ ਬਿਆਨ ਦਰਜ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜੇਕਰ ਦੋਸ਼ੀ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਸ ਮੌਕੇ ਦਾ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਉਠਾਉਂਦਾ, ਤਾਂ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਿੱਥੋਂ ਦੋਸ਼ੀ ਇਸ ਮੌਕੇ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਧਾਰਾ 313 ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੇ ਤਹਿਤ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਉਸਦਾ ਬਿਆਨ, ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਕੇਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਉਸਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਬਾਅਦ ਦੇ ਅਧੀਨ, ਉਸਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।”

(29) **ਮੁਨੀਸ਼ ਮੁਬਾਰ ਬਨਾਮ ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ** ¹⁵ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖੁਲਾਸੇ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਰਿਕਵਰੀ ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਚ ਗਵਾਹ ਸਾਰੇ ਪੁਲਿਸ ਕਰਮਚਾਰੀ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

“25. ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤੱਥ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਰਿਕਵਰੀ ਦਾ ਕੋਈ ਸੁਤੰਤਰ ਗਵਾਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਚ ਗਵਾਹ ਸਿਰਫ ਪੁਲਿਸ ਕਰਮਚਾਰੀ ਹਨ, ਇਸ ਨਾਲ ਕੇਸ ਦੀ ਯੋਗਤਾ 'ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤਤਕਾਲ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਨੇ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਸਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ (ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.21) ਨੂੰ ਜ਼ਿਰ੍ਹਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮੁੱਦਾ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪੰਚ ਗਵਾਹ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ

14ਏਆਈਆਰ 2012 ਐਸਸੀ 1357

15ਏਆਈਆਰ 2013 ਐਸਸੀ 912

(Rajiv Sharma, J.)

ਇਲਾਵਾ, ਇਹ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨ ਪੇਸ਼ ਕਰੇ

ਧਾਰਾ 313 ਤਹਿਤ ਬਿਆਨ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ, ਉਸ ਦੇ ਟੈਲੀਫੋਨ ਦੇ ਕਾਲ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਘਟਨਾ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਵੈ-ਇੱਛਤ ਖੁਲਾਸੇ ਬਿਆਨ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਬਰਾਮਦਗੀ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਬਿਆਨ ਦੇਣਾ ਕਿ ਉਹ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸੀ ਅਤੇ ਵਸੂਲੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਕਾਲ ਰਿਕਾਰਡ ਝੂਠੇ ਅਤੇ ਮਨਘੜਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਸਨ, ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੁਆਰਾ ਲਗਾਏ ਗਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਅਪੀਲ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਅਪੀਲ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।”

(30) ਸੀਟੀ ਸਕੈਨ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਦੋ-ਪੱਖੀ ਫਰੰਟਲ ਲੋਬਸ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਫਰੰਟਲ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਖੋਪੜੀ ਦੇ ਨਰਮ ਟਿਸ਼ੂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਦੇਖੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਫਰੰਟਲ ਹੱਡੀ ਦਾ ਫਟਿਆ ਹੋਇਆ ਫ੍ਰੈਕਚਰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਫ੍ਰੈਕਚਰ ਲਾਈਨ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਵਧੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸੀਟੀ ਸਕੈਨ ਰਿਪੋਰਟ ਜਤਿੰਦਰ ਸਾਬਕਾ PW23/A ਦੀ ਦਾਖਲਾ ਸ਼ੀਟ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।

(31) ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-1 ਦੇ ਮੁਖੀ ਬਲਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ 'ਤੇ 10.10.2011 ਨੂੰ ਪਰਚਾ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿਮਨੀ ਹੁਕਮ ਮਿਤੀ 10.10.2011 ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਜੂਨੀਅਰ ਵਕੀਲ ਦੀ ਬੇਨਤੀ 'ਤੇ ਬਲਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਦੀ ਜਿਰ੍ਹਾ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ ਸ੍ਰੀ ਪਵਨ ਚੰਗੋਤਰਾ, ਐਡਵੋਕੇਟ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਸ ਨੂੰ 28.10.2011 ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। 28.10.2011 ਨੂੰ ਬਲਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਜਿਰ੍ਹਾ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਸੀ ਪਰ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਵਕੀਲ ਵੱਲੋਂ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਗਵਾਹ ਨੂੰ 28.11.2011 ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। 28.11.2011 ਨੂੰ ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-1 ਬਲਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਜਿਰਾਹ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਸੀ ਪਰ ਜੇਲ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਗਵਾਹ ਨੂੰ 13.12.2011 ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਬੇਲੋੜੇ ਕਾਰਨਾਂ 'ਤੇ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਦੋਸ਼ੀ ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-1 ਬਲਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ 'ਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-1 ਬਲਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਦੀ ਜਿਰ੍ਹਾ ਲਗਭਗ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪੂਰੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-1 ਬਲਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਮਤਿਹਾਨ-ਇਨ-ਚੀਫ਼ ਵਿਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਮ੍ਰਿਤਕ 'ਤੇ ਗੋਲੀਬਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦੇਖਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ 20.04.2012 ਨੂੰ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਆਪਣੀ ਜਿਰਾਹ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣੀ ਜਿਰ੍ਹਾ ਦਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਦੇਣ ਕਾਰਨ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਗਿਆ। . PW-10 HC ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ, PW-11 HC ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ PW-12 HC ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕਾਨੂੰਨ ਹੈ ਕਿ ਵਿਰੋਧੀ ਗਵਾਹ ਦਾ ਪੂਰਾ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੈ

ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਇਸਤਗਾਸਾ ਉਸ ਹਿੱਸੇ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਕੇਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ

ਹੈ।

(32) **ਰਮੇਸ਼ਭਾਈ ਮੋਹਨਭਾਈ ਕੋਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ** ਬਨਾਮ **ਗੁਜਰਾਤ ਰਾਜ** ⁴ ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਗਵਾਹ ਦੇ ਸਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਇਸ ਲਈ ਰੱਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਵਾਲਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨਾ ਚੁਣਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ। ਅਜਿਹੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਸਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਸ਼ਟ ਜਾਂ ਧੋਤਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੰਸਕਰਣ ਇਸਦੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਜਾਂਚ ਕਰਨ 'ਤੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

“16. ਇਹ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਗਵਾਹ ਦੇ ਸਬੂਤ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਇਸ ਲਈ ਰੱਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਵਾਲਾ ਸਲੂਕ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨੀ ਚੁਣੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਸਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਸ਼ਟ ਜਾਂ ਧੋਤਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੰਸਕਰਣ ਇਸਦੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਜਾਂਚ ਕਰਨ 'ਤੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (**ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ** ਬਨਾਮ **ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ, ਏਆਈਆਰ 1976 ਐਸਸੀ 202; ਰਬਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਡੇ** ਬਨਾਮ **ਉੜੀਸਾ ਰਾਜ, ਏਆਈਆਰ 1977 ਐਸਸੀ 170; ਸਯਦ ਅਕਬਰ** ਬਨਾਮ **ਕਰਨਾਟਕ ਰਾਜ, ਏਆਈਆਰ 1979 ਐਸਸੀ 1848 ਅਤੇ ਖੁੱਜੀ @ ਸੁਰੇਂਦਰ ਤਿਵਾਰੀ, ਸੁਰੇਂਦਰ ਤਿਵਾਰੀ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਏਆਈਆਰ 1991 ਐਸਸੀ 1853)।**

17. **ਯੂਪੀ ਰਾਜ** ਬਨਾਮ **ਰਮੇਸ਼ ਪ੍ਰਸਾਦ ਮਿਸ਼ਰਾ ਅਤੇ ਐਨਆਰ., ਏਆਈਆਰ 1996 ਐਸਸੀ 2766 ਵਿੱਚ**, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਜਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਰੋਧੀ ਗਵਾਹ ਦੇ ਸਬੂਤ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਪਰ ਇਸਦੀ ਪੂਰੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਬੂਤ ਦੇ ਉਸ ਹਿੱਸੇ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੁਕੱਦਮੇ ਜਾਂ ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਦੇ ਕੇਸ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ **ਬਾਲੂ ਸੋਨਬਾ ਸਿੰਘ** ਬਨਾਮ **ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ, (2002) 7 SCC 543** ਵਿੱਚ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ; **ਗਗਨ ਕਨੌਜੀਆ ਅਤੇ ਐਨ.ਆਰ.** ਬਨਾਮ **ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ, (2006) 13 SCC 516; ਰਾਧਾ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਲਾਲ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਓ.ਆਰ.ਐਸ.** ਬਨਾਮ **ਯੂਪੀ ਰਾਜ, ਏਆਈਆਰ 2006 ਐਸਸੀ 951; ਸਰਵੇਸ਼ ਨਰਾਇਣ ਸ਼ੁਕਲਾ** ਬਨਾਮ **ਦਰੋਗਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਓ.ਆਰ.ਐਸ., ਏ.ਆਈ.ਆਰ. 2008 SC 320 ਅਤੇ ਸੁੱਬੂ ਸਿੰਘ** ਬਨਾਮ **ਰਾਜ, (2009) 6 SCC 462 ।**

18. ਸੀ. ਮੁਨੀਅੱਪਨ ਅਤੇ ਓ.ਆਰ.ਐਸ. ਬਨਾਮ **ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਰਾਜ, ਜੇ.ਟੀ. 2010 (9) ਐਸ.ਸੀ. 95**, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ

(*Rajiv Sharma - I*)
ਵਿਚਾਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ

(Rajiv Sharma, J.)

ਇਸ ਬਿੰਦੂ 'ਤੇ ਫੈਸਲਿਆਂ, ਵਿਰੋਧੀ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਕੇਸ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਸਾਰ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:

19. ... ਇੱਕ ਵਿਰੋਧੀ ਗਵਾਹ ਦੇ ਸਬੂਤ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੱਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਿੱਸੇ ਜੋ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਮੰਨਣਯੋਗ ਹਨ, ਇਸਤਰਾਸਾ ਜਾਂ ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

84. ਤਤਕਾਲ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਕੁਝ ਸਾਮੱਗਰੀ ਗਵਾਹਾਂ ਭਾਵ ਬੀ. ਕਮਲ (ਪੀ.ਡਬਲਯੂ. 86); ਅਤੇ ਆਰ. ਮਾਰੂਥੂ (PW.51) ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠਲੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਪੀਲਕਰਤਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਪੀਡਬਲਯੂਜ਼ ਦੇ ਸਬੂਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕਮੀਆਂ, ਸੁਧਾਰਾਂ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਉਹ ਸੁਭਾਅ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਾਮੂਲੀ ਲੱਗਦੇ ਹਨ।

85. ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਕਮੀਆਂ, ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਅਤੇ ਅੰਤਰ ਹਨ, ਪੂਰੇ ਸਬੂਤ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਸਾਵਧਾਨੀ ਵਰਤਣ ਅਤੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਝੂਠ, ਅਤਿਕਥਨੀ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਨ ਲਈ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਅਦਾਲਤ ਇਸ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਬਾਕੀ ਬਚੇ ਸਬੂਤ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਕਾਫੀ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਭੁੱਲਾਂ, ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਅਤੇ ਮਤਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਅਣਉਚਿਤ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮਾਮਲੇ ਦੇ ਦਿਲ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਗਵਾਹ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਸਕਰਣ ਨੂੰ ਹਿਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਘਟਨਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਨੂੰ ਜਜ਼ਬ ਕਰਨ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਮੂਲੀ ਮਤਭੇਦ ਹੋਣੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਨ। (ਸੋਹਰਾਬ ਅਤੇ ਐਨਆਰ. ਬਨਾਮ ਐਮਪੀ ਰਾਜ, ਏਆਈਆਰ 1972 ਐਸਸੀ 2020; ਯੂਪੀ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਐਮ. ਕੇ. ਐਬਨੀ, ਏਆਈਆਰ 1985 ਐਸਸੀ 48; ਭਰਵਾਦਾ ਭੋਗਿਨੀ ਭਾਈ ਹਿਰਜੀ ਭਾਈ ਬਨਾਮ ਗੁਜਰਾਤ ਰਾਜ, ਏਆਈਆਰ 1983 ਐਸਸੀ 753; ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਏਆਈਆਰ 2007 ਐਸਸੀ 2257; ਪ੍ਰਿਥੂ @ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਅਤੇ ਐਨਆਰ ਬਨਾਮ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ, (2009) 11 ਐਸਸੀਸੀ 588; ਯੂਪੀ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਸੰਤੋਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਅਤੇ ਓਆਰਐਸ, (2009) 9 ਐਸਸੀਸੀ 626 ਅਤੇ ਰਾਜ v. ਸਾਰਾਵਨਨ ਅਤੇ ਐਨਆਰ, ਏਆਈਆਰ 2009 ਐਸਸੀ 151)।

(33) **ਹਿਮਾਂਸੂ ਉਰਫ਼ ਚਿੱਟੂ ਬਨਾਮ ਰਾਜ (ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਐਨਸੀਟੀ)**⁵ ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪ ਨੇ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵਿਰੋਧੀ ਗਵਾਹ ਦੇ ਸਬੂਤ ਸਵੀਕਾਰਯੋਗ ਸਬੂਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਲਈ ਉਸ ਸਬੂਤ ਦੇ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਹਿੱਸੇ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਵੀਕਾਰਯੋਗ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

⁵ (2011) 2 SCC

ਅਤੇ ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਕੁਝ ਹੋਰ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਸਬੂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਧੀਵਤ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

"30. ਪ੍ਰਿਥੀ ਬਨਾਮ ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ (ਆਰ. ਐਮ. ਲੋਢਾ, ਜੇ.) ਨੇ ਸਬੂਤ ਐਕਟ, 1872 ਦੀ ਧਾਰਾ 154 ਅਤੇ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਕੁਝ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧੀ ਗਵਾਹ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ। :-

"25. ਐਵੀਡੈਂਸ ਐਕਟ, 1872 ਦੀ ਧਾਰਾ 154 ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਖਤਿਆਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਿਰੂਾ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਹਾਈ ਕੋਰਟਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਧਿਰ ਦੁਆਰਾ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਸਬੂਤ ਨੂੰ ਅੰਸ਼ਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਅੰਸ਼ਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਹਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਹਨ। ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ [(1976) 1 SCC 389], ਸ੍ਰੀ ਰਬਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਡੇ ਬਨਾਮ ਉੜੀਸਾ ਰਾਜ [(1976 4 SCC 233] ਅਤੇ ਸਯਦ ਅਕਬਰ ਬਨਾਮ ਕਰਨਾਟਕ ਰਾਜ [(1980) 1 SCC 30] ਨੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਕਿ: (ਖੁੱਜੀ ਕੇਸ, SCC ਪੰਨਾ 635, ਪੈਰਾ 6) (2010) 8 SCC 536.

"6 ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਗਵਾਹ ਦਾ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ
ਸਿਰਫ ਇਸ ਲਈ ਹੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਵਾਲਾ ਸਲੂਕ ਕਰਨਾ ਚੁਣਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ। ਅਜਿਹੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਸਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਸ਼ਟ ਜਾਂ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋਂ ਹਟਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਉਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਸਕਰਣ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਜਾਂਚ ਕਰਨ 'ਤੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

26. ਕੋਲੀ ਲਛਮਣਭਾਈ ਚਨਾਭਾਈ ਬਨਾਮ ਗੁਜਰਾਤ ਰਾਜ [(1999) 8 SCC 624] ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਫਿਰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਰੋਧੀ ਗਵਾਹ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਉਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ ਜਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਇਹ ਇਸਤਗਾਸਾ ਕੇਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਧਿਆਨ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਜ਼ਿਰੂਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਗਵਾਹੀ ਮੰਨਣਯੋਗ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਗਵਾਹੀ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਸਬੂਤ.

27. ਅਪੀਲ ਕਰਤਾ ਲਈ ਸਿੱਖਿਅਤ ਸੀਨੀਅਰ ਵਕੀਲ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕਿ PW 6 ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਪਰੋਕਤ ਨੋਟ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨਿਪਟਾਏ ਗਏ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।"

31. ਉਪਰੋਕਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਥਿਤੀ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀ ਕਿ ਵਿਰੋਧੀ ਗਵਾਹ ਦਾ ਸਬੂਤ ਮੰਨਣਯੋਗ ਸਬੂਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਅਦਾਲਤ ਲਈ ਉਸ ਸਬੂਤ ਦੇ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਹਿੱਸੇ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੈ ਜੋ ਸਵੀਕਾਰਯੋਗ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਸਬੂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਅਤੇ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, PW-11 ਦੇ ਸਬੂਤਾਂ 'ਤੇ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਗਲਤੀ ਨਹੀਂ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਜੋ ਕਿ ਰਿਕਾਰਡ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੋਰ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਸਬੂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਧਾਰਾ 34 ਆਈਪੀਸੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ ਧਾਰਾ 302 ਦੇ ਤਹਿਤ ਏ-2 ਅਤੇ ਏ-3 ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

(34) **ਹਰਧਨ ਦਾਸ** ਬਨਾਮ **ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਰਾਜ** ¹⁶ ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਗਵਾਹ ਦਾ ਬਿਆਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਦੁਆਰਾ ਵਿਰੋਧੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਨਾ ਤਾਂ ਅਪ੍ਰਵਾਨਯੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਕੀਮਤ ਹੈ। ਬਿਆਨ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਐਗਜ਼ਾਮੀਨੇਸ਼ਨ-ਇਨ-ਚੀਫ, ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਕੇਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਵੀਕਾਰਯੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਇਸ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

“15. ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸੁਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਗਵਾਹ ਦਾ ਬਿਆਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਵੱਲੋਂ ਵਿਰੋਧੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਨਾ ਤਾਂ ਮੰਨਣਯੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਕੀਮਤ ਹੈ। ਬਿਆਨ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆ-ਇਨ-ਚੀਫ, ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਕੇਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਵੀਕਾਰਯੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਇਸ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਭੱਜੂ @ ਕਰਨ ਬਨਾਮ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ [(2012) 4 ਐਸਸੀਸੀ 327] ਦੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਾਨੂੰਨ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਇਹ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ। ਸਿਧਾਂਤ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ: -

"33. ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੋਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਘੋਸ਼ਣਾ ਦੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੋਈ ਵੀ ਗਵਾਹ ਜਾਂ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਕੇਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ

(Rajiv Sharma, J.)

ਅਤੇ ਵਾਜਬ ਸ਼ੱਕ ਤੋਂ ਪਰੇ, ਇਹ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮਰਨ ਵਾਲੇ

ਘੋਸ਼ਣਾ ਭਰੋਸੇਮੰਦ, ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੁਆਰਾ ਸਵੈ-ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਨੋਟ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਫੈਸਲਾ, ਮੰਨੂੰ ਰਾਜਾ (1976) 3 ਐਸਸੀਸੀ 104 ਦੋਸ਼ੀ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਰਨ ਦੇ ਐਲਾਨ 'ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਤਾੜਨਾ ਦੇ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

34. ਉਕਤ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਪੈਰਾ 6 ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:

(ਮੰਨੂੰ ਰਾਜਾ ਕੇਸ, SCC pp. 106-07)

"6. ... ਇਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤੈਅ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਇੱਕ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਘੋਸ਼ਣਾ ਨੂੰ ਇਸ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਿਆਨ ਦੇ ਨਿਰਮਾਤਾ ਨੂੰ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਇੱਥੇ ਨਾ ਤਾਂ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਨਿਯਮ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਯਮ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਨਿਯਮ ਵਿੱਚ ਸਖਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਘੋਸ਼ਣਾ 'ਤੇ ਕਾਰਵਾਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਪੁਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ (ਦੇਖੋ ਖੁਸ਼ਾਲ ਰਾਓ ਬਨਾਮ ਬੰਬੇ ਏਆਈਆਰ 1948 ਐਸਸੀ 22) ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ, ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ, ਦੋ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੇ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਬਿਆਨਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਇਸ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਿਆ ਕਿ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਬਿਆਨ ਕਿਸੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪੁਸ਼ਟੀ ਲਈ ਜਾਂਚ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। "

35. ਹੁਣ, ਅਸੀਂ ਵਿਰੋਧੀ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅਪੀਲਕਰਤਾ-ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਦੀ ਕੀਮਤ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਗਵਾਹ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਸਟੈਂਡ ਅਤੇ ਧਾਰਾ 161 ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਆਪਣੇ ਬਿਆਨ ਦੇ ਉਲਟ ਬਿਆਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ, ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ, ਉਸ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਲਈ ਛੁੱਟੀ ਦੇਣ ਲਈ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਗਵਾਹ. ਜੇਕਰ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਅਜਿਹੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਜਿਰਾਹ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਸੀਮਤ ਜਾਂਚ-ਇਨ-ਚੀਫ, ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਜਿਰ੍ਹਾ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਜਿਰ੍ਹਾ ਹੈ। ਇਮਤਿਹਾਨ-ਇਨ-ਚੀਫ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਕਤ ਗਵਾਹ ਦੀ ਜਿਰ੍ਹਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇਸਤਗਾਸਾ ਦੇ ਕੇਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

(*Rajiv Sharma, J.*)

36. ਇਹ ਨਿਪਟਾਇਆ ਗਿਆ ਕਾਨੂੰਨ ਹੈ ਕਿ ਵਿਰੋਧੀ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਸਬੂਤ 'ਤੇ ਵੀ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਇਹ ਘਟਨਾ ਦੇ ਇਸਤਗਾਸਾ ਸੰਸਕਰਣ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਸਬੂਤ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋਂ ਧੋਤਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰਯੋਗ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਗਵਾਹੀ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਹੋਰ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਸਬੂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਐਵੀਡੈਂਸ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 154 ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਵਿਵੇਕ ਅਨੁਸਾਰ, ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਦੁਆਰਾ ਜਿਰ੍ਹਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

37. ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕਿ ਗਵਾਹ ਦੇ ਸਬੂਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਲੈ ਕੇ ਪਾਰਟੀ ਦੁਆਰਾ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਰ੍ਹਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਨੂੰ ਅਸ਼ਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਾਂ ਅਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਹਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਸਹੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਦਾਲਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗਵਾਹੀਆਂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਕੇਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਬੂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਹੁਣ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਨਿਆਂ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਜਿਰ੍ਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਸ 'ਤੇ ਵੀ ਇਸਤਗਾਸਾ ਦੁਆਰਾ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕੇਸਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

- a. *ਕੋਲੀ ਲਫਮਣਭਾਈ ਚਨਾਭਾਈ ਬਨਾਮ ਗੁਜਰਾਤ ਰਾਜ* (1999) 8 SCC624
- b. *ਪ੍ਰਿਥੀ ਬਨਾਮ ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ* (2010) 8 SCC 536
- c. *ਸਿਧਾਰਥ ਵਸਿਸ਼ਟ @ ਮਨੂ ਸ਼ਰਮਾ ਬਨਾਮ ਰਾਜ (ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਐਨਸੀਟੀ)* (2010) 6 ਐਸਸੀਸੀ 1
- d. *ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ* (2007) 13 SCC 525 ”।

(35) ਇਸੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ *ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਚੰਦਰ ਬਨਾਮ ਦਿੱਲੀ ਰਾਜ* ⁷ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਹੈ:-

"20. ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤਕਰਤਾ-ਜੈ ਭਗਵਾਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤੀ ਪ੍ਰਗਟਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਿਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਕਰਤਾ-ਜੈ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਸਤ ਪਾਲ ਬਨਾਮ ਦਿੱਲੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ[6] ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਪੈਰੇ 42 ਅਤੇ 52

⁷ (2016) 3 SCC

"42. ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਭਰਮ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਵਾਹ ਦੀ ਜਿਹੜਾ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਉਸਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨਾ ਹੈ; ਇਹ ਇਸ ਕਠੋਰ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ-ਪੜਤਾਲ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਸਮਾਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਦੇਸ਼ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਦਾਖਲੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜੋ ਜਿਹਾਹ-ਜਾਂਚਕਰਤਾ ਦੇ ਕੇਸ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਧਿਰ, ਆਪਣੇ ਗਵਾਹ ਦਾ ਉਸ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਅਸੰਗਤ ਬਿਆਨ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਉਮੀਦ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਵਾਹ ਉਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਵਾਪਸ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਜੇ ਪੁਰਾਣੇ ਬਿਆਨ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋਣਾ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਨੁਕਸਦਾਰ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਜਾਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਹੈ, ਤਾਂ ਗਵਾਹ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਬਿਆਨ ਵੱਲ ਮੁੜਨ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਜਿਹੇ ਗਵਾਹ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਦੀ ਨੁਕਸ ਦਿਖਾਉਣਾ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਧਿਰ ਦੁਆਰਾ ਜਿਹੜਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਉਦੇਸ਼ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਕਿਸੇ ਧਿਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਜਿਹੜਾ ਦੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜਾਂ ਮੋਹਰੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਵਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਿਯਮ ਵਿੱਚ ਵਿੱਲ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗਵਾਹ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕ੍ਰੈਡਿਟ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੋਹ ਲਏ ਹਨ, ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਉਚਾਈ ਤੋਂ ਜਾਂ ਹੋਰ, ਅਦਾਲਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਿਆਂ ਕਰਨ ਲਈ, ਉਸ ਦੇ ਸਬੂਤ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਨੁਕਤੇ, ਘੁਸਪੈਠ ਅਤੇ ਖੋਜ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੁੱਛੇ ਗਏ ਸਵਾਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਦਾ ਕ੍ਰੈਡਿਟ ਵਧੇਰੇ ਉਚਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪਰਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

xxx xxx xxx

52. ਉਪਰੋਕਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ, ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਫੌਜਦਾਰੀ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਗਵਾਹ ਦੀ ਜਿਹੜਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਦੇ ਉਲਟ, ਉਸ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਧਿਰ ਦੁਆਰਾ, ਉਸਦੇ ਸਬੂਤ ਨੂੰ, ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਜੋਂ, ਧੋਤੇ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋਂ ਬਾਹਰ। ਇਹ ਤੱਥ ਦੇ ਜੱਜ ਲਈ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਰੇਕ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰੇ ਕਿ ਕੀ ਅਜਿਹੀ ਜਿਹੜਾ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਗਵਾਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਦਨਾਮ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਜੱਜ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੌਰਾਨ, ਗਵਾਹ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿੱਲਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਗਵਾਹੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ,

ਗਵਾਹ, ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਪੂਰੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਅਤੇ ਦੇਖਭਾਲ ਨਾਲ, ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ

ਹੋਰ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ, ਆਪਣੀ ਗਵਾਹੀ ਦੇ ਉਸ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ 'ਤੇ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਦਿੱਤੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਗਵਾਹ ਦੀ ਸਾਰੀ ਗਵਾਹੀ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ, ਗਵਾਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਦਨਾਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੱਜ ਨੂੰ, ਸਮਝਦਾਰੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਆਪਣੇ ਸਬੂਤ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਦ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"

(36) **ਰਮੇਸ਼ ਅਤੇ ਹੋਰ** ਬਨਾਮ **ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ** ⁸ ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪਾਂ ਨੇ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਵਾਲੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ "ਸਮਝੋਤੇ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ" ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪਾਂ ਨੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਕਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

"39. ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਆਮ ਵਰਤਾਰਾ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਨਿਯਮਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ, ਕਿ ਅਪੈਰਾਧਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਵਿਵਹਾਰ ਜਾਂ ਰਵੱਈਏ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕਾਬਲੋਗੋਰ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਪੁਲਿਸ ਵੱਲੋਂ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਦੌਰਾਨ ਅਜਿਹੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ ਫ਼ੌਜਦਾਰੀ ਜਾਬਤਾ ਸੰਘਤਾ 1973 ਦੀ ਧਾਰਾ 161 ਤਹਿਤ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤਾਂ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ੀ ਅਫ਼ਸਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਬਿਆਨ ਦੇਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਇਸ ਤੋਂ ਬਚ ਗਏ। ਅਤੇ ਜਾਇਜ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਹੁਣ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋਣ ਦਾ ਇਹ ਰੁਝਾਨ ਕਈ ਹੋਰ ਕਾਰਕਾਂ ਕਰਕੇ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਸ਼ੀ/ਦੋਸ਼ੀ ਜਾਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦਬਾਅ ਜਾਂ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਦਬਾਅ ਜਾਂ ਅਜਿਹੇ ਹੋਰ ਸਮਾਜਕ ਕਾਰਕਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਗਵਾਹ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹਨ।

40. ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਫੈਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋਣ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਅਜੀਬ ਵਿਵਹਾਰ 'ਤੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਅਜਿਹੇ ਕੁਝ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਮੋਰੀ ਬਨਾਮ ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਖਿਆ:

"31. ਇਹ ਆਮ ਤਜਰਬੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਨਤਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਗਿਰਾਵਟ ਆਈ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਨਿਘਾਰ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਕੇਸਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗਵਾਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ

ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਝੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਬੂਤ ਕਈ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਨਹੀਂ ਪਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਖਤਰੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਿਸੇ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ, ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਜਦੋਂ ਅਪੈਰਾਧੀ ਆਦਤਨ ਅਪੈਰਾਧੀ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਜਾਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ

(Rajiv Sharma, J.) ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਸਿਆਸੀ, ਆਰਥਿਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸਮੇਤ ਹੋਰ ਸ਼ਕਤੀਆਂ।

41. ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜ਼ਾਹਿਰਾ ਹਬੀਬੁੱਲਾ ਬਨਾਮ ਗੁਜਰਾਤ ਰਾਜ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਨਾਲ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ:

"40. "ਗਵਾਹ", ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬੈਥਮ ਨੇ ਕਿਹਾ: "ਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਕੰਨ ਹਨ"। ਇਸ ਲਈ, ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ. ਜੇ ਗਵਾਹ ਖੁਦ ਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਕੰਨਾਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੁਕੱਦਮਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਅਧਰੰਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਹੁਣ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਗਠਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਅਸਮਰੱਥਾ ਕਈ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗਵਾਹ ਦਾ ਨਿਯੰਤਰਣ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸੱਚ ਬੋਲਣਾ ਜਾਂ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਜਾਂ ਅਗਿਆਨਤਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਮਿਲੀਭੂਗਤ ਕਾਰਨ। ਵਾਰ-ਵਾਰ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਵਜੋਂ ਮੋੜਨ ਕਾਰਨ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਲੋਕਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁੰਡਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾੜੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਧਮਕੀਆਂ, ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ, ਲਾਲਚਾਂ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਾਰਨ, ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਦਰਪੇਸ਼ ਕਈ ਤਜਰਬਿਆਂ ਕਾਰਨ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪੱਕਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਜਨਤਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸੱਚਾਈ ਅਤੇ ਹਕੀਕਤਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਅਤੇ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਅਣਗਿਣਤ ਹੋਰ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਅਪੈਰਾਥ ਦੇ ਪੀੜਤ ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਧਿਰ ਨਹੀਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਏਜੰਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਜ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ... ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਨਿਰਵਿਘਨ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅੰਤਮ ਸੱਚ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਨਾ ਉਡਾਇਆ ਜਾਵੇ।

41. ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਲਈ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਰਾਜ ਦੀ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ, ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੱਤਾਧਾਰੀ ਲੋਕ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵਰਤ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਲਈ।

ਦਾਗੀ ਅਤੇ ਪਟੜੀ ਤੋਂ ਉਤਰਨਾ ਅਤੇ ਸੱਚ ਇੱਕ ਦੁਰਘਟਨਾ ਬਣ ਜਾਣਾ। ਆਪਣੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਰੱਖਿਅਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੌਰਾਨ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਡਰ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉਸਨੇ ਬਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹਰ ਰਾਜ ਦੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਅਤੇ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰੇ। ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਲਈ ਇਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਾਤ, ਨਸਲ, ਧਰਮ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਰਗੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬਾਹਰੀ ਕਾਰਕ ਕਾਰਨ ਇਸ ਲੋੜ ਤੋਂ ਕੋਈ ਭਟਕਣਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਹਰ ਰਾਜ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੋੜਾਂ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ (sic ਦੁਹਰਾਓ)। ਇਹ ਗੱਲ ਅਸੀਂ ਗੁਜਰਾਤ ਰਾਜ ਵਿਰੁੱਧ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਆਲੋਚਨਾ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਦਹਿਸ਼ਤਵਾਦੀ ਅਤੇ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ (ਰੋਕਥਾਮ) ਐਕਟ, 1987 (ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ "ਟਾਡਾ ਐਕਟ") ਵਰਗੇ ਕੁਝ ਵਿਧਾਨਿਕ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੇ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਪੈਸੇ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਜਾਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਲਈ ਗਵਾਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿਖਾਈ ਗਈ ਝਿਜਕ ਨੂੰ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਦਿਨ ਦਾ ਕ੍ਰਮ. ਜੇਕਰ ਆਖਰਕਾਰ ਸੱਚ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਕੰਨਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ ਤਾਂ ਜੋ ਨਿਆਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਿਰਫ ਮਖੌਲੀ ਮੁਕੱਦਮੇ ਚਲਾਉਣ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਅਯੋਗ ਨਾ ਹੋ ਜਾਣ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

42. ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, **ਸਾਕਸ਼ੀ** ਬਨਾਮ **ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ ਇੰਡੀਆ ਵਿੱਚ**, ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣਨ ਦੇ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ:

"32. ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਦੇਖਣਾ ਪੀੜਤ ਜਾਂ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਡਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਦਮੇ ਵਿੱਚ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਘਟਨਾ ਦੀ ਪੂਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਨਿਆਂ ਦਾ ਘਾਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਜਿਹੀ ਸਕਰੀਨ ਜਾਂ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਪੀੜਤ ਜਾਂ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਜਾਂ ਚਿਹਰਾ ਦੇਖਣ ਦੇ ਸਦਮੇ ਤੋਂ ਨਾ ਲੰਘਣਾ ਪਵੇ। ਅਕਸਰ ਜਿਹੜਾ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇ ਗਏ ਸਵਾਲ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਬਲਾਤਕਾਰ ਅਤੇ ਬਾਲ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦੇ ਪੀੜਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਕਰਨ ਜਾਂ ਉਲਝਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਰਮ ਜਾਂ ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਬਾਹਰ,

ਪੀੜਤ ਦੋਸ਼ੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੁਝ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਜਾਂ ਵੇਰਵੇ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਬਿਹਤਰ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਦੋਸ਼ੀ ਦੁਆਰਾ ਜਿਹੜਾ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਵਾਲ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਪ੍ਰੀਜ਼ਾਈਡਿੰਗ ਅਫਸਰ ਨੂੰ

(*Rajiv Sharma, J.*)

ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ, ਜੋ ਪੀੜਤ ਜਾਂ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹੋਰ ਸੁਝਾਅ 'ਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਜਾਂ ਬਲਾਤਕਾਰ ਦੇ ਪੀੜਤ ਨੂੰ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ, ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਲੋੜੀਂਦੀ ਬਰੇਕ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਧਾਰਾ 327 ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੀ ਉਪ ਧਾਰਾ (2) ਦੇ ਉਪਬੰਧ ਧਾਰਾ 354 ਅਤੇ 377 ਆਈਪੀਸੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਅਪੈਰਾਥਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਜਾਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

43. ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਸੰਜੀਵ ਨੰਦਾ ਵਿੱਚ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਵਧ ਰਹੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰੁਝਾਨ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅੜਚਨ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ:

"99. ਗਵਾਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣਨਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਫੌਜਦਾਰੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਪੇਸ਼ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਾਰਕ ਹੈ। ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਰਨ ਹਨ, ਪਰ ਦੇਰ ਨਾਲ, ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉੱਚ ਪ੍ਰੋਫਾਈਲ ਕੇਸਾਂ ਵਿੱਚ, ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਨਿਯਮਤਤਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਵਿੱਤੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਲੁਭਾਉਣੀਆਂ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜੋ ਸਮੁੱਚੀ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋਕ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤਾਕਤਵਰ ਅਤੇ ਤਾਕਤਵਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸ਼ਿਕੰਜੇ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ।

100. ਇਹ ਅਦਾਲਤ **ਯੂਪੀ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਰਮੇਸ਼ ਮਿਸ਼ਰਾ ਅਤੇ ਐਨ.ਆਰ. [ਏ.ਆਈ.ਆਰ. 1996 ਐਸ.ਸੀ. 2766]** ਨੇ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਇਹ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਨਿਬੇੜਾ ਕਾਨੂੰਨ ਹੈ ਕਿ ਵਿਰੋਧੀ ਗਵਾਹ ਦੇ ਸਬੂਤ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਜੇਕਰ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਜਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਬੋਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਇਸਦੀ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਬੂਤ ਦੇ ਉਸ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਜੋ ਕਿ ਇਸਤਰਾਸਾ ਜਾਂ ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਦੇ ਕੇਸ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੇ ਵਿੱਚ . **ਅਨਬਾਜ਼ਗਨ ਬਨਾਮ ਪੁਲਿਸ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਅਤੇ ਐਨ.ਆਰ., (ਏ.ਆਈ.ਆਰ. 2004 ਐਸ.ਸੀ. 524)**, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੌਰਾਨ ਗਵਾਹ ਦਾ ਕਰੈਡਿਟ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਿੱਲਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਗਵਾਹ ਦੇ ਸਬੂਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੂਰੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ, ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ, ਉਸ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦੇ ਉਸ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਹ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ 'ਤੇ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੈ

ਬਿਲਕੁਲ ਉਹੀ ਹੈ ਜੋ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਅਤੇ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੋਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਤਤਕਾਲ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਪਾਇਆ ਸੀ।

101. ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਸੀਂ ਉਸ ਤਤਕਾਲ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੱਥ

ਵੱਲ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਜਿੱਥੋਂ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਜ਼ਖਮੀ ਗਵਾਹ ਵੀ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਸਿਧਾਰਥ ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ @ ਮਨੂ ਸ਼ਰਮਾ ਬਨਾਮ ਰਾਜ (ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਐਨਸੀਟੀ), (2010) 6 ਐਸਸੀਸੀ 1 ਅਤੇ ਜ਼ਾਹਿਰਾ ਹਬੀਬੁੱਲਾ ਸ਼ੇਖ ਬਨਾਮ ਗੁਜਰਾਤ ਰਾਜ, ਏਆਈਆਰ 2006 ਐਸਸੀ 1367 ਵਿੱਚ, ਸਿਸਟਮ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨੁਕਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੈਰ- ਪੁਲਿਸ ਦੁਆਰਾ ਬਿਆਨਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਗਵਾਹ ਦੁਆਰਾ ਧਮਕਾਉਣ, ਭਰਮਾਉਣ ਅਤੇ ਹੇਰਾਫੇਰੀ ਦੇ ਹੋਰ ਤਰੀਕਿਆਂ ਕਾਰਨ ਬਿਆਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲੈਣਾ। ਅਦਾਲਤਾਂ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਗਵਾਹ ਨਿਆਂਇਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਨ ਲਈ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਮੁਕ ਦਰਸ਼ਕ ਬਣ ਕੇ ਨਹੀਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਘਰ-ਘਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭੇਲੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਲਟਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜੋ ਦਬਾਅ, ਭਰਮਾਉਣ ਜਾਂ ਧਮਕਾਉਣ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੀ ਧਾਰਾ 193 ਝੂਠੀ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਲਈ ਸਜ਼ਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਘੱਟ ਹੀ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

44. ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੇਸਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ 'ਤੇ, ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੇ ਬਿਆਨ ਵਾਪਸ ਲੈਣ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ:

“(i) ਧਮਕੀ/ਧਮਕਾਉਣ।

(ii) ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਰਣਾ।

(iii) ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਮਸਲ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ।

(iv) ਸਟਾਕ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ।

(v) ਲੰਮੀ ਟਰਾਇਲ।

(vi) ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੌਰਾਨ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ।

(vii) ਗਵਾਹ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ”

45. ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਧਮਕੀ ਅਤੇ ਡਰਾਉਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬੈਂਥਮ ਨੇ ਕਿਹਾ: “ਗਵਾਹ ਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਕੰਨ ਹਨ”। ਜਦੋਂ ਗਵਾਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ

ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ, ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਦਰ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਸਖ਼ਤ ਅਪੈਰਾਥਿ ਵੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਹਿਲਾ

(*Rajiv Sharma, J.*)

ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਚਰਚਾ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਤੋਂ ਰਾਜ ਨੂੰ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੱਤਾ ਵਿਚ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਅਤੇ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਦਾਰੀ ਅਤੇ ਪਟੜੀ ਤੋਂ ਉਤਾਰਨ ਅਤੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੁਰਘਟਨਾ ਬਣਨ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ। ਜ਼ਾਹਿਰਾ ਹਬੀਬੁੱਲਾ ਦੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲਈ ਇੱਕ ਸਖ਼ਤ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

46. ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਚੁੱਕੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਉਪਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚਾਈ ਅਤੇ ਡਰ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਸੁਧਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜਸਟਿਸ ਮਲੀਮਬ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ, 2003 ਨੇ ਹੇਠਾਂ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਹੈ:

“11.3 ਇਕ ਹੋਰ ਵੱਡੀ ਸਮੱਸਿਆ ਗਵਾਹਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਹੈ ਜੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ 'ਤੇ ਖਤਰੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਧਮਕੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਧਮਕੀ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਕੇਸ ਦੀ ਕਿਸਮ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਅਹਿਮ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਧਮਕਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜ਼ਖਮੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਗਵਾਹ ਅਜੇ ਵੀ ਠੀਕ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕਤਲ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਲਈ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਭੇਸ ਦੀ ਗੁਮਨਾਮੀ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ... ਗਵਾਹ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ”

47. ਭਾਰਤ ਦੇ ਲਾਅ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ 198 ਵੀਂ ਰਿਪੋਰਟ[11] ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

“ਕਾਰਨ ਲੱਭਣਾ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅੱਤਵਾਦ ਦੇ ਪੀੜਤਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਨਾਬਾਲਗਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜਿਨਸੀ ਅਪੈਰਾਥਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਵਰਗ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠ ਰਹੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਲੋਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਪੀੜਤ ਹੋਣ ਜਾਂ ਗਵਾਹ। ਪੀੜਤ ਅਤੇ ਗਵਾਹ ਡਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਨ ਜਾਂ

ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਜਾਨ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਨੂੰ ਖਤਰਾ। ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਦੰਡਾਵਲੀ, 1860 ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਗੰਭੀਰ ਅਪੈਰਾਥਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਦਾ ਅਸੀਂ ਉੱਪਰ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪੀੜਤਾਂ ਅਤੇ ਗਵਾਹਾਂ ਲਈ ਬਿਲਕੁਲ ਸਮਾਨ

ਸਥਿਤੀਆਂ ਹੋਣ ਲਈ ਪਾਬੰਦ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਅਧੀਨ ਕੁਝ ਅਪੈਰਾਥਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਪੀੜਤਾਂ ਅਤੇ ਗਵਾਹਾਂ ਲਈ ਡਰ ਜਾਂ ਖਤਰਾ ਵਧੇਰੇ ਆਮ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪੀੜਤਾਂ ਅਤੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਜਾਂ ਕੁਝ ਗੰਭੀਰ ਅਪੈਰਾਥਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ, ਡਰ ਘੱਟ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਜੇਕਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਪੈਰਾਥਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਮੁਕੱਦਮਾ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਪੀੜਤਾਂ/ਗਵਾਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਨਿਰਪੱਖ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਹੋਰ ਆਮ ਅਪੈਰਾਥਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਨਿਰਪੱਖ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਭਾਰਤੀ ਦੰਡਾਵਲੀ, 1860 ਦੇ ਅਧੀਨ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਗੰਭੀਰ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ। ਇਹ ਡਰ ਜਾਂ ਖਤਰਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ ਜੋ ਦੋਵਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਲਈ ਆਮ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਦੂਜੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਆਮ ਕਾਨੂੰਨ ਪੀੜਤ ਅਤੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।”

48. ਉਪਰੋਕਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋਣ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ 'ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ' ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਲਾਤਕਾਰ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ 'ਤੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕਰਦਿਆਂ, ਪ੍ਰਤੀਕਸ਼ਾ ਬਖਸ਼ੀ ਨੇ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ:

“ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਸਮਝੌਤਾ ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਦੇ ਵਕੀਲਾਂ ਅਤੇ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੰਦ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਸ਼ਿਕਾਇਤਕਰਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪੀੜਤਾਂ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਗਵਾਹੀ ਬਦਲਣ ਲਈ ਦਬਾਅ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਆਗਰਾ ਦੇ ਇੱਕ ਤਾਜ਼ਾ ਮਾਮਲੇ ਵੱਲ ਮੁੜਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨੌਜਵਾਨ ਦਲਿਤ ਔਰਤ ਨਾਲ ਸਮੂਹਿਕ ਬਲਾਤਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਬਲਾਤਕਾਰੀ ਨੂੰ ਜ਼ਮਾਨਤ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਦੋਸ਼ੀ ਨੇ ਸਮਝੌਤਾ ਨਾ ਕਰਨ 'ਤੇ ਪੀੜਤਾ ਨਾਲ ਦੁਬਾਰਾ ਬਲਾਤਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ। ਬਲਾਤਕਾਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਇੱਕ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੇ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਕਰ ਲਈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਹ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਫੈਸਲਾ ਇਹ ਦਰਜ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੀੜਤ ਨੇ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਦੇ ਦਬਾਅ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਫੈਸਲਾ ਪੀੜਤ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਧਮਕੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਦੇ ਦਬਾਅ ਨੂੰ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦਾ। ਸਮਝੌਤਾ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਸਧਾਰਣ ਕਾਰਜ ਦਹਿਸ਼ਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸੰਦੇਬਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੋਂ ਕੋਈ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਅਕਸਰ ਮੁਕੱਦਮਾ ਕਿਉਂ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਗਵਾਹ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੇਸ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਪੀੜਤ ਜੀਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਗੁਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਮੈਂ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਕਾਨੂੰਨੀਤਾ ਨੂੰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਕਤਾ ਦੇ ਵਿਘਨ ਵਜੋਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਇਸ ਉਦਾਹਰਣ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਸਮਾਜਕਤਾ ਜੋ ਜਾਤ ਅਧਾਰਤ ਪਿਤਰੀ-ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚਿੰਨ੍ਹਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ

(Rajiv Sharma, J.)

ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਮਝੌਤਾ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸਨੂੰ ਇੱਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਇੱਕ ਮਹਿਲਾ ਜੱਜ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, 'ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰਨ' ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਧੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ।"

49. ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਡੈਨੀਏਲਾ ਬਰਟੀ ਦੇ ਦੋ ਲੇਖ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਵਾਲੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਮਝੌਤਾ (ਅਤੇ ਸੰਭਵ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਦਬਾਅ) ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣਨ ਦਾ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

“ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਥੇ ਵਿਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕੇਸ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਵੀ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਮਨ ਬਦਲ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮਝੌਤਾ ਜਾਂ ਸਮਾਯੋਜਨ ਦੇ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੇਸਾਂ ਦੇ ਨਸਲੀ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਨਿਰੀਖਣ ਜੋ ਇਸਨੂੰ ਅਪੈਰਾਧਿਕ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਥਾਨਕ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦੇ ਨਿਆਂਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵਿਚਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਤਣਾਅ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਣਾਅ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਗਵਾਹ ਜੱਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੁਢਲੀ ਜਾਂਚ ਦੌਰਾਨ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਕਥਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਅਕਸਰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿੱਚ "ਦੁਸ਼ਮਣ ਗਵਾਹ" ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਮ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਜੱਜਾਂ ਅਤੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਵਿੱਚ ਅਣਗਿਣਤ ਬਹਿਸਾਂ ਨੂੰ ਉਕਸਾਇਆ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਸਮੱਸਿਆ ਉੱਚ-ਪ੍ਰੋਫਾਈਲ, ਚੰਗੀ-ਪ੍ਰਚਾਰਿਤ ਮੁਕੱਦਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਮੰਨਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਗਵਾਹਾਂ 'ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਬਾਅ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਰਿਸ਼ਵਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਇੱਕ ਆਵਰਤੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਛੋਟੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਕਸਬੇ ਦੇ ਜੱਜਾਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਵਹਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਰਦਾ ਹੈ - ਪਿੰਡ ਜਾਂ ਪਰਿਵਾਰਕ ਏਕਤਾ, ਉਸੇ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ ਜਿਸ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭੰਗ ਦੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ), ਸਿਆਸੀ ਹਿੱਤਾਂ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਦਬਾਅ, ਆਰਥਿਕ ਦੇ ਕਈ ਰੂਪ

ਮੁਆਵਜ਼ਾ, ਅਤੇ ਹੋਰ. ਕਈ ਵਾਰ ਗਵਾਹ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ "ਦੁਸ਼ਮਣ" ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦੇ ਪੁਲਿਸ ਰਿਕਾਰਡ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਲਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੱਜ ਖੁਦ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੁਲਿਸ ਆਪਣੇ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦੇ ਮਕਸਦ ਨਾਲ ਝੂਠੇ ਬਿਆਨ ਲਿਖਦੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਨਿਆਂਇਕ ਮੀਲੀਅਸ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਹੁਣੇ ਵਰਣਿਤ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਅਜੇ ਤੱਕ ਅਧਿਐਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਮੇਰੀ ਖੋਜ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗਵਾਹ ਦਾ ਆਪਣੇ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਪਿਛਲੇ ਬਿਆਨ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣਾ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਲ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਤਣਾਅ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ”

"ਮੇਰੇ ਫੀਲਡਵਰਕ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਗਵਾਹ ਸਿਰਫ਼ ਉਦੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ "ਦੁਸ਼ਮਣ" ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਪੁਲਿਸ ਦੁਆਰਾ ਦਾਇਰ ਕੀਤੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫਸਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਜਦੋਂ ਉਹ ਮੁਦਈ ਧਿਰ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੁਲਿਸ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਲੰਘਣ ਵਾਲੇ ਅਕਸਰ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਦੇਖਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਧਿਰ ਨੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦਰਜ ਕਰਵਾਈ ਹੈ (ਅਤੇ ਜੋ ਮੁੱਖ ਗਵਾਹ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਉਹ ਮੁਆਵਜ਼ੇ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਨਾਲ ਕੇਸ ਦਾ ਅਟੱਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਧਮਕੀ ਜਾਂ ਬਲੈਕਮੇਲ।"

(37) ਮੌਕੇ ਤੋਂ ਬਰਾਮਦ ਹੋਏ ਖਾਲੀ ਕਾਰਤੂਸਾਂ ਦੀ ਬਰਾਮਦਗੀ ਬੈਲਿਸਟਿਕ ਸਬੂਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਕੋਲੋਂ ਬਰਾਮਦ ਪਿਸਤੌਲਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਮੁਲਜ਼ਮ ਅਭਿਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੰਜੀਵ ਕੁਮਾਰ ਉਰਫ਼ ਬੱਬਾ ਇਕੱਠੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਸਨ। ਦੋਵਾਂ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਨੇ ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਜਤਿੰਦਰ ਉਰਫ਼ ਰਾਜੂ ਚਿਕਨਾ 'ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ।

(38) **ਕ੍ਰਿਸ਼ਣਨ ਅਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਰਾਜ ਵਿਚ ਪੁਲਿਸ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਦੁਆਰਾ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕੀਤੀ ਗਈ** ¹⁷ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪ ਨੇ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਦੀ ਲਾਗੂਤਾ ਅਤੇ ਤਰਕ ਹਰ ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਾਰੇ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਜਾਂ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਹੋਣ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਤੇ ਇੱਕੋ ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਦੁਆਰਾ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭੂਤਾ ਨੇ "ਉਸ ਐਕਟ" ਅਤੇ "ਐਕਟ" ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

"28. ਇਹ ਦੇਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀ ਸਾਂਝੀ ਨੀਅਤ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕਥਿਤ ਮਿਤੀ, ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਚਾਰਜ

(Rajiv Sharma, J.)

ਆਈਪੀਸੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 34 ਦੇ ਤਹਿਤ ਇੱਕ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧਾਰਾ 34 ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦਾ ਤੱਤ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਕ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦੁਆਰਾ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੰਗੀਤ ਸਮਾਰੋਹ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਪੂਰਵ-ਵਿਵਸਥਿਤ ਯੋਜਨਾ ਹੈ ਜੋ ਜਾਂ ਤਾਂ ਚਾਲ-ਚਲਣ ਜਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਂ ਦੋਸ਼ਪੂਰਨ ਤੱਥਾਂ ਤੋਂ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੀ ਦੇਣਦਾਰੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਆਈਪੀਸੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 34 ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੀ ਦੇਣਦਾਰੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਵ ਸਮਾਰੋਹ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਵਿਵਸਥਿਤ ਯੋਜਨਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਦੀ ਨੀਂਹ ਹੈ।

29. ਸੈਕਸ਼ਨ 34 ਕਈ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਕੰਮਾਂ, ਸਮਾਨ ਜਾਂ ਵਿਭਿੰਨ, ਕਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ; ਜੇ ਸਭ ਕੁਝ ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਲਈ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਖੁਦ ਕੀਤਾ ਸੀ; ਸੈਕਸ਼ਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ "ਉਸ ਐਕਟ" ਅਤੇ "ਐਕਟ" ਲਈ ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ "ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਐਕਟ" ਦੁਆਰਾ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪੂਰੇ ਭਾਗ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਸਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਧਾਰਾ 34 ਅਧੀਨ ਰਚਨਾਤਮਕ ਦੇਣਦਾਰੀ ਤਿੰਨ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਉਸ ਅਪੈਰਾਥ ਲਈ ਰਚਨਾਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸਨੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ:

- (1) ਅਜਿਹਾ ਅਪੈਰਾਥ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਇਰਾਦਾ (ਧਾਰਾ 34)
- (2) ਉਸ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਅਪੈਰਾਥ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੋਣਾ (ਧਾਰਾ 120 ਏ)
- (3) ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਜਿਸ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਪੈਰਾਥ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ (ਧਾਰਾ 149)। ਧਾਰਾ 34 ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਕੇਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰੇਕ ਦੁਆਰਾ ਕੀ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਦੋਸ਼ੀ ਮੰਨੇ ਜਾਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਹੌਂਸਲਾ, ਸਮਰਥਨ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਵਸਥਾ ਆਮ ਸਮਝ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰੇਕ ਨੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਸੀ।

31. ਧਾਰਾ 34 ਦੀ ਲਾਗੂਤਾ ਹਰ ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਧਾਰਾ 34 ਦੀ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਜਾਂ ਗੈਰ-ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸਖ਼ਤ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ ਨਿਯਮ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਧਾਰਾ ਦੀ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਪੈਰਾਥ ਕਰਨ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਏ ਗਏ ਕਈ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਾਂ ਸਮਾਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ। ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਚਰਿੱਤਰ ਵਿੱਚ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਅਤੇ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਇਰਾਦੇ ਦੁਆਰਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

(39) **ਬਾਲੂ ਉਰਫ਼ ਬਾਲਾ ਸੁਬਰਾਮਨੀਅਮ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਰਾਜ (ਯੂਟੀ ਆਫ਼ ਪਾਂਡੀਚੇਰੀ)** ¹⁰ ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪਾਂ ਨੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਧਾਰਾ 34 ਆਈਪੀਸੀ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

"11. ਧਾਰਾ 34 ਆਈਪੀਸੀ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ, ਇਹ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਕੰਮ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ:- (i) ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਅਪੈਰਾਥ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਇਰਾਦਾ ਸੀ ਅਤੇ (ii) ਅਪੈਰਾਥ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਧਾਰਾ 34 ਆਈਪੀਸੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਦੇਣਦਾਰੀ ਦਾ ਸਾਰ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਨਤੀਜੇ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਚੇਤਨ ਦਿਮਾਗ ਹੈ। ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਦੀ ਸਾਂਝ ਬਾਰੇ ਮਨ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਹਰੇਕ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਪੂਰਵ-ਵਿਵਸਥਿਤ ਯੋਜਨਾ ਅਤੇ ਪੂਰਵ-ਵਿਵਸਥਿਤ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਰੋਹ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ। ਸਾਂਝਾ ਇਰਾਦਾ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਪੈਰਾਥ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਅਪੈਰਾਥ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੀ ਜੇਕਰ ਉਸਨੇ ਉਸ ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਹੋਵੇ।

12. **ਮਹਿਬੂਬ ਸ਼ਾਹ ਬਨਾਮ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਏਆਈਆਰ 1945 ਪੀਸੀ 118** ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੀਵੀ ਕੌਂਸਲ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸੀ:-

"...ਧਾਰਾ 34 ਕਿਸੇ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੈਕਸ਼ਨ "ਸਭ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ" ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ "ਇੱਕ

ਇਰਾਦਾ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਾਂਝਾ ਹੈ।" ਧਾਰਾ ਦੇ ਤਹਿਤ, ਉਸ ਦੇਣਦਾਰੀ ਦਾ ਸਾਰ ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਜਾਣਾ ਹੈ ਜੋ ਅਜਿਹੇ ਇਰਾਦੇ

¹⁰ (2016) 15 Supreme Court Cases

ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਐਨੀਮੇਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੈਕਸ਼ਨ 34 ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ, ਇਹ ਦਰਸਾਉਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਸਭ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ; ਜੇਕਰ ਇਹ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਪੈਰਾਥ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ 'ਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਗਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਉਸ ਨੇ ਇਕੱਲੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਲਈ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਧਾਰਾ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਆਮ ਇਰਾਦਾ ਇੱਕ ਪੂਰਵ ਵਿਵਸਥਿਤ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਸੇ ਅਪੈਰਾਥ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਕੰਮ ਮਿਲ ਕੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੂਰਵ-ਵਿਵਸਥਿਤ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਕਸਰ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਧੇ ਸਬੂਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ; ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਉਸਦੇ ਕੰਮ ਜਾਂ ਵਿਹਾਰ ਜਾਂ ਕੇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਾਲਾਤਾਂ ਤੋਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"

(ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ)

ਸੰਕਰਲਾਲ ਕਚਰਾਭਾਈ ਐਂਡ ਅਦਰਸ ਬਨਾਮ **ਗੁਜਰਾਤ ਸਟੇਟ, ਏਆਈਆਰ 1965 ਐਸਸੀ 1260** ਵਿੱਚ ਮਹਿਬੂਬ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੀਵੀ ਕੌਂਸਲ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਉਪਰੋਕਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਧਾਰਾ 34 ਆਈਪੀਸੀ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਕਤ ਨਤੀਜਾ ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨਤੀਜੇ ਲਈ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਸਨੇ ਖੁਦ ਕੀਤਾ ਸੀ।

13. **ਰਮੇਸ਼ ਸਿੰਘ** ਬਨਾਮ **ਏਪੀ ਸਟੇਟ, (2004) 11 SCC 305** ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ:-

“12. ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਦੇਣਦਾਰੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਆਮ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਜੋ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਅਪੈਰਾਥ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਰਫ ਉਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸ ਨੇ ਅਪੈਰਾਥ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੀਨਲ ਕੋਡ ਵਿੱਚ ਧਾਰਾ 34 ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਕੇ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਨੇ ਇੱਕ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦੇਣਦਾਰੀ ਦਾ ਸਾਰ ਅਜਿਹੇ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਜਾਣਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜੇਕਰ ਇਹ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਹਰੇਕ

ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸਨੇ ਉਸ ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਅਪੈਰਾਧਿਕ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਪੈਰਾਧ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਇਸ ਦੇ ਅੰਜਾਮ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਧਾਰਾ 34 ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਅਪੈਰਾਧਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਂਝੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਇਰਾਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਜਿਹੇ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਧੇ ਸਬੂਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਜਾਂ ਕੇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਾਲਾਤਾਂ ਤੋਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦੋਸ਼ੀ ਨੇ ਘਟਨਾ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਅਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ, ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ ਅਤੇ ਸਮਾਰੋਹ ਜਿਸ ਨਾਲ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਜਾਂ ਕੁਝ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸੱਟ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਤੋਂ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਤੋਂ ਹੋਰ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੱਟ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇ ਕੰਮ ਹਨ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਭੁੱਲ ਵੀ ਸਾਂਝੇ ਇਰਾਦੇ ਦੀ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, ਇਸ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀਤਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਦੋਸ਼ੀ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਅਪੈਰਾਧ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਇਰਾਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। (ਦੇਖੋ **ਨੂਰ ਮੁਹੰਮਦ ਮੁਹੰਮਦ ਯੂਸਫ ਮੌਮਿਨ ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ, (1970) 1 SCC 696**)”

(ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ)

14. ਆਮ ਇਰਾਦਾ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਹੀ ਸਿੱਧੇ ਸਬੂਤ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਲਗਭਗ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਆਚਰਣ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸਾਬਤ ਹੋਈਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਇਆ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕਾਰਜ ਤੋਂ। ਘਟਨਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੇ ਤਰੀਕੇ, ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਘਟਨਾ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਅਤੇ ਜਿਸ ਸਮਾਰੋਹ ਦੇ ਨਾਲ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਜਾਂ ਕੁਝ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸੱਟਾਂ ਤੋਂ ਕੱਢਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਪੈਰਾਧਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੋਵੇਗੀ ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕੱਲੇ ਕਾਰਕ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

15. ਧਾਰਾ 34 ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੇ ਤਹਿਤ, ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਪਿਛਲੀ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪੂਰਵ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇੱਕ ਖਾਸ ਨਤੀਜਾ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਆਮ ਇਰਾਦਾ ਠੀਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ

ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਦੇ ਨਾਲ, ਕਈ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਵਿਕਸਤ ਕਰੋ। ਇਹ ਸਵਾਲ ਕਿ ਕੀ ਕੋਈ ਸਾਂਝਾ ਇਰਾਦਾ ਸੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਹਰੇਕ ਕੇਸ ਦੇ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਤੋਂ ਕੱਢੇ ਜਾਣ

ਵਾਲੇ ਅਨੁਮਾਨ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀਤਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਦੇਸ਼ੀ ਦਾ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਅਪੈਰਾਥ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਇਰਾਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

(40) **ਬਬਲੂ ਕੁਮਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ ਅਤੇ ਹੋਰ**¹¹ ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰਪੱਖ ਸੁਣਵਾਈ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੀਜ਼ਾਈਡਿੰਗ ਜੱਜ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਸਰਗਰਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਜਦੋਂ ਸੁਣਵਾਈ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਮੁਕ ਦਰਸ਼ਕ ਜਾਂ ਮੁਕ ਦਰਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਦੇਖਣਾ ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਮੁਕੱਦਮਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦੇਸ਼ੀ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਦੇ ਹਨ। ਕਾਨੂੰਨ ਇੱਕ "ਮਖੌਲੀ ਮੁਕੱਦਮੇ" ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

1. . ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਪੈਰਾਡਾਈਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮੁਢਲੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਕਰਤੱਵ ਨਾਲ ਜਾਂਚ, ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਛੁੱਟੀ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਅਪੀਲ ਵਿੱਚ ਉਤਪੰਨ ਹੋਏ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੁੱਦੇ, ਕਾਫ਼ੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਜੋ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਪਤਮਕ ਘਟਨਾ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਢੁਕਵੀਂ ਸਥਿਰਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਬੇਰਹਿਮੀ ਅਤੇ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਦਾ ਰਵੱਈਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਦੇਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਇੱਕ ਇੱਕਲੇ ਰਸਮੀ ਗਵਾਹ, ਪੀਡਬਲਯੂ 1, ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਅਕ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਜੱਜ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪੂਰੀ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਦਾ ਰਵੱਈਆ। **ਪੀਨਲ ਕੋਡ, 1860 (ਆਈਪੀਸੀ) ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਵਾਂ 147, 148, 149, 341, 342 ਅਤੇ 302** ਦੇ ਤਹਿਤ ਸਜ਼ਾ ਯੋਗ ਅਪੈਰਾਥਾਂ ਲਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਫੌਜਦਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕੋਡ, 1973 (ਸੀਆਰਪੀਸੀ) ਦੀ ਧਾਰਾ 232 ਦੇ ਤਹਿਤ ਬਰੀ ਹੋਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹਨ; ਅਤੇ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਨਿਆਂਇਕ ਜ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਬੇਅਰਾਮੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਜ਼ਾਕ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਕੇਸ ਨੂੰ ਗੈਰ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੰਦ ਕਰਨ, ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਦਫਨਾਉਣ, ਅਤੇ ਕਾਰਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਸਰਵਉੱਚਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ।

ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਮਾਮਲਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਨੇ ਬੇਰੁਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਅਤ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਜੱਜ ਨੇ ਬੇਰੁਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

2. ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਹੋਏ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ ਧਾਰਾ 401 ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੋਧੇ ਹੋਏ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ

ਹੋਏ ਸੁਧਾਰਿਆ ਹੈ; ਪਰ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਲਈ ਛੁਟਕਾਰਾ ਕੀ ਹੈ, ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਕ ਸਮੇਂ, ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮਿਆਦ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਤਮ ਰੂਪ ਦੇਣ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਜੱਜ ਨੇ, ਹਰ ਸੰਭਵ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਲਈ ਨੋਟਿਸ ਜਾਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ, ਅਤੇ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਕਦਮ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਨਿਯਤ ਮਿਤੀ ਤੱਕ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਮਕੈਨੀਕਲ ਅਤੇ ਰੁਟੀਨ ਕਾਰਵਾਈ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਅਤ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਜੱਜ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਤੋਂ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਲਈ ਸਮਾਂ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ, ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਜਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਇੱਛਾ।

xxx xxx xxx

8. ਸਿੱਖਿਅਤ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਜੱਜ ਦੁਆਰਾ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ 'ਤੇ, ਅਸੀਂ ਪਾਇਆ ਕਿ ਸਿੱਖਿਅਤ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਜੱਜ ਨੇ ਸੱਚਮੁੱਚ ਇਹ ਤਸਦੀਕ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਤਕਲੀਫ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕੀ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਮਨ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਹਾਈਕੋਰਟ ਨੇ ਸਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਵੀ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋਂ ਇਹ ਜਾਂਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਕਿ ਵਾਰੰਟ ਲਾਗੂ ਹੋਏ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਨੂੰ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਗਵਾਹ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ। ਆਖਰਕਾਰ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਜੱਜ ਨੇ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ 23-5-2008 ਨੂੰ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਧਾਰਾ 232 ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਇੱਕ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ।

9. ਵਿਚਾਰਨ ਲਈ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 401 ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਦਖਲ ਦੇ ਕੇ ਕੇਸ ਦੀ ਮੁੜ ਸੁਣਵਾਈ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

10. ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ ਲਾਭ ਦੇ ਨਾਲ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ

ਕੇ. ਚਿੰਨਾਸਵਾਮੀ ਰੈਡੀ ਬਨਾਮ **ਏਪੀ ਏਆਈਆਰ 1962 ਐਸਸੀ 1788**, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਬੈਂਚ ਨੇ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੀ ਮੁੜ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੈਸਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ: (ਏਆਈਆਰ ਪੰਨਾ 1791-92, ਪੈਰਾ 7)

"7. ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਵੀ ਬਰੀ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨ ਲਈ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੂੰ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਰਾਜ ਨੇ ਅਪੀਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਸਾਡੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੁਆਰਾ ਸਿਰਫ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨੁਕਸ ਹੈ ਜਾਂ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਨੁਕਤੇ 'ਤੇ ਕੋਈ ਸਪੱਸ਼ਟ ਗਲਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਨਿਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਪੱਸ਼ਟ ਗਰਭਪਾਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। **ਸੈਕਸ਼ਨ 439 ਦੀ ਉਪ-ਧਾਰਾ (4)** ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੂੰ ਬਰੀ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਜਾਂਚ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੂੰ ਇਹ ਦੇਖਣ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਰੀ ਹੋਣ ਦੀ ਖੋਜ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ। ਮੁੜ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਦੇ ਅਸਿੱਧੇ ਢੰਗ ਦੁਆਰਾ, ਜਦੋਂ ਇਹ ਖੁਦ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਰੀ ਹੋਣ ਦੀ ਖੋਜ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੀ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਵਿੱਚ ਬਰੀ ਹੋਣ ਦੀ ਖੋਜ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ 'ਤੇ ਸੀਮਾਵਾਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਿਰਫ ਅਸਧਾਰਨ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਸ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਬੇਮਿਸਾਲ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਪਦੰਡ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਕਟਕਾਲੀਨ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਨਗੇ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੁਝ ਕੇਸਾਂ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਜੋ ਸਾਡੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੂੰ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਵਿੱਚ ਬਰੀ ਹੋਣ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਦੇਣ ਲਈ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਣਗੇ।

ਇਹ ਕੇਸ ਇਹ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ: ਜਿੱਥੇ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਕੋਲ ਕੇਸ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਬਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਜਿੱਥੇ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਗਲਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਬੂਤ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਜੋ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਜਿੱਥੇ ਅਪੀਲ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਗਲਤ ਸਬੂਤ ਰੱਖੇ ਹਨ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਅਪ੍ਰਵਾਨਯੋਗ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਾਂ ਜਿੱਥੇ ਭੌਤਿਕ ਸਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਜਾਂ ਅਪੀਲ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਾਂ ਜਿੱਥੇ ਬਰੀ ਕਰਨਾ ਜੁਰਮ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਣ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ, ਜੋ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਅਵੈਧ ਹੈ। ਇਹ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਬੇਮਿਸਾਲ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਕੇਸ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਜਾਇਜ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ

ਬਰੀ ਕਰਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਦਖਲ; ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਜੋ ਧਾਰਾ 439 (4) ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਉਹ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ।

ਉਪਰੋਕਤ ਫੈਸਲੇ ਤੋਂ, ਇਹ ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੂੰ ਬਰੀ ਕਰਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਦੇਣਾ ਜਾਇਜ਼ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਗਲਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਦਾਲਤ ਵੱਲੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ।

xxx xxx xxx

17. ਅਜੋਕੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਪਿੱਛੇ ਮੂਲ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨੀ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਿਧਾਰਥ ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਉਰਫ਼ ਮਨੁ ਸ਼ਰਮਾ ਬਨਾਮ ਰਾਜ (ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਐਨਸੀਟੀ) 2010 6 ਐਸਸੀਸੀ 1 ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ: (**ਐਸਸੀਸੀ ਪੰਨਾ 79-80, ਪੈਰਾ 197**)

" 197 _ ਭਾਰਤੀ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਨਿਆਂ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ, ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕੁਝ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਿਆਂ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਲਈ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉੱਚੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਨਿਆਂ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਸਾਬਤ ਹੋਣ ਤੱਕ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਥਿਤ ਦੋਸ਼ੀ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਅਤੇ ਸੱਚੀ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਤੋਂ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਿਤ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜਾਂਚ ਨਿਰਪੱਖ, ਨਿਰਪੱਖ, ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਨਿਆਂ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 20 ਅਤੇ 21 ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਆਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ।

(ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ)

18. *ਰੱਤੀਰਾਮ V. ਰਾਜ ਦੇ MP 2012 4 SCC 516* ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ- ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਬੈਂਚ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੈਸਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ: (SCC p. 534, ਪੈਰਾ 39)

"39. ... ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਇੱਕ ਪਵਿੱਤਰ ਉਦੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਵਸਤੂ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਪੱਖਪਾਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇੱਕ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮਾ ਅਜਿਹੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰਵਾਏ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜੋ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ, ਪੱਖਪਾਤ, ਬੇਈਮਾਨੀ ਅਤੇ ਪੱਖਪਾਤ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਦਾਗ ਕਰੇ।

ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ: (**ਐਸਸੀਸੀ ਪੀ. 542** , ਪੈਰਾ 62)

"62. ... ਨਿਰਣਾਇਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇੱਕ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਦੁਰਘਟਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਦੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਪੱਖਪਾਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ, ਇੱਕ

ਗਰਭਵਤੀ, ਹਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਗਲਤੀ ਜਾਂ ਹਰ ਰੁਕਾਵਟ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਚਿਤ 'ਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੜਾਅ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ ਜਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਅਨੁਚਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਅਣਉਚਿਤ ਸਮਝਣਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਦੀ ਗੁਲਾਬੀ ਦੀ ਅਣਚਾਹੇ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪੂਰਨ ਐਪਲ-ਪਾਈ ਆਰਡਰ, ਸਿਰਫ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗੁੱਸੇ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਰਸਾਉਂਦਾ।"

19. **ਨਤਾਸ਼ਾ ਸਿੰਘ** ਬਨਾਮ **ਕੇਂਦਰੀ ਜਾਂਚ ਬਿਊਰੋ (ਸਟੇਟ)** ਦੇ ਇੱਕ ਹਵਾਲੇ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਹੈ। 2013 5 SCC 741 ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ: (**SCC p. 749** , ਪੈਰਾ 16)

"16. ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮਾ ਅਪੈਰਾਧਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਕਰਨਾ ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਰੁਕਾਵਟ ਜਾਂ ਧਮਕੀ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ, ਪੀੜਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਿੱਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ, ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਸਬੰਧਤ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਉਚਿਤ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਨਿਰਪੱਖ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।"

20. **ਜੇ. ਜੈਲਲਿਤਾ** ਬਨਾਮ **ਕਰਨਾਟਕ ਰਾਜ 2014 2 SCC 401** ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਵਾਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਹ ਰਾਏ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ: (SCC pp. 414-15, ਪੈਰਾ 29)

"29. ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨਾ ਦੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਓਨਾ ਹੀ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਪੀੜਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨਾਲ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਨਿਰਪੱਖ ਜੱਜ, ਇੱਕ ਨਿਰਪੱਖ ਵਕੀਲ ਅਤੇ ਨਿਆਂਇਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਨਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣਾ ਅਤੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮੁਕੱਦਮਾ ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਖੋਜ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਤਕਨੀਕੀਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਤਹਿਤ ਚਲਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਿਰਦੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਦੋਸ਼ੀ. ਇਨਸਾਫ ਸਿਰਫ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸਗੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ, ਮੁਫਤ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਸੁਣਵਾਈ ਆਰਟੀਕਲ ਦੀ ਇੱਕ ਸਹੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ

ਸੰਵਿਧਾਨ ਦਾ 21.

21. ਇਹੀ ਸਿਧਾਂਤ *NHRC* ਬਨਾਮ *ਗੁਜਰਾਤ ਰਾਜ 2009 6 SCC 767*, *ਕਰਨਾਟਕ ਰਾਜ* ਬਨਾਮ *ਕੇ. ਯਾਰੱਪਾ ਰੈੱਡੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 1999 8 ਐਸਸੀਸੀ 715*, *ਰਾਮ ਬਲੀ* ਬਨਾਮ *ਯੂਪੀ ਰਾਜ 2004 10 ਐਸਸੀਸੀ 598*, *ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ* ਬਨਾਮ *ਐਮਪੀ ਰਾਜ 1995 5 ਐਸਸੀਸੀ 518* ਅਤੇ *ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ* ਬਨਾਮ *ਉੱਤਰਾਚਲ ਰਾਜ 2012 8 ਐਸਸੀਸੀ 263।*

22. ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਧਾਰਨਾ, ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ, ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਿੱਤ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਇਹ ਅਟੱਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਦਾਲਤ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਮੂਕ ਦਰਸ਼ਕ ਜਾਂ ਮੂਕ ਦਰਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। . ਇਹ ਦੇਖਣਾ ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦੋਸ਼ੀ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਬੇਤੁਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਲਾ ਕੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਬਤ ਜਾਂ ਹਾਈਜੈਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਮੁਕੱਦਮਾ ਇੱਕ ਹਾਸ਼ੇਰੀਣਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਨੂੰਨ ਇੱਕ "ਮੁਕੱਦਮੇ" ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਹ ਸਮਾਜ ਦੀ ਗੰਭੀਰ ਚਿੰਤਾ ਹੈ। ਸਮੂਹ ਦੇ ਹਰ ਮੈਂਬਰ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਅੰਦਰੂਨੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਛੇੜਛਾੜ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਅਦਾਲਤ ਇਹ ਦੇਖਣ ਲਈ ਪਾਬੰਦ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਬੇਲੋੜੀ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਵਿੱਚ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਦੇਖਣ ਕਿ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਵੱਲੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਵਾਹਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜੇ ਸੰਮਨ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹਾਂ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਰਾਏ ਹੈ ਕਿ ਸਾਮੱਗਰੀ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਨੂੰ ਸਬੂਤ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਸਾਰੇ ਸਾ ਮੱਗਰੀ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗਵਾਹ ਦੀ ਜਾਂਚ ਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗਵਾਹਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਦਾ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਉਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਲਕੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ। ਅਦਾਲਤ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਸੰਸਕਰਣ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰੇਗੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਹਰ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਮਨ ਲਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਮਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਅਧਰਗ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ”

(41) **ਰਾਜ** ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ (ਐਨਸੀਟੀ ਆਫ ਦਿੱਲੀ) ਬਨਾਮ **ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਯਾਦਵ ਅਤੇ ਹੋਰ** ¹² ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨਾ ਸਿਰਫ ਮੁਲਜ਼ਮ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਪੀੜਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਵੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

"11. ਇਹ ਗੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੈਅ ਹੈ ਕਿ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪੀੜਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ, ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਫਿਰੋਤੀ ਲਈ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣ, ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ, ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬਚਾਅ ਵਿਚ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ। ਵਾਪਸ ਬੁਲਾਉਣ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਅਦਾਲਤ ਕੋਲ ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਖਵਾਂ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਅਦਾਲਤ ਕੋਲ ਉਪਲਬਧ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤਾਂ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਅਦਾਲਤ, ਜਾਇਜ਼ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ, ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਧਿਰ ਨਾਲ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਖੋਜ, ਕਾਰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਹੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਿਆਣਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਨੂੰ ਕੇਸ ਤੋਂ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਭਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਈ ਫੈਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਲਈ ਸਿਰਫ ਕੁਝ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਕਾਫੀ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇ ਇਸ ਕੇਸ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਹਨ।

12. ਰਾਜਰਾਮ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਕਾਇਤਕਰਤਾ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਇਸਤਰਾਸਾ ਕੇਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਮਨ ਬਦਲ ਲਿਆ ਅਤੇ ਧਾਰਾ 311 ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ ਅਰਜ਼ੀ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਕੋਰਸ ਨੂੰ ਅਯੋਗ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ, ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ:

"13. .. ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੇ ਸਟੈਂਡ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਨ ਲਈ ਧਾਰਾ 311 ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਬੂਤ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 138 ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹੀ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ:

ਧਾਰਾ 311, ਕੋਡ ਆਫ ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਪ੍ਰੋਸੀਜਰ

"311. ਭੌਤਿਕ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਤਲਬ ਕਰਨ, ਜਾਂ ਮੌਜੂਦ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ

ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ। —ਕੋਈ ਵੀ ਅਦਾਲਤ, ਇਸ ਸੀਹਤਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ, ਮੁਕੱਦਮੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਗਵਾਹ ਵਜੋਂ ਤਲਬ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਸੰਮਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਗਵਾਹ, ਜਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਜਾਂਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਜਾਂਚ ਕਰਨਾ; ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਅਜਿਹੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸੰਮਨ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਜਾਂਚ ਕਰੇਗੀ ਜਾਂ ਦੁਬਾਰਾ ਬੁਲਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਜਾਂਚ ਕਰੇਗੀ ਜੇਕਰ ਉਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਕੇਸ ਦੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਫੈਸਲੇ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

***

ਧਾਰਾ 138, ਐਵੀਡੈਂਸ ਐਕਟ

“138. ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ। —ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਂਚ-ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਫਿਰ (ਜੇ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਚਾਹੇ) ਜਿਰਾਹ ਕੀਤੀ, ਫਿਰ (ਜੇਕਰ ਪਾਰਟੀ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਛਿਆ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ) ਮੁੜ-ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਇਮਤਿਹਾਨ ਅਤੇ ਜਿਰਾਹ-ਜਾਂਚ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਬੰਧਤ ਤੱਥਾਂ ਨਾਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿਰਾਹ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੱਥਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਗਵਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਮੁਖੀ 'ਤੇ ਗਵਾਹੀ ਦਿੱਤੀ।

ਮੁੜ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ. -ਮੁੜ-ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਨੂੰ ਜਿਰਾਹ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਏ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ; ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਨਵਾਂ ਮਾਮਲਾ, ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਾਲ, ਮੁੜ-ਪੜਤਾਲ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਉਸ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਹੋਰ ਜਿਰਾਹ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।”

14. ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 311 ਦੀ ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਰੀਡਿੰਗ ਇਹ ਦਰਸਾਏਗੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਸੰਮਨ ਕਰਨ ਜਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾਉਣ ਜਾਂ ਮੁੜ-ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦੇ ਸਵਾਲ ਦੀ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮੀਕਰਨ "ਕੋਈ" ਨੂੰ "ਅਦਾਲਤ", "ਪੁੱਛਗਿੱਛ", "ਮੁਕੱਦਮਾ", "ਹੋਰ ਕਾਰਵਾਈ", "ਇੱਕ ਗਵਾਹ ਵਜੋਂ ਵਿਅਕਤੀ", "ਹਾਜ਼ਰ ਵਿਅਕਤੀ ਭਾਵੇਂ ਸੰਮਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ" ਦੇ ਅਗੇਤਰ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਗਵਾਹ ਵਜੋਂ, ਅਤੇ "ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਾਂਚਿਆ ਗਿਆ ਵਿਅਕਤੀ"। ਉਪਰੋਕਤ ਵਰਣਿਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਦੇ ਅਗੇਤਰ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਹੇ ਗਏ ਸਮੀਕਰਨ "ਕੋਈ" ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ, ਇਹ ਆਖਰਕਾਰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਸਿਰਫ ਅਜਿਹੇ ਸਬੂਤਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸੀ ਜੋ

(*Rajiv Sharma, J.*)

ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਕੇਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ. ਧਾਰਾ 138

ਸਬੂਤ ਐਕਟ ਦੇ, ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗਵਾਹ ਦੀ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੁਨਰ-ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਅਜਿਹੀ ਪੁਨਰ-ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਧਾਰਾ 311 ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਅਤੇ ਸੈਕਸ਼ਨ 138 ਐਵੀਡੈਂਸ ਐਕਟ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਇਹ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਧਾਰਾ 138 ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਇੱਛਾ 'ਤੇ ਮੁੜ ਜਾਂਚ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਧਾਰਾ 311 ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨੁਸਖਾ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ ਧਾਰਾ 311 ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਅਰਜ਼ੀ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ, ਸਿਰਫ ਉਕਤ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਅਰਥਾਤ, ਇੱਕ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੇਸ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੁਆਰਾ ਪਹਿਲਾਂ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਕਤ ਉਪਬੰਧ ਅਧੀਨ ਨਿਯਤ ਸ਼ਕਤੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਾਂਚ ਜਾਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਜਾਂ ਸੰਗਿਤਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੋਰ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਗਵਾਹ ਵਜੋਂ ਤਲਬ ਕਰਨ ਜਾਂ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਸੰਮਨ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਗਵਾਹ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਜਾਂਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਜਾਂ ਦੁਬਾਰਾ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਜਾਂਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾਉਣ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾਉਣ ਅਤੇ ਮੁੜ-ਪੜਤਾਲ ਕਰਨਾ, ਕੇਸ ਦੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਫੈਸਲੇ ਲਈ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। . ਇਸ ਲਈ, ਸਰਵਉੱਚ ਲੋੜ ਕੇਵਲ ਫੈਸਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾਏ ਜਾਣ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਜਾਂਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰੀਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਦੱਸਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਿਆਂਇਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਵਧਾਨੀ ਅਤੇ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

(ਮੂਲ ਵਿੱਚ ਜ਼ੋਰ)

13. ਇਸ ਨੁਕਤੇ 'ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕੀਤਾ:

“17.1. ਕੀ ਅਦਾਲਤ ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਸਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ? ਕੀ ਧਾਰਾ 311 ਦੇ ਤਹਿਤ ਮੰਗੇ ਗਏ ਸਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕੇਸ ਦੇ

(Rajiv Sharma, J.)

ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਫੈਸਲੇ ਲਈ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਹੈ?

13.2. ਵਿਆਪਕ ਅਖਤਿਆਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ

ਧਾਰਾ 311 ਦੇ ਤਹਿਤ ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਬੇਤੁਕੀ, ਅਢੁੱਕਵੀਂ ਅਤੇ ਅਟਕਲਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ 'ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਨਿਆਂ ਦਾ ਅੰਤ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

13.3. ਜੇ ਕਿਸੇ ਗਵਾਹ ਦਾ ਸਬੂਤ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਕੇਸ ਦੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਫੈਸਲੇ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸੰਮਨ ਅਤੇ ਜਾਂਚ ਜਾਂ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾਵੇ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਜਾਂਚ ਕਰੇ।

13.4. ਧਾਰਾ 311 ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਿਰਫ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਜਾਂ ਅਜਿਹੇ ਤੱਥਾਂ ਲਈ ਉਚਿਤ ਸਬੂਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੇਸ ਦਾ ਸਹੀ ਅਤੇ ਸਹੀ ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਸਕੇ।

13.5. ਉਕਤ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਨੂੰ ਭਰਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕੇਸ ਦੇ ਤੱਥ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ੀ ਪ੍ਰਤੀ ਗੰਭੀਰ ਪੱਖਪਾਤ ਹੋਵੇਗਾ, ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਨਿਆਂ ਦਾ ਗਰਭਪਾਤ।

13.6. ਵਿਆਪਕ ਅਖਤਿਆਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਮਝਦਾਰੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਮਨਮਾਨੇ ਢੰਗ ਨਾਲ।

13.7. ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੇਸ ਦੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਗਵਾਹ ਦੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅਗਲੇਰੀ ਜਾਂਚ ਲਈ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾਣਾ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ।

13.8. ਧਾਰਾ 311 ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਅਦਾਲਤ 'ਤੇ ਸੱਚਾਈ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਫੈਸਲਾ ਦੇਣ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।

13.9. ਅਦਾਲਤ ਇਸ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਾਧੂ ਸਬੂਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਉਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹੇ ਸਬੂਤਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਨਿਆਂ ਦੀ ਅਸਫਲਤਾ ਹੋਵੇਗੀ।

13.10. ਵਿਵੇਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ, ਨਿਰਪੱਖ ਖੇਡ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਇਹ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਿਰ ਨੂੰ

ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸਹੀ ਸਬੂਤ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧਤ ਸਮੱਗਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ ਸੀ।

ਅਣਜਾਣੇ ਵਿੱਚ, ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਉਦਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

13.11. ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕੈਦੀਆਂ ਲਈ ਹੈ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਿਰਪੱਖ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮੌਕਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤਰਕ ਦੀ ਇਸ ਸਮਾਨਤਾ ਵਿੱਚ, ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਸੰਭਾਵਿਤ ਪੱਖਪਾਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਗਲਤੀ ਕਰਨਾ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਇਹ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਅਖਤਿਆਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਅਨੁਚਿਤ ਜਾਂ ਮਨਘੜਤ ਵਰਤੋਂ, ਅਣਚਾਹੇ ਨਤੀਜੇ ਲੈ ਸਕਦੀ ਹੈ।

13.12. ਵਾਧੂ ਸਬੂਤ ਭੇਸ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਿਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ।

13.13. ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਮੁੱਦੇ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਨੂੰ ਖੰਡਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

13.14. ਇਸ ਲਈ, ਧਾਰਾ 311 ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਸਿਰਫ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਜਾਇਜ਼ ਕਾਰਨਾਂ ਲਈ ਨਿਆਂ ਦੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨੀ, ਸਾਵਧਾਨੀ ਅਤੇ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਇਹ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ, ਪੀੜਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਿੱਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ, ਇਸ ਲਈ, ਸਬੰਧਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਉਚਿਤ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ, ਇੱਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਟੀਚਾ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇੱਕ ਮਨੁੱਖੀ ਉਦੇਸ਼ ਵਜੋਂ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਹੀ।"

14. ਹੋਫਮੈਨ ਐਂਡਰੀਅਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਵਕੀਲ ਜੋ ਕੇਸ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਬਿਮਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੌਰਾਨ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਨਵੇਂ ਵਕੀਲ ਨੇ ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾਉਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ ਵਕੀਲ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਕਾਰਨ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਨੂੰ ਅਜੀਬ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨਿਰੀਖਣ ਦੇ ਨਾਲ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੰਦ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਨਹੀਂ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਪਰ ਵਕੀਲ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਅਤੇ ਮੌਤ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ

(*Rajiv Sharma, J.*)

ਇੱਕ ਜਾਇਜ਼ ਅਧਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ:

"6. ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇਸ ਦੇਰ ਦੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਬੰਦ
ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲਈ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋਵਾਂਗੇ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਹਾਂ

(Rajiv Sharma, J.)

ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੌਰਾਨ ਹੋਈ ਮੰਦਭਾਗੀ ਘਟਨਾ ਭਾਵ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਅੱਧ ਵਿਚਕਾਰ ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਇਸ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਗਿਆ। ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਲੱਗੇ ਵਕੀਲ ਨੇ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਿਰੂ ਕੀਤੀ ਪਰ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਮੁਕੱਦਮਾ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਜਦੋਂ ਨਵੇਂ ਵਕੀਲ ਨੇ ਮਾਮਲਾ ਉਠਾਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਨਿਸ਼ਚਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਨੁਕਸਾਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਸਾਬਕਾ ਵਕੀਲ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਦੀ ਰਣਨੀਤੀ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਸਕਿਆ ਜੋ ਪੂਰਵ ਵਕੀਲ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੀ ਜਾਂ ਉਸ ਨੇ ਅੱਗੇ ਸਵਾਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਰੱਖੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਪਹਿਲੂ. ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ, ਜੇ ਨਵੇਂ ਵਕੀਲ ਨੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਹੋਰ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਤਾਂ ਅਦਾਲਤ ਨਿਆਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਅਕਸ਼ਾਂਸ਼ ਅਤੇ ਇੱਕ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਨਜ਼ਰੀਆ ਅਪਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਅਦਾਲਤ ਕੋਲ ਕੋਡ ਦੀ ਧਾਰਾ 311 ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਬੇਲਗਾਮ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹਨ। ਆਖਰਕਾਰ ਮੁਕੱਦਮਾ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕੈਦੀਆਂ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਿਰਪੱਖ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮੌਕਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ”

(42) **ਵਿਨੋਦ ਕੁਮਾਰ** ਬਨਾਮ **ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ**¹³ ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿਸੇ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਜ਼ਿਰੂ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਣਾ ਸਹੀ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪਾਂ ਨੇ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰੂਪ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੁਸੱਤਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

"57. ਕੇਸ ਨਾਲ ਵੱਖ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹਾਂ। ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਗੰਭੀਰ ਅਪੈਰਾਧਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਜਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮੁਕੱਦਮੇ ਚਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ।

57.1 ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਉਲਟ, ਗਵਾਹ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਟੋਪੀ ਦੇ ਬੁੰਦ 'ਤੇ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕਿਸੇ ਗਵਾਹ ਦੀ ਜਾਂਚ-ਪੜਤਾਲ ਪੂਰੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜਿਰੂ ਲਈ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਸਮਾਂ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਸਮਾਂ ਦੇਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਰਨ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ।

57.2 ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਤਤਕਾਲ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਾਲ ਅਤੇ 8 ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਜ਼ਿਰੂ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹ ਉੱਤੇ ਦਬਾਅ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥਕੰਡੇ ਅਪਣਾ ਕੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ

¹³ (2015)3 SCC

ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

57.3 ਇਸ ਤਜਵੀਜ਼ 'ਤੇ ਕੋਈ ਉਲਝਣ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਉਚਿਤ ਮੁਕੱਦਮਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਆਦੇਸ਼, ਸੰਕਲਪਿਕ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤਰ ਫਰਜ਼ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਲਿਆਂਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸੱਚਾਈ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣਾ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ੀ ਆਪਣੇ ਫਾਇਦੇ ਲਈ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਖੌਲ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਲੈ ਲਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਗਿਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਇਹ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਤੱਵ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਦੇਖਣਾ ਕਿ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮੁਲਤਵੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਆਖਰਕਾਰ ਅਜਿਹੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਇੱਕ ਮਜ਼ਾਕ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਣਗੇ। ਇਹ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਯੋਗ ਅਤੇ ਨਿਆਂ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਘਿਣਾਉਣੀ ਹੈ। ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਸਵੀਕਾਰਨਯੋਗ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਲਈ ਵਕੀਲ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਾ ਕਰਨ।

57.4 ਦਰਅਸਲ, ਇੰਨੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿਸੇ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਜਿਹੜਾ ਲਈ ਬੁਲਾਉਣੀ ਸਭ ਕੁਝ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਮਤਿਹਾਨ-ਇਨ-ਚੀਫ਼ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਜਿਹੜਾ ਉਸੇ ਦਿਨ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਗਵਾਹ ਦੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਦੇਰ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਜਿਰਹਾ ਲਈ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤੱਕ ਮੁਲਤਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਜਿਰਹਾ ਨੂੰ ਇੰਨੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਮੁਲਤਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਉਚਿਤ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਲਈ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ।

57.5 ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਇਹ ਦੇਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਲੜੀਵਾਰ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦਤ, ਜੋ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਿਮਾਰੀ ਹੈ, ਜਾਰੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਆਖਾਂਗੇ, "ਜਾਗੋ! ਉੱਠ!"। ਇੱਕ ਲਗਾਤਾਰ ਬੇਅਰਾਮੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਅਸੀਂ ਇਹ ਉਚਿਤ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਫੈਸਲੇ ਦੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਸਾਰੇ ਹਾਈ ਕੋਰਟਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਿਅਤ ਚੀਫ਼ ਜਸਟਿਸਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜੀਆਂ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਜੱਜਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਜੋ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਲੋੜੀਂਦੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਾ ਕਰਨ। ਕਿਸੇ ਗਵਾਹ ਦੀ ਜਿਹੜਾ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ 'ਤੇ ਜਾਂ 'ਤੇ ਟਾਲ ਦਿਓ

(Rajiv Sharma, J.)

ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੀ ਵਿਹਲ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਆਖਰਕਾਰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਮੁਆਫੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਚਿਕਨਾਈ ਝੱਲਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨ ਇਕੱਲੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ; ਇੱਕ ਬੇਸਹਾਰਾ।"

(43) **ਅਜੈ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਫੁੱਤੀਸਗੜ੍ਹ ਰਾਜ ਅਤੇ ਹੋਰ**¹⁴ ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਫੌਜਦਾਰੀ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਜੱਜ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਨਿਰਧਾਰਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਬੂਤ ਦਰਜ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਫਰਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਧਾਰਾ 309 ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ.ਸੀ. ਵਿੱਚ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੇ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ:

"29. ਇਹ ਕੇਸ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਜੱਜ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 309 ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਬੂਤ ਦਰਜ ਕਰੇ ਅਤੇ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਏ। ਕੋਡ ਦੇ ਤਹਿਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਜੱਜ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਅੰਤਮ ਸਿੱਟੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਪੈਦਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਜਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪੀਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ "ਗਲਤੀ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ" ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਉਹ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਪਰ, ਜਦੋਂ ਵਰਤਮਾਨ ਵਰਗੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਪੀੜਾ, ਇੱਕ ਅਸਹਿਣਯੋਗ, ਨਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੱਦਲ ਰਹਿਤ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਟਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ, ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ ਗੰਭੀਰ ਗਲਤੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਕੇ ਨਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਬਰੀ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਮੁੜ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਹੋਣ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਕੱਲੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਜੁਰਮ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ। ਕਾਨੂੰਨ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਪੀੜਤ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

(44) **ਫੁੰਗਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਾਜ**¹⁵ ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਫੌਜਦਾਰੀ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਇਹ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ

¹⁴ (2017) 3 SCC 330

¹⁵ (2019) 1 SCC (Crl)

(Rajiv Sharma, J.)

ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਵਾਹ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਧਾਰਾ 309 ਦੇ ਨਿਆਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

¹⁴ (2017) 3 SCC 330

¹⁵ (2019) 1 SCC (CrI)

ਲਗਾਤਾਰ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਕੇ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕਰਨਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਨਾਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਣ ਲਈ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪਵੇ, ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਦਬਾਅ/ਧਮਕੀ ਅੱਗੇ ਝੁਕਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

1. . ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਨਾਲ ਵੱਖ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦਰਜ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। 13 ਅਪ੍ਰੈਲ, 2010 ਨੂੰ ਸਟਾਰ ਗਵਾਹ, ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-14 ਪ੍ਰਭ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਾਂਚ-ਪੜਤਾਲ ਦਰਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੀ ਬੇਨਤੀ 'ਤੇ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ 25 ਅਗਸਤ, 2010 ਭਾਵ ਲਗਭਗ ਚਾਰ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਲਈ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 24 ਸਤੰਬਰ 2010 ਨੂੰ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਮੁੜ 11 ਅਕਤੂਬਰ 2010 ਤੱਕ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 10 ਅਪ੍ਰੈਲ 2010 ਨੂੰ ਦਰਜ ਕਰਵਾਏ ਬਿਆਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਚਾਰ ਗਵਾਹ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਭਿੜ ਗਏ ਸਨ।

4. ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਇਹ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਵਾਹ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 309 ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਬੂਤ ਲਗਾਤਾਰ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਆਧਾਰ। ਜੇਕਰ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਦਬਾਅ ਜਾਂ ਧਮਕੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਝੁਕਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ।

5. ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਦਾ ਇਹ ਪਹਿਲੂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਆ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਯੂਪੀ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਸ਼ੰਭੂ ਨਾਥ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ 1 ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਦੁੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸੈਸ਼ਨ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 309 ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੇ ਉਲਟ, ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। , ਇਸ ਨੂੰ ਦਿਨ-ਪ੍ਰਤੀ-ਦਿਨ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਪਲਬਧ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਸਬੂਤ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ, ਸਿਵਾਏ ਜਦੋਂ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨਾ ਪਵੇ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਦੇਖਿਆ:

6. 2. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਥਿਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ)। ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਉਕਤ ਕੌਰਸ ਤੋਂ ਭਟਕਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦਰਜ ਕਰਨੇ ਹੋਣਗੇ। ਵੀ

(*Rajiv Sharma, J.*)

ਜਦੋਂ ਗਵਾਹ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਵਰਜਿਤ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਫਿਰ ਲੋੜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨੀ ਪਵੇ। ਕੇਵਲ ਤਾਂ ਹੀ ਜੇ "ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਰਨ" ਹੋਣ, ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਕੇਸ ਨੂੰ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

13. ਹੁਣ, ਅਸੀਂ ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਕੇ ਦੁਖੀ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਆਮ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਯਮਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੰਡ ਦੇ ਨਾਲ ਉਕਤ ਹੁਕਮ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗਵਾਹ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਗੰਭੀਰ ਕਾਰਨਾਂ ਜਾਂ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਬੇਤੁਕੇ ਕਾਰਨਾਂ 'ਤੇ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਿਰਫ਼ ਮੰਗਣ 'ਤੇ ਹੀ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮੁਲਤਵੀਆਂ ਨੂੰ ਸਬੰਧਤ ਵਕੀਲ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਨੇ ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਵਕੀਲ ਦੀ ਅਸੁਵਿਧਾ ਕੋਡ ਦੀ ਧਾਰਾ 309 ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਬਾਈਪਾਸ ਕਰਨ ਦਾ "ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਰਨ" ਨਹੀਂ ਹੈ।

14. ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੁਆਰਾ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੀ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੇਸ਼ੀ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਵਕੀਲ ਦੇ ਅਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਦਾਲਤ ਉਪ ਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਉਪਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਅਪਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਰਿਮਾਂਡ ਦੇਸ਼ੀ ਨੂੰ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ ਜਾਂ ਉਸ ਧਿਰ 'ਤੇ ਖਰਚਾ ਲਗਾਉਣਾ ਜੋ ਅਜਿਹੀ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਲਾਗਤ ਗਵਾਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੋਏ ਨੁਕਸਾਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਦੇ ਖਰਚਿਆਂ ਸਮੇਤ)। ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਕਲਪ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਦੇਸ਼ੀ ਗੈਰ-ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਵਾਹ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਦਾਲਤ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਜ਼ਮਾਨਤ 'ਤੇ ਹੈ (ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਲੈਣ ਲਈ ਅਰਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਉਸ ਦੀ ਗੈਰ-ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਵੇ, ਬਸ਼ਰਤੋਂ ਦੇਸ਼ੀ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹਲਫ਼ਨਾਮਾ ਦੇਵੇ ਕਿ ਉਹ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁਲਜ਼ਮ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਵਿਵਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ)।

15. ਰਾਜ ਦੇਓ ਸ਼ਰਮਾ ਬਨਾਮ ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਤਿੰਨ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚ ਦੁਆਰਾ ਸੁਝਾਈ ਗਈ ਸਮਾਂ-ਸੀਮਾ ਅੰਸ਼ਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੋਡ ਦੀ ਧਾਰਾ 309(1) ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਵਿਧਾਨਿਕ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਬੈਂਚ ਨੇ ਉਸ ਸਕੋਰ 'ਤੇ ਇਹ ਕੀ ਕਿਹਾ: (ਐਸਸੀਸੀ ਪੰਨਾ 516, ਪੈਰਾ 16)

“16. ਜ਼ਾਬਤਾ ਫੌਜਦਾਰੀ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ

ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਆਪਕ ਹੈ

ਇਸਤਗਾਸਾ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਜੇਕਰ ਇਸਤਗਾਸਾ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਮੌਕੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਪਣੇ ਗਵਾਹ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਧਾਰਾ 309(1) ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਉਪਰੋਕਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੈਕਸ਼ਨ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਕੇਸ ਨੂੰ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

xxx

xxx

xxx

17. ਸਾਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ, ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਉੱਚ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੁਆਰਾ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਰਕੂਲਰ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇਕਰ ਜ਼ਾਬਤੇ ਦੀ ਧਾਰਾ 309 ਰਾਹੀਂ ਸੰਸਦ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸ਼ਿੱਦ 2 (1998) 7 ਐਸਸੀਸੀ 507 ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਲੋੜੀਂਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਪੀੜਾ ਤੋਂ ਰਾਹਤ ਦੇਵੇਗੀ। ਤਲਬ ਕੀਤੇ ਗਏ ਗਵਾਹ ਹੁਣ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਨਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹਨ।

xxx xxx xxx

19. ਕੁਝ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸੈਸ਼ਨ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਕੰਮਕਾਜੀ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਅਨੁਸੂਚੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਦੋਵਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਜਿਹਾ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਣੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤੈਅ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਮਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਫਿਰ ਕੇਸ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਵਾਹਾਂ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਣੀ ਤੈਅ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਤਲਬ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੁਕੱਦਮਾ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਹਰੇਕ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਪ੍ਰੀਜ਼ਾਈਡਿੰਗ ਅਫਸਰ ਲਈ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੋਡ ਦੀ ਧਾਰਾ 309 ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਾਨੂੰਨੀ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਹੋਰ ਢੰਗ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਹੋਵੇ, ਬਿਹਤਰ ਸਮਝੇ। ਬੇਸ਼ੱਕ, ਉੱਚ ਅਦਾਲਤ ਉਪਰੋਕਤ ਸੈਕਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਵਿਧਾਨਿਕ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ ਦੇ ਉਪਾਵਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਨਿਗਰਾਨੀ, ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ।

6. ਉਪਰੋਕਤ ਫੈਸਲੇ ਦੀ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਲਿਦ ਬਨਾਮ ਸਟੇਟ ਆਫ ਡਬਲਯੂਬੀ 3 ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਿਵੇਂ

ਮੁਲਤਵੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ:

"54. ਕੇਸ ਨਾਲ ਵੱਖ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਅਸੀਂ ਇਹ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮਨੋਨੀਤ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜਿਰ੍ਹਾ ਨੂੰ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨੋਟ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਬੇਲੋੜੀ ਮੁਲਤਵੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਦੀ

(*Rajiv Sharma, J.*)

ਗੁਜਰਾਇਸ਼ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਸਮਾਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਇਲਜ਼ਾਮ ਵਿੱਚ ਜੋ ਵੀ ਸੱਚਾਈ ਹੋਵੇ, ਤੱਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮੁਲਤਵੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਾਬਤੇ ਦੀ ਧਾਰਾ 309 ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਗਵਾਹ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜਾਂਚ-ਪੜਤਾਲ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕੋਈ ਠੋਸ ਕਾਰਨ ਨਾ ਹੋਣ, ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਹੀ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਮੁਲਤਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਯੂਪੀ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਸ਼ੰਭੂ ਨਾਥ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਐਨਜੀ ਦਾਸਤਾਨੇ ਬਨਾਮ ਸ਼੍ਰੀਕਾਂਤ ਐਸ. ਸ਼ਿਵਦੇ ਵਿੱਚ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਸੀ।

7. ਵਿਨੋਦ ਕੁਮਾਰ ਬਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ 6 ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੌਰਾਨ ਗੈਰ-ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੁਲਤਵੀ ਨਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ:

"3. ਉਦਾਸ ਘਟਨਾਕ੍ਰਮ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨਿਆਂਇਕ ਜ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਵਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ: ਕੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜ਼ਮੀਰ ਵਾਲੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਜੱਜ ਲਈ ਵਿਧਾਨਕ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨਾ, "ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀਆਂ ਲੋੜਾਂ" ਨੂੰ ਨਾ ਪਛਾਣਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਤੋਂ ਅਵੇਸਲਾ ਰਹਿਣਾ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ? ਸਮੂਹਿਕ ਨਿਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਦਫਨਾਉਣ ਲਈ ਅਸਲੀਲ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਦੇਣਾ, ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੋੜਨਾ ਕਿ ਇੱਕ ਸਭਿਅਕ ਅਤੇ ਵਿਵਸਥਿਤ ਸਮਾਜ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ 'ਤੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ "ਨਿਰਪੱਖ ਸੁਣਵਾਈ" ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ?"

4. ਉਪਰੋਕਤ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ, ਅਸੀਂ **ਗੁਰਨਾਇਬ ਸਿੰਘ** ਬਨਾਮ **ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ (SCC p. 121, ਪੈਰਾ 26) ਦੇ ਇੱਕ ਹਵਾਲੇ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਹਾਂ।**

"26. ... ਅਸੀਂ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਆਪਣੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਨੂੰ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮੁਕੱਦਮਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੇਤਰਤੀਬੇ ਅਤੇ ਟੁਕੜੇ-ਟੁਕੜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੁਲਤਵੀ ਸਨ

ਸਿਰਫ ਮੰਗਣ 'ਤੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿਰੂਰੀ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਖਾਸ ਕਾਰਨ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਲੰਬੇ ਵਕਫੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤਾਰੀਖਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਗਏ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੋਕਿਆ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਅਤ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਜੱਜ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਯਾਦਾਸ਼ਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਆਪਣੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ, ਅਸੀਂ ਲਾਭ ਦੇ ਨਾਲ ਤਾਲਾਬ ਹਾਜ਼ੀ ਹੁਸੈਨ ਬਨਾਮ ਮਧੂਕਰ ਪੁਰਸ਼ੋਤਮ ਮੌਡਕਰ 8 ਵਿਚਲੇ ਘੋਸ਼ਣਾ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਖਤਰੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਅਤੇ ਸਰਵਉੱਚ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਫੌਜਦਾਰੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਰੁਕਾਵਟ ਜਾਂ ਰੁਕਾਵਟ ਦੇ ਸੁਚਾਰੂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

8. ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਫੌਜਦਾਰੀ ਮੁਕੱਦਮੇ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਿਜ਼ਾਈਡਿੰਗ ਅਫਸਰ ਗੰਭੀਰ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਕੇਸਾਂ ਵਿੱਚ ਸਬੂਤ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਜਿਹੀ ਮੁਲਤਵੀ ਨਾ ਦੇਣ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਗੇ। ਸਾਡਾ ਇਹ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਨਿਆਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਵੱਲੋਂ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

9. ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੀ ਧਾਰਾ 164 ਅਧੀਨ ਜਾਂਚ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾਣ, 2009 ਦੇ ਐਕਟ ਨੰਬਰ 5 ਦੁਆਰਾ ਧਾਰਾ 164 ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ.ਸੀ. ਵਿੱਚ ਸੋਧ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਅਜਿਹੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਆਡੀਓ-ਵੀਡੀਓ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

10. ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਣ ਲਈ:

10.1 ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੀ ਧਾਰਾ 309 ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, **ਯੂਪੀ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਸ਼ੰਭੂ ਨਾਥ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ, ਮੁਹੰਮਦ। ਖਾਲਿਦ ਬਨਾਮ ਡਬਲਯੂਬੀ ਸਟੇਟ ਅਤੇ ਵਿਨੋਦ ਕੁਮਾਰ ਬਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ।**

(Rajiv Sharma, J.)

10.2 ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਵੱਲੋਂ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

10.3 ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 164 ਅਧੀਨ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

(45) **ਯੂਪੀ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਸ਼ੰਭੂ ਨਾਥ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ** ¹⁶ ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗਵਾਹ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ "ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਰਨਾਂ" ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਪਵੇਗੀ ਜੋ ਮੁਲਤਵੀ ਆਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਹਨ। ਵਕੀਲ ਦੀ ਅਸੁਵਿਧਾ ਕੋਈ ਖਾਸ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

"8. ਜੇਕਰ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਨੇ ਕਤਲ ਵਰਗੇ ਗੰਭੀਰ ਅਪੈਰਾਧਾਂ ਵਿੱਚ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਮਿਲੀਭੁਗਤ ਨਾਲ ਜੂਝ ਕੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਬਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਕਾਰਜਕ੍ਰਮਲਤਾ 'ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਸੀ। ਫੌਜਦਾਰੀ ਨਿਆਂ ਦਾ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਿਕਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਪੀਡਬਲਯੂ-1 ਦੀ ਮੁੱਖ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਤਾਂ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਉਸ ਗਵਾਹ ਦੀ ਜ਼ਿਰ੍ਹਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕੇਸ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਕੰਮਕਾਜੀ ਦਿਨ ਤੱਕ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਕਿੰਨੇ ਅਫਸੋਸ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਸੈਸ਼ਨ ਅਦਾਲਤ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕੇਸ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਸਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦਿਨ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਸਮਝਿਆ ਜਦੋਂ ਗਵਾਹ ਹਾਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਆਖਰੀ ਹਾਸਾ ਪੈਣਾ ਸੀ।

9. ਅਸੀਂ ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਗਵਾਹ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਿਨ ਉਸ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਗਵਾਹ ਆਪਣੀ ਵਕਾਲਤ ਨੂੰ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਕੀਮਤ ਦੇ ਕੇ ਹੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਯਕੀਨਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਆਮਦਨੀ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭੱਟਾ (ਭੱਤਾ) ਦੀ ਮਾਮੂਲੀ ਰਕਮ ਜੋ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਵਿੱਤੀ ਨੁਕਸਾਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮਾੜੀ ਤਸੱਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੁੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਮਨਾਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਸਿਰਫ ਦਿਨ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੇਸ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਿਨ ਲਈ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਮੁੱਢਲਾ ਅਭਿਆਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ

ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੀਜ਼ਾਈਡਿੰਗ ਅਫਸਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ

¹⁶ (2001) 4 SCC

ਇਸ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਸੁਧਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਬਸ਼ਰਤੇ ਸਬੰਧਤ ਪ੍ਰੀਜ਼ਾਈਡਿੰਗ ਅਫਸਰ ਡਿਊਟੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਚਨਬੱਧ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਕੋਈ ਦੁਖਦਾਈ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਗਵਾਹ ਵਜੋਂ ਬੁਲਾਏ ਗਏ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਵੇਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਨਿਆਂਇਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਮਾਪ ਦੇ ਕਾਰਨ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਅਜਿਹੀਆਂ ਮੁਲਤਵੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ, ਉਹ ਵੀ ਇੱਕ ਆਮ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਦੇਣ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰੇਰਕ ਕਾਰਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

xxx xxx xxx

12. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਥਿਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ)। ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਉਕਤ ਕੋਰਸ ਤੋਂ ਭਟਕਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦਰਜ ਕਰਨੇ ਹੋਣਗੇ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗਵਾਹ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਫਿਰ ਲੋੜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਦਾਲਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੇ। ਕੇਵਲ ਤਾਂ ਹੀ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਰਨ ਹਨ, ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਕੇਸ ਨੂੰ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

13. ਹੁਣ, ਅਸੀਂ ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਕੇ ਦੁਖੀ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਆਮ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਯਮਤ ਘਟਨਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਛੋਟੇ ਦੇ ਨਾਲ ਉਕਤ ਹੁਕਮ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗਵਾਹ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਗੰਭੀਰ ਕਾਰਨਾਂ 'ਤੇ ਜਾਂ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਬੇਤੁਕੇ ਕਾਰਨਾਂ 'ਤੇ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਿਰਫ ਮੰਗਣ 'ਤੇ ਹੀ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮੁਲਤਵੀਆਂ ਨੂੰ ਸਬੰਧਤ ਵਕੀਲ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਨੇ ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਵਕੀਲ ਦੀ ਅਸੁਵਿਧਾ ਕੋਡ ਦੀ ਧਾਰਾ 309 ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਬਾਈਪਾਸ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਖਾਸ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ।

xxx xxxxx xxx

18. ਜ਼ਾਬਤੇ ਦੀ ਧਾਰਾ 309 ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਵਿਧਾਨਿਕ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਲੀਬੀ 'ਤੇ ਘੁੰਮਣਾ ਕੋਈ ਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇੱਕ ਨਿਰਣਾਇਕ ਨਿਆਂਇਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਜੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਪ੍ਰਤੀ ਵਚਨਬੱਧ ਹੈ, ਅਜਿਹੇ ਵਿਧਾਨਿਕ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮੌਜੂਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਕਿ ਇੱਕ ਆਲਸੀ ਕਾਰੀਗਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਅੰਜਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਇੱਕੋ

ABHIJEET SINGH ALIAS ANKUR LIKHARI v. STATE OF PUNJAB 1040

(Rajiv Sharma, J.)

ਇਕ ਜਵਾਬ ਹੈ

(Rajiv Sharma, J.)

ਉਹ ਉਦਾਸੀਨ ਨਿਆਂਇਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਜੋ ਅਜਿਹੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਝਣ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਢਿੱਲ ਲਈ ਸਿਸਟਮ ਵਿੱਚ ਨੁਕਸ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀਆਂ ਖਾਮੀਆਂ ਲਈ ਨੁਕਸ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

19. ਕੁਝ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਸੈਸ਼ਨ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਕੰਮਕਾਜੀ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਅਨੁਸੂਚੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਦੋਵਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਜਿਹੀ ਸਮਾਂ-ਸੂਚੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤੈਅ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਮਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਫਿਰ ਕੇਸ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਵਾਹਾਂ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਣੀ ਤੈਅ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਤਲਬ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਅੱਜ ਤੋਂ ਹੀ ਅੱਗੇ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਹਰੇਕ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਪ੍ਰੀਜ਼ਾਈਡਿੰਗ ਅਫਸਰ ਲਈ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੋਡ ਦੀ ਧਾਰਾ 309 ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਾਨੂੰਨੀ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਢੰਗ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਬਿਹਤਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰੇ। ਬੇਸ਼ੱਕ, ਉੱਚ ਅਦਾਲਤ ਉਪਰੋਕਤ ਸੈਕਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਵਿਧਾਨਿਕ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ ਦੇ ਉਪਾਵਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਨਿਗਰਾਨੀ, ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ।

20. ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਵੱਲੋਂ ਕੋਡ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਲਾਜ਼ਮੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਨਿਆਂ ਦਾ ਘਾਣ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਨਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਜਾਂ ਕਮੀਆਂ ਕਾਰਨ ਹਰਾਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਜਦੋਂ ਯੂਪੀ ਰਾਜ ਨੇ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਅਪੀਲ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਮੰਗਦਿਆਂ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦਾ ਰੁਖ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਵਿਦਵਾਨ ਜੱਜਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਕੇ ਹੋਏ ਨਿਆਂ ਦੀ ਘੋਰ ਦੁਰਘਟਨਾ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

21. ਇਸ ਲਈ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਅਪੀਲ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਬਰੀ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ PW-1 ਦੀ ਅਗਲੀ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਜਾਰੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਦੁਆਰਾ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। (ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਸੰਮਨ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਅਜਿਹੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੈ)। ਵਿੱਚ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੇਸ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ

ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ।"

(46) **ਮੁਹੰਮਦ** ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪ। **ਖਾਲਿਦ** ਬਨਾਮ **ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ**¹⁷ ਨੇ ਦੁਹਰਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਗਵਾਹ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜਾਂਚ-ਪੜਤਾਲ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕੋਈ ਠੋਸ ਕਾਰਨ ਨਾ ਹੋਣ, ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਹੀ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਮੁਲਤਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

"54. ਕੇਸ ਨਾਲ ਵੱਖ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਅਸੀਂ ਇਹ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮਨੋਨੀਤ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਨੂੰ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਟਾਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨੋਟ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਬੇਲੋੜੀ ਮੁਲਤਵੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਸਮਾਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਇਲਜ਼ਾਮ ਵਿੱਚ ਜੋ ਵੀ ਸੱਚਾਈ ਹੋਵੇ, ਤੱਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮੁਲਤਵੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਾਬਤ ਦੀ ਧਾਰਾ 309 ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਗਵਾਹ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜਾਂਚ-ਪੜਤਾਲ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਰਨ ਨਾ ਹੋਣ, ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਮੁਲਤਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਯੂਪੀ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਸੰਭੂ ਨਾਥ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਓਆਰਐਸ, [2001] 4 ਐਸਸੀਸੀ 667 ਅਤੇ ਐਨਜੀ ਦਾਸਤਾਨ, ਬਨਾਮ ਸ਼੍ਰੀਕਾਂਤ ਐਸ. ਸ਼ਿਵਦੇ ਅਤੇ ਐਨਆਰ, [2001] 6 ਐਸਸੀਸੀ 135 ਵਿੱਚ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਭੂ ਨਾਥ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੇਸ (ਸੁਪੈਰਾ) ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਨਕਾਰਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਨਾਲ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:

"9. ਅਸੀਂ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਗਵਾਹ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਿਨ ਉਸ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਗਵਾਹ ਆਪਣੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਕੀਮਤ ਦੇ ਕੇ ਹੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਆਮਦਨੀ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਝੱਲਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਮਾਮੂਲੀ ਭੱਤਾ (ਭੱਤਾ) ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿੱਤੀ ਨੁਕਸਾਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮਾੜੀ ਤਸੱਲੀ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਮਨ ਜਾਂ ਹੋਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੀ ਮੋਹਰ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਸਿਰਫ ਦਿਨ ਦੇ ਅੰਤ 'ਤੇ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੇਸ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਿਨ ਲਈ ਮੁਲਤਵੀ ਹੈ। ਅਦਾਲਤਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹਰ ਕੋਈ ਸੁਧਾਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਬਸ਼ਰਤ ਸਬੰਧਤ ਪ੍ਰੀਜ਼ਾਈਡਿੰਗ ਅਫਸਰ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਹੋਵੇ।

ਖੁਸ਼ੀ, ਇਹ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਗਵਾਹ ਵਜੋਂ ਬੁਲਾਏ ਗਏ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਨਿਆਂਇਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਮਾਪ ਦੇ ਕਾਰਨ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਅਜਿਹੀਆਂ ਮੁਲਤਵੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦੇਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਵਾਲਾ ਕਾਰਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਇੱਕ ਆਮ ਢੰਗ ਨਾਲ।"

(47) ਤਤਕਾਲ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਜੂਨੀਅਰ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਬੇਨਤੀ 'ਤੇ ਹੀ ਜਿਹੜਾ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲਾ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸੀਨੀਅਰ ਵਕੀਲ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਗਵਾਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਲਈ ਮੌਜੂਦ ਸੀ।

(48) ਅਕੀਲ ਉਰਫ ਜਾਵੇਦ ਬਨਾਮ ਰਾਜ (ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਐਨਸੀਟੀ) ¹⁸ ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪਾਂ ਨੇ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗਵਾਹ ਜਿੱਤ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਗਵਾਹੀ ਦੇ ਝੂਠੇ/ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਗਵਾਹ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਵਿੱਚ ਸਟੈਂਡ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਬਰਖਾਸਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਗਵਾਹ ਨੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਜਿਹੜਾ ਹੋਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

"19. ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਇਤਕਰਤਾ - PW.17 ਦੁਆਰਾ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਗਾਤਾਰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹਾਂ, ਅਰਥਾਤ, PWs.19, 20, 23 ਅਤੇ 25 ਦੁਆਰਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਰਥਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਤਿੰਨ ਸਿਰਫ ਦੋ, ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਅਤੇ ਸਹਿ ਦੋਸ਼ੀ ਇਕੱਲੇ, ਫੜੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਦੂਸਰਾ ਦੋਸ਼ੀ ਭਗੌੜਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਫਰਾਰ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਦਾ ਸਵਾਲ ਆਇਆ ਤਾਂ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹਾਈਕੋਰਟ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਜਦੋਂਕਿ ਬਾਕੀ ਗਵਾਹ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ। PW.20 ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਪਛਾਣ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਵਜੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤਕਰਤਾ ਨਾਲ ਛੇੜਛਾੜ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ - PW.17 ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮ੍ਰਿਤਕ ਹੇਠਾਂ ਡਿੱਗ ਗਿਆ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, 18.09.2000 ਨੂੰ, ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.20 ਦੀ ਜਿਹੜਾ ਲਈ ਕੇਸ ਨੂੰ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦੀ ਜਿਹੜਾ 18.11.2000 ਨੂੰ ਹੀ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ ਕੇਸ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਬੇਨਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਵਕੀਲ ਗੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

(Rajiv Sharma, J.)

ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਵਿੱਚ, ਹਾਈਕੋਰਟ ਨੇ ਆਪਣੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇੰਨੀ ਲੰਮੀ ਮੁਲਤਵੀ ਨੇ ਪੈਂਤੜੇਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ।

20. ਜਿਰਗਾ ਦੇ ਦੌਰਾਨ PW.20 ਨੇ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਬਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਰਜਿੰਦਰ ਗੌਤਮ ਦੁਆਰਾ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜੋ ਉਸਦੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਮੁਖੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਉਕਤ ਘਟਨਾਕ੍ਰਮ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਇਹ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦਿਨ ਵਾਪਰੇ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਿਆਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਪੈਰਾਥ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੂੰ ਅਪੈਰਾਥ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਕੋਈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਵੀਕਾਰਯੋਗ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਿੱਖਿਅਤ ਵਕੀਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੇਸ਼ੀ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਵਿੱਚ ਸਬੂਤ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 155 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ। ਵਿਦਵਾਨ ਵਕੀਲ ਨੇ **ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ** (ਸੁਪੈਰਾ) ਅਤੇ **ਸੂਰਜ ਮੱਲ** (ਸੁਪੈਰਾ) ਦੇ ਦੱਸੇ ਗਏ ਫੈਸਲਿਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ। ਅਸੀਂ **ਕੁੰਜੂ ਮੁਹੰਮਦ ਉਰਫ ਖੁਮਾਨੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਕੇਰਲਾ ਰਾਜ** - (2004) 9 ਐਸਸੀਸੀ 193, **ਨਿਸਾਰ ਖਾਨ ਉਰਫ ਗੁੱਡੂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਉੱਤਰਾਂਚਲ ਰਾਜ** - (2006) 9 ਐਸਸੀਸੀ 386, **ਮੁਖਤਿਆਰ ਅਹਿਮਦ ਅੰਸਾਰੀ ਵਿੱਚ ਰਿਪੋਰਟ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੁਝ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਵੀ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।** ਬਨਾਮ **ਰਾਜ (ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਐਨਸੀਟੀ)** - (2005) 5 ਐਸਸੀਸੀ 258 ਅਤੇ **ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਬਨਾਮ ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਾਜ** - (2005) ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਉਕਤ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ 5 ਐਸਸੀਸੀ 272।

21. ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਅਤੇ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਪੀਡਬਲਯੂ.20 ਦੇ ਬਿਆਨ ਵਿੱਚ ਅਸੰਗਤਤਾ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਥੋਪਦੇ ਹੋਏ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਉਸ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ। ਵਾਕ. ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹੈ ਕਿ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਹਿ-ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 392 ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਧਾਰਾ 302 ਦੇ ਨਾਲ 34 ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਸਾਨੂੰ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਧਾਰਾ 302 ਦੇ ਤਹਿਤ 34 ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ 392 ਨੂੰ 34 ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਦੇ ਤਹਿਤ ਅਪਰਾਥ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ 34 ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ ਦੇ ਨਾਲ ਧਾਰਾ 354 ਦੇ ਤਹਿਤ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਏ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਕਤ ਅਪੈਰਾਥ ਤੋਂ ਬਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

27. ਸਾਡੇ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ PW.20 ਦੇ ਸਬੂਤ 'ਤੇ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੁਆਰਾ ਰੱਖੇ ਗਏ ਭਰੋਸੇ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਦੋਵਾਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ

PW.20 ਦੀ ਜਿਰਗਾ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਮੁਲਤਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.20 ਦੀ ਮੁੱਖ-ਪੜਤਾਲ 18.09.2000 ਨੂੰ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਰ੍ਹਾ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਕੇਸ ਨੂੰ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ 18.11.2000 ਨੂੰ ਤਾਇਨਾਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਇੱਕ ਬੇਨਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਵਕੀਲ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। PW.20 ਨੇ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਪਛਾਣ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਨੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤਕਰਤਾ PW.17 ਨਾਲ ਛੇੜਛਾੜ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੇ ਉਸ 'ਤੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾ ਦਿੱਤੀ ਜੋ ਬੈਂਡ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਐਲਾਨ ਦਿੱਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜਿਰ੍ਹਾ ਵਿੱਚ ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.20 ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਪਛਾਣ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਰਜਿੰਦਰ ਗੌਤਮ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਬਿਆਨ ਦੇਣ ਲਈ ਸਿਖਾਇਆ ਸੀ।

28. ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਵੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹੈ ਕਿ ਉਕਤ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਉਲਟ ਸੰਸਕਰਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਵਾਲਾ ਗਵਾਹ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ, ਹੇਠਲੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੇ ਇਹ ਮੰਨਣ ਲਈ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਕਿ PW.20 ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੇ ਵਕੀਲ ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਪੰਮਾ (ਸੁਪੈਰਾ) ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਮੱਲ (ਸੁਪੈਰਾ) ਨੇ ਗਵਾਹੀ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ 155 ਅਤੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਦਿਆਂ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਗਵਾਹ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਗਵਾਹੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਪੰਮਾ (ਸੁਪੈਰਾ) ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਪੈਰਾਥ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਘਿਨਾਉਣਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਦਾ ਹੋਵੇ, ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਬੂਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੀ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਅਤੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ 'ਤੇ। ਸੂਰਜ ਮੱਲ (ਸੁਪੈਰਾ) ਵਿੱਚ ਰਿਪੋਰਟ ਕੀਤੇ ਗਏ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ:

“2 .....ਜਿੱਥੇ ਗਵਾਹ ਦੋ ਅਸੰਗਤ ਬਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ

ਆਪਣੇ ਗਵਾਹੀ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਤਾਂ ਇੱਕ ਪੜਾਅ ਜਾਂ ਦੋ ਪੜਾਵਾਂ 'ਤੇ, ਅਜਿਹੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਸਬੂਤ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

29. **ਕੁੰਜੂ ਮੁਹੰਮਦ ਉਰਫ ਖੁਮਾਨੀ (ਸੁਪੈਰਾ), ਨਿਸਾਰ ਖਾਨ ਉਰਫ ਗੁੱਡੂ (ਸੁਪੈਰਾ), ਮੁਖਤਿਆਰ ਅਹਿਮਦ ਅੰਸਾਰੀ (ਸੁਪੈਰਾ), ਰਾਜਾ ਰਾਮ (ਸੁਪੈਰਾ), ਮੁਖਤਿਆਰ ਅਹਿਮਦ ਅੰਸਾਰੀ (ਸੁਪੈਰਾ)**) ਵਿੱਚ ਰਿਪੋਰਟ ਕੀਤੇ ਗਏ ਫੈਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਹੈ।), ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਗਵਾਹ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਮੁੱਦੇ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਿਆ ਹੈ

(Rajiv Sharma, J.)

ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਵੱਲੋਂ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਵਾਲਾ ਵਿਵਹਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਅਜਿਹੇ ਸਬੂਤ ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨਗੇ (ਭਾਵ) ਅਜਿਹੇ ਸਬੂਤਾਂ ਦਾ ਲਾਭ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਨੂੰ। **ਕੁੰਜੂ ਮੁਹੰਮਦ ਉਰਫ਼ ਖੁਮਾਨੀ (ਸੁਪੈਰ)** ਵਿੱਚ ਰਿਪੋਰਟ ਕੀਤੇ ਗਏ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਪੈਰਾ 16 ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

"16. ਅਸੀਂ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੇ ਇਸ ਤਰਕ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦੁਖੀ ਹਾਂ। ਇਸ ਗਵਾਹ ਨਾਲ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਵੱਲੋਂ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਵਾਲਾ ਸਲੂਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਦੇ ਸਬੂਤ ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਸਬੂਤਾਂ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਇਸਤਗਾਸਾ ਧਿਰ ਨੂੰ। ਇਸ ਲਈ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਗਵਾਹ ਦੇ ਸਬੂਤ 'ਤੇ ਕੋਈ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

30. **ਨਿਸਾਰ ਖਾਨ ਉਰਫ਼ ਗੁੱਡੂ (ਸੁਪੈਰ)** ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

"9....ਸਾਡਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਕੋਈ ਵੀ ਵਾਜਬ ਵਿਅਕਤੀ ਦੋਸ਼ੀ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ ਦਾਇਰ ਕੀਤੀ ਅਰਜ਼ੀ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗਾ, ਉਹ ਵੀ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ, ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਅਤੇ ਡਿਸਚਾਰਜ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ। "

31. **ਮੁਖਤਿਆਰ ਅਹਿਮਦ ਅੰਸਾਰੀ (ਸੁਪੈਰ)** ਵਿੱਚ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਪੈਰਾਗ੍ਰਾਫ਼ 29 ਅਤੇ 30 ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧੀ ਗਵਾਹ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਉਕਤ ਗਵਾਹ ਦੇ ਸੰਸਕਰਣ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

"29. ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਦੇ ਵਕੀਲ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਹ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਸੀ ਕਿ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਵੇਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗੋਇਲ ਤੋਂ ਮਾਰੂਤੀ ਕਾਰ ਮੰਗੀ ਸੀ। ਵੇਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗੋਇਲ ਨੂੰ ਇਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਗਵਾਹ ਵਜੋਂ ਪੀਡਬਲਯੂ 1 ਵਜੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਉਸਨੇ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਪੀਡਬਲਯੂ 1 ਨੂੰ "ਦੁਸ਼ਮਣ" ਘੋਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦੇ ਸਬੂਤ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਇਸ ਨੇ ਬਚਾਅ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਉਸ ਸਬੂਤ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

30. ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਬਨਾਮ ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਵਾਲ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਗਵਾਹ ਵਜੋਂ ਜਾਂਚੇ ਗਏ ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਸਬੂਤਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ

ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕੇ ਵੱਲੋਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮੁਲਜ਼ਮ ਨੂੰ ਫਸਾਉਣ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਡਾਕਟਰ ਸੀ

"ਦੁਸ਼ਮਣ" ਘੋਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ ਹਾਲਾਂਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਲਈ ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਸਬੂਤਾਂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਲਈ ਬਾਈਡਿੰਗ ਸੀ।

32. ਰਾਜਾ ਰਾਮ (ਸੁਪੋਰਾ) ਵਿੱਚ ਰਿਪੋਰਟ ਕੀਤੇ ਗਏ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਪੈਰਾ 9 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਮੁੱਦਾ ਨਜ਼ਿਠਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ:

"9. ਪਰ ਪੀ.ਡਬਲਊ.8 ਡਾ. ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਹੋਰ ਗੁਆਂਢੀ ਹੈ, ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਨੂੰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵੱਲੋਂ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਸਨੇ ਬਹੁਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਪੀਡਬਲਯੂ 5 ਨੂੰ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਮਾਪਿਆਂ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਵਰਗੇ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਇਹ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਨੂੰ PW 8 ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਰੋਧੀ ਗਵਾਹ ਵਜੋਂ ਸੁਣਨ (sic ਘੋਸ਼ਣਾ) ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਲੈਣ ਲਈ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਲੈਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜੋ ਸਿਰਫ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਸੀ। ਹੁਣ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਹੈ, ਪੀਡਬਲਯੂ 8 ਦੇ ਸਬੂਤ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਨ। ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੇ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਬੈਂਚ ਦੁਆਰਾ ਬਿਲਕੁਲ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ, ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਕੋਈ ਵੀ ਚੰਗਾ ਕਾਰਨ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਪੀਡਬਲਯੂ 8 ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਨੂੰ ਦਰਕਿਨਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

33. ਅਸੀਂ ਉਪਰੋਕਤ ਕਨੂੰਨੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਿਰੋਧੀ ਗਵਾਹ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀ ਘੋਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸੇ ਸਾਹ ਵਿੱਚ, ਅਜਿਹੇ ਗੰਭੀਰ ਅਪੈਰਾਧ ਵਾਲੇ ਕੇਸਾਂ ਨਾਲ ਨਜ਼ਿਠਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਲੋੜ ਹੈ। ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਮੁਕੱਦਮਾ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਅਸੀਂ ਸੈਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਕੇਸਾਂ ਨਾਲ ਨਜ਼ਿਠਣ ਵਾਲੀ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨੀ ਦਾ ਨੋਟ ਜਾਰੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਸੈਸ਼ਨ ਕੇਸਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਫੌਜਦਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕੋਡ ਦੇ ਤਹਿਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਪਟੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬੇਈਮਾਨ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਨਿਆਂ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਇਹ

(Rajiv Sharma, J.)

ਫੌਜਦਾਰੀ ਜਾਬਤੇ ਦੇ ਅਧਿਆਇ XVIII ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹੈ ਜਿੱਥੋਂ ਧਾਰਾ 231 ਦੇ ਅਧੀਨ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਧਾਰਾ 230 ਦੇ ਤਹਿਤ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਲਈ ਨਿਰਧਾਰਤ ਮਿਤੀ 'ਤੇ, ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਨੂੰ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸਾਰੇ ਸਬੂਤ ਲੈਣ ਲਈ

ਇਸਤਰਾਜ਼ਾ ਪੱਖ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਉਸਦੇ ਵਿਵੇਕ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗਵਾਹ ਦੀ ਜ਼ਿਰਹਾ ਨੂੰ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਗਵਾਹ ਜਾਂ ਗਵਾਹ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਹੋਰ ਜ਼ਿਰਾਹ ਲਈ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

XXX XXX XXX

43. ਇਹ ਮੰਦਭਾਗੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੰਭੂ ਨਾਥ (ਸੁਪੈਰਾ) ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਤੋਂ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਾੜੇ ਗੰਭੀਰ ਨਤੀਜਿਆਂ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਜਿਹੀ ਬੇਤੁਕੀ ਪਹੁੰਚ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੇ ਨਿਰਪੱਖ ਫੈਸਲੇ ਦੁਆਰਾ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਸਿੱਖਿਅਤ ਟਰਾਇਲ ਜੱਜ ਦੁਆਰਾ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਸਜ਼ਾ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਅਪੀਲ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਅਸੀਂ ਰਜਿਸਟਰੀ ਨੂੰ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਦੀ ਕਾਪੀ ਸਾਰੇ ਉੱਚ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜਣ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ **ਰਾਜਦੇਓ ਸ਼ਰਮਾ (ਸੁਪੈਰਾ)** ਅਤੇ **ਸ਼ੰਭੂ ਨਾਥ (ਸੁਪੈਰਾ)** ਵਿੱਚ ਰਿਪੋਰਟ ਕੀਤੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਜੇਕਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਾਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਚਿਤ ਸਰਕੂਲਰ ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਜਿਹਾ ਸਰਕੂਲਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਓ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੈਸ਼ਨ ਕੇਸਾਂ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੋਰ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਟਕਣ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 309 ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਉੱਚ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿ ਉਹ ਲੋੜੀਂਦੇ ਨਤੀਜੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਬੰਧਤ ਰਾਜ ਨਿਆਂਇਕ ਅਕੈਡਮੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ। ਅਸੀਂ ਆਸ ਅਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਬੰਧਤ ਹਾਈਕੋਰਟ **ਰਾਜਦੇਓ ਸ਼ਰਮਾ (ਸੁਪੈਰਾ)** ਵਿੱਚ ਰਿਪੋਰਟ ਕੀਤੇ ਗਏ ਫੈਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਉਪਰੋਕਤ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਗੀਆਂ ਜੋ ਕਿ **ਸ਼ੰਭੂ ਨਾਥ (ਸੁਪੈਰਾ)** ਅਤੇ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਅਗਲੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਵਾਲਾ ਅਤੇ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰੋ।

44. ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਅਪੀਲਕਰਤਾ 'ਤੇ ਲਗਾਈ ਗਈ ਸਜ਼ਾ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 309 ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ ਧਾਰਾ 231 ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਨਿਰਧਾਰਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸੁਣਵਾਈ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨ ਲਈ

(49) ਤਤਕਾਲ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਪੀ.ਡਬਲਿਊ.1 ਲਖਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਤੋਂ ਕਰੀਬ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਤਿੰਨ ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹ ਵੀ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਗਏ। ਨਿਰਪੱਖ ਵਿਗਿਆਨਕ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਸੁਣਵਾਈ ਲਈ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਅਪੈਰਾਧਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਲੋੜ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗਾ।

(50) ਅਦਾਲਤ ਇਸ ਤੱਥ ਦਾ ਨਿਆਂਇਕ ਨੋਟਿਸ ਲੈ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੁਕੱਦਮੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਹਨ। ਮੁਲਜ਼ਮ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਣ ਦੀ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਤਤਕਾਲ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਤਿੰਨ ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਕੇਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪੀ.ਡਬਲਿਊ.-1 ਲਖਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਦੀ ਜਿਹੜਾ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਫੌਰੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਨਿਡਰਤਾ ਨਾਲ ਗਵਾਹੀ ਦੇ ਸਕਣ।

(51) **ਗੁਜਰਾਤ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਅਨਿਰੁਧਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ**¹⁹ ਵਿੱਚ ਮਾਨਯੋਗ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਇੱਕ ਗਵਾਹ ਨੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਸਬੂਤ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਸਬੂਤਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਸਬੂਤ ਦਾ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਜੋ ਇਸਤਗਾਸਾ ਕੇਸ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਸਵੀਕਾਰਯੋਗ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪਾਂ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਅਪੈਰਾਧਿਕ ਮੁਕੱਦਮਾ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਵਿਵਸਥਾ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਜਨਤਕ ਨਿਆਂ ਲਈ ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਯਾਤਰਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਨਾਗਰਿਕ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਾਗਨੀਜ਼ੇਬਲ ਅਪੈਰਾਧ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪੁਲਿਸ ਸਾਹਮਣੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਰੱਖੇ ਅਤੇ ਜਾਂਚ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਬੂਤ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਅਸਲ ਅਪੈਰਾਧੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਨਿਰਪੱਖ ਤਰੀਕੇ ਅਪਣਾਉਣ, ਜੁਰਮ ਦਾ ਨੋਟਿਸ ਲੈਣ ਲਈ ਸਮਰੱਥ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਚਾਰਜਸ਼ੀਟ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਹਰ ਗਵਾਹ ਦਾ ਸਲਾਮਤੀ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਪੈਰਾਧ ਦੇ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੈ, ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਵਿਚ ਰਾਜ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ; ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਅਮਨ-ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਸਵੈ - ਰੱਖਿਆ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਵਿਗੜਨ ਕਾਰਨ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗਵਾਹ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ

ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਧੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

"3. ਹਰ ਅਪੈਰਾਧਿਕ ਮੁਕੱਦਮਾ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ,

¹⁹ 1997 (6) SCC

ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਵਿਵਸਥਾ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਜਨਤਕ ਨਿਆਂ ਲਈ ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਯਾਤਰਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਨਾਗਰਿਕ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਾਗਨੀਜ਼ੇਬਲ ਅਪੈਰਾਥ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਰੱਖੇ ਅਤੇ ਉਸ ਜਾਂਚ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਬੂਤ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਸਲ ਅਪਰਾਧੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਨਿਰਪੱਖ ਤਰੀਕੇ ਅਪਣਾਉਣ, ਜੁਰਮ ਦਾ ਨੋਟਿਸ ਲੈਣ ਲਈ ਸਮਰੱਥ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਚਾਰਜਸ਼ੀਟ ਪੇਸ਼ ਕਰੇ। ਚਾਰਜਸ਼ੀਟ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਏ ਗਏ ਅਪੈਰਾਥਾਂ ਦੇ ਤੱਥ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਦੋਸ਼ੀ ਨਿਰਪੱਖ ਸੁਣਵਾਈ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਹਰ ਨਾਗਰਿਕ ਜੋ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਹੋਰ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੈਸ਼ਨ ਕੋਰਟ ਜਾਂ ਸਮਰੱਥ ਫੰਜਦਾਰੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ, ਆਪਣੇ ਬਿਆਨ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਕੇਸ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਕਰਤੱਵ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਨਾਗਰਿਕ ਵਜੋਂ ਆਪਣੇ ਅੱਖੀਂ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰੇ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸਯਾਤ ਸਮਾਜਿਕ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਵਿਵਸਥਾ ਅਤੇ ਤਰੱਕੀ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਕਦਮ ਹੈ।

XXX XXX XXX

29. ਉਪਰੋਕਤ ਸੈਟਲ ਕੀਤੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਸਿਰਫ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਕੁਝ ਗਵਾਹ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਖੀਂ ਸਬੂਤ ਨੂੰ ਧੋ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਬੂਤਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰੇ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਕਿ ਕੀ ਸਬੂਤ ਦਾ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਕੇਸ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਵੀਕਾਰਯੋਗ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਹਰ ਗਵਾਹ ਦਾ ਸਲਾਮਤੀ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਪੈਰਾਥ ਦੇ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੈ, ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਵਿਚ ਰਾਜ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ; ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਅਮਨ-ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਵਿਗੜਨ ਕਾਰਨ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗਵਾਹ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਲਾਅ ਕਮਿਸ਼ਨ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੇ। ਸਾਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸੀਆਰ ਵਿੱਚ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਸੋਧਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪੀ.ਸੀ. ਅਤੇ ਮਾਮਲੇ ਦੇ ਇਸ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਚਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ

PUNJAB

(Rajiv Sharma, J.)

ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਉਪ ਮੰਡਲ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਵਰਗੇ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਿਵਸ ਮੌਕੇ ਝੰਡਾ ਲਹਿਰਾਉਣ ਦੀ ਰਸਮ ਸਮੇਂ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਧਾਇਕ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦਾ ਘਿਨੌਣਾ ਅਪੈਰਾਥ ਸੀ। ਵਚਨਬੱਧ, ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜੁਰਮ ਦੇ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਸੀਂ ਮੌਜੂਦਾ ਭਿਆਨਕ ਅਪੈਰਾਥ ਵਰਗੀਆਂ ਹਕੀਕਤਾਂ ਤੋਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਸਬੂਤਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ। ਇਸ ਲਈ, ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਜੱਜ ਜਾਂ ਅਪੀਲੀ ਜੱਜ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਕੈਨ ਕਰੇ, ਇਸ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਚਾਲ-ਚਲਣ ਦੀ ਐਨਵੀਲ 'ਤੇ ਪਰਖ ਕੇ ਇਸ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਕਿ ਕੀ ਬਦਲੇ ਵਿਰੋਧੀ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਰਿਕਾਰਡ 'ਤੇ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਸਬੂਤ ਘਰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਣਗੇ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਅਪੈਰਾਥ ਦਾ ਕਮਿਸ਼ਨ, ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦਾ ਬੀੜਾ ਚੁੱਕਦੇ ਹਾਂ।”

(52) **ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ** ਬਨਾਮ **ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ**²⁰ ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪ ਅਤੇ **ਸਮਾਨ** ਮਾਮਲੇ ਨੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੁਲਤਵੀ, ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਤੇ ਡਾਈਟ ਮਨੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

"36. ਇੱਕ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਕੇਸ ਸਬੂਤ ਦੀ ਇਮਾਰਤ 'ਤੇ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਬੂਤ ਜੋ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰਯੋਗ ਹੈ। ਉਸ ਲਈ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਬੂਤ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਹਾਲਾਤੀ ਸਬੂਤ। ਇਥੇ ਗਵਾਹ ਹਨ ਜੋ ਇੱਕ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਬਹੁਤ ਹਨ। ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਮੁਲਤਵੀ ਹੋਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗਵਾਹ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਤੋਂ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਕੀਮਤ ਕਿਸ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਕੇਸ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਫੈਸ਼ਨ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਗਵਾਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਹਾਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ। ਇਹ ਬੇਈਮਾਨ ਵਕੀਲਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਬਹਾਨੇ ਗਵਾਹ ਦੇ ਜਿੱਤਣ ਜਾਂ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਉਣ ਤੱਕ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਿਰਫ ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਉਸਨੂੰ ਅਗਵਾ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ; ਉਹ ਅਪੰਗ ਹੈ; ਉਹ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ; ਜਾਂ ਰਿਸ਼ਵਤ ਵੀ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਲਈ ਕੋਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਜਾਇਜ਼ ਕਾਰਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਅਣਜਾਣੇ ਵਿੱਚ ਨਿਆਂ ਦੇ ਘਾਣ ਦੀ ਧਿਰ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਚਪੜਾਸੀ ਨੇ ਭੀੜ-ਭੜੱਕੇ ਵਾਲੇ ਕਚਹਿਰੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ

ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਮਲਾ

ਮੁਲਤਵੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਕੋਲ ਬੈਠਣ ਲਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਗਿਲਾਸ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਜਾਂਚੇ ਅਤੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਜ਼ਿਰ੍ਹਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬੇਚੈਨ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਕਾਰਨ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਗਵਾਹ ਬਣਨ ਤੋਂ ਨਫਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਹੈ ਜੋ ਪੀੜਤ ਹੈ। ਫਿਰ ਗਵਾਹਾਂ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਪੈਸਾ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਫਿਰ ਤੋਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਡਾਇਟ ਦੇ ਪੈਸੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨਾ ਲੈਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਾਈ ਕੋਰਟਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਚੌਕਸ ਰਹਿਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਸਾ ਜੇ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਸਹੀ ਪੈਦਲ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਬੇਈਮਾਨ ਵਕੀਲਾਂ ਅਤੇ ਸੁਸਤ ਰਾਜ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਹਰੇਕ ਟਰਾਇਲ ਦੀ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ, ਸਿੱਧੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ, ਅਧੀਨ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਕੰਪਿਊਟਰ ਨਾਲ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਲਤਵੀ ਹੋਣ ਅਤੇ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਦੀ ਸਹੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਾਰ ਕੌਂਸਲ ਆਫ ਇੰਡੀਆ ਅਤੇ ਸਟੇਟ ਬਾਰ ਕੌਂਸਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ 'ਤੇ ਵਾਪਸ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਸਮਰਥਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਨੂੰਨ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਝੂਠ ਬੋਲਣਾ ਵੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੱਕ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਜੱਜ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਵਾਹ ਝੂਠ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ਬਿਆਨ 'ਤੇ ਵਾਪਸ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਵੀ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ 'ਤੇ ਖੁਦ ਦਸਤਖਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦਰਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 340(3) ਦੀ ਧਾਰਾ (ਬੀ) ਵਿੱਚ ਸੋਧ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਦੀ ਬੁਰਾਈ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ, ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੇ ਅਧਿਆਇ XXVI ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

(53) **ਜ਼ਾਹਿਰਾ ਹਬੀਬੁੱਲਾ ਐਚ. ਸ਼ੇਖ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਗੁਜਰਾਤ ਰਾਜ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ**²¹ ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਜਨਤਕ ਗਲਤੀਆਂ ਹਨ, ਜਨਤਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਰਤੱਵਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਅਤੇ ਉਲੰਘਣਾ ਹੈ, ਜੋ ਇੱਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੂਰੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪਾਂ ਨੇ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ

ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ, ਦਬਾਅ ਅਤੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਵਿਧਾਨਕ ਉਪਾਵਾਂ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਲੋੜ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

"30. ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸੱਚ ਦੀ ਖੋਜ, ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਅਤੇ

²¹ 2004 (4) SCC

ਸਥਾਪਨਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਲਈ ਸੰਚਾਲਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਸਿਵਲ ਅਤੇ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੇ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਨਾਜ਼ੁਕ ਨਿਆਂਇਕ ਸੰਤੁਲਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਦੋਸ਼ੀ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪੀੜਤ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਜਨਤਕ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਤੋਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਕਰਦੇ ਹਨ।

35. ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਅਕਸਰ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਫੌਜਦਾਰੀ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਜਨਤਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਰਤੱਵਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਅਤੇ ਉਲੰਘਣਾ ਵਿੱਚ ਜਨਤਕ ਗਲਤ ਹੋਣ ਦੇ ਅਪੈਰਾਥਿਕ, ਜੋ ਇੱਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ। ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦੋਸ਼ੀ, ਪੀੜਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਤਿਕੋਣ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਉਹ ਭਾਈਚਾਰਾ ਹੈ ਜੋ ਰਾਜ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਏਜੰਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਫਰਤ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੈਰ-ਗਰਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਜਨਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇੱਕ ਓਵਰ-ਰਾਈਡਿੰਗ ਡਿਊਟੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ - ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਕਸਰ 'ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਸ਼ਾਨ' ਨੂੰ ਸਹੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਅਤੇ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਆਂ ਦੇ ਯੋਗ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇੱਕ ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਕੇਸ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਨ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ, ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ। ਜੇ ਇੱਕ ਫੌਜਦਾਰੀ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਨਿਆਂ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸਾਧਨ ਬਣਨਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜੱਜ ਨੂੰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰ ਬਣ ਕੇ ਇੱਕ ਦਰਸ਼ਕ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਮਸ਼ੀਨ ਬਣਨਾ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਖੁਫੀਆ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਸਰਗਰਮ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਹੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਟਾ, ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ, ਅਤੇ ਦੋਵਾਂ ਧਿਰਾਂ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਲਈ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨਾਲ ਨਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ। ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਨਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਬੇਚੈਨ ਜਾਂ ਦਮਨਕਾਰੀ ਵੱਲ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ

ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰਿਆ ਆਚਰਣ, ਭਾਵੇਂ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮਾ ਅਜੇ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ, ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਨਿਰਣਾਇਕ ਵਜੋਂ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਨਿਰਣਾਇਕ ਵਜੋਂ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਨਿਰਪੱਖ ਨਾਮ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਦੇ ਜੋਖਮ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ।

36. ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਉਚਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ

ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਾਲ ਨੇੜਿਓਂ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਨਾਗਰਿਕ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਝਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇੱਕ ਮੁਕੱਦਮਾ ਜਿਸਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣਾ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਸਬੰਧਤਾਂ ਲਈ ਨਿਰਪੱਖ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਪੱਖ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ, ਸਾਰੀ ਵਿਆਪਕ ਜਾਂ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿੱਚ ਅੰਤਮ ਵਸਤੂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਸਲ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬੇਅੰਤ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਾਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਾਂ ਤਾਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੌਰਾਨ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨੂੰ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵਾਂਝਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਨਿਆਂ ਦਾ ਗਰਭਪਾਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਸਿਰਫ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨਾਲ ਨਿਪਟਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਪੀੜਤਾਂ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਵੱਲ ਨੈਲਸਨ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਮੋੜ ਦੇਵੇਗਾ। ਹਰ ਇੱਕ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਦਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨਾ ਦੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਓਨਾ ਹੀ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਪੀੜਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨਾਲ। ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਜੱਜ, ਇੱਕ ਨਿਰਪੱਖ ਵਕੀਲ ਅਤੇ ਨਿਆਇਕ ਸ਼ਾਂਤ ਮਾਹੌਲ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਇੱਕ ਮੁਕੱਦਮਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ, ਗਵਾਹਾਂ, ਜਾਂ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਕਾਰਨ ਲਈ ਪੱਖਪਾਤ ਜਾਂ ਪੱਖਪਾਤ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਝੂਠੀ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਵੀ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਭੌਤਿਕ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲਤਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਹੈ।

41. "ਗਵਾਹ" ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬੈਂਬਮ ਨੇ ਕਿਹਾ: ਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਕੰਨ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ. ਜੇ ਗਵਾਹ ਖੁਦ ਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਕੰਨਾਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੁਕੱਦਮਾ ਖਰਾਬ ਅਤੇ ਅਧਰੰਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਹੁਣ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਗਠਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਅਯੋਗਤਾ ਕਈ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗਵਾਹ ਦਾ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਜਾਂ ਅਗਿਆਨਤਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਮਿਲੀਭੁਗਤ ਕਾਰਨ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਹੋਣਾ। ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਪੇਸ਼ ਕਈ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪੱਕਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ

ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਵਜੋਂ ਮੋੜਨ ਦਾ ਕਾਰਨ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਧਮਕੀਆਂ, ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ, ਲਾਲਚਾਂ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਾਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾੜੇ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਧਾੜਵੀਆਂ ਅਤੇ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਅਤੇ ਅਣਗਿਣਤ ਹੋਰ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੇ ਨਿਰਵਿਘਨ ਅਤੇ ਮਾਮੂਲੀ

ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਚਤੁਰਾਈ ਨਾਲ ਅਪਣਾਇਆ। ਅਤੇ ਸੱਚਾਈ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਸੜ੍ਹਾ 'ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਕੀਕਤਾਂ, ਅੰਤਮ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਬਣਨ ਲਈ। ਵਿਆਪਕ ਜਨਤਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਅਪੈਰਾਥ ਦੇ ਪੀੜਤ ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਧਿਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਕੱਦਮਾ ਏਜੰਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਰਾਜ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਹੌਲੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੀੜਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਪਰ ਅਟੱਲ ਅਤੇ ਅਟੱਲ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜਨਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਅਰਾਜਕਤਾ, ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਲਈ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੁਆਰਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਅਤੇ ਈਰਖਾ ਨਾਲ ਪਹਿਰਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਕਾਰਜਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੁੱਟਣ ਅਤੇ ਢਹਿ-ਢੇਰੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗਵਾਹ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਨਿਰਵਿਘਨ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਅੰਤਮ ਸੱਚ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਨਾ ਉਡਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਦਾਗ਼ੀ ਅਤੇ ਲੀਹੋਂ ਲਹਿਣ ਅਤੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਬਣਨ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਸੱਤਾਧਾਰੀ ਲੋਕਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਸਿਆਸੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵਰਤ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਰਾਜ ਦੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਰੱਖਿਅਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੌਰਾਨ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਡਰ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉਸਨੇ ਬਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਦਹਿਸ਼ਤਵਾਦੀ ਅਤੇ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ (ਰੋਕਥਾਮ) ਐਕਟ, 1987 (ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ "ਟਾਡਾ ਐਕਟ") ਵਰਗੇ ਕੁਝ ਵਿਧਾਨਿਕ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੇ ਖਤਰਨਾਕ ਅਪੈਰਾਥੀਆਂ-ਅੱਤਵਾਦੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਗਵਾਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਝਿਜਕ ਨੂੰ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮਾਮੂਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ, ਪੈਸੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਜਾਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਝਿਜਕ ਅਤੇ ਝਿਜਕਣਾ ਅੱਜ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਆਖਰਕਾਰ ਸੱਚ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਕੰਨਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ ਤਾਂ ਕਿ ਅਦਾਲਤਾਂ ਅੱਗੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਮਜ਼ਾਕੀਆ ਮੁਕੱਦਮੇ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਆਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਅਯੋਗ ਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

42. ਗਵਾਹ, ਪੀੜਤ ਜਾਂ ਸੂਚਨਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਛੇੜਛਾੜ ਵਿਰੁੱਧ ਪਾਬੰਦੀ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਲਈ ਵਿਧਾਨਿਕ ਉਪਾਅ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਆਗਾਮੀ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਲੋੜ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨੂੰ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਚਰਣ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਅਤੇ

ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਨਜ਼ਿਠਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਕੋਈ ਬੇਲੋੜੀ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਇਹ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰਪੱਖ ਸੁਣਵਾਈ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇ ਜਿੱਥੇ ਦੋਸ਼ੀ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਪੱਖ ਡੀਲ ਮਿਲੇ। ਨਿਆਂ ਦੇ ਸਹੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਜਨਤਕ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਓਨਾ ਹੀ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿੰਨਾ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

49. ਧਾਰਾ 391 ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਬੂਤ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਪਾਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਾਂ ਇਹ ਕਿ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਮੁਕੱਦਮੇ ਲਈ ਲਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ ਜਾਂ ਧਾਰਾ ਦੇ ਉਪਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਹੀ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਲਈ ਰਸਮੀ ਸਬੂਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ। ਜੇਕਰ ਅਪੀਲੀ ਅਦਾਲਤ ਸੋਚਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਿਆਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਵਾਧੂ ਸਬੂਤ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕਰੇਗੀ। ਪ੍ਰਵਾਧਾਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸਿਰਫ਼ ਰਸਮੀ ਨੁਕਸ ਸੀ। ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਅਪੀਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੁੜ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਨਿਆਂ ਦੇ ਅੰਤ ਉਦੋਂ ਹੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਬਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਵੀ ਨਿਆਂ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਆਪਣੇ ਨਿਆਂਇਕ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਨਿਪਟਾਰੇ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਸਲੂਕ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ।

XXX XXX XXX

57. ਵਿਨੀਤ ਨਰਾਇਣ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ 1998CriLJ1208 ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੈਸੀਕਿਊਸ਼ਨ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਦੇ ਸਮਾਨ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਪੱਖ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਯੋਗ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਏਜੰਸੀ ਦੇ ਗਠਨ ਲਈ ਤੁਰੰਤ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਕਿੰਗਡਮ ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰੈਸੀਕਿਊਸ਼ਨ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ 1879 ਵਿੱਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਬਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਟਾਰਨੀ ਜਨਰਲ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਅਟਾਰਨੀ ਜਨਰਲ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੈਸੀਕਿਊਸ਼ਨ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ, ਪ੍ਰੈਸੀਕਿਊਸ਼ਨ ਸਿਸਟਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ

(*Rajiv Sharma, J.*)

ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ"।" ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ, ਕੈਨੇਡਾ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨ ਵੀ ਬਣਾਏ ਹਨ। ਗਵਾਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਣਗੌਲੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗਵਾਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਤਲੇਆਮ ਦੀ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਦਰ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਹਨ। ਨਿੱਜੀ ਲਾਭ ਜਾਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਡਰ। ਇਹ ਇੱਕ ਸਵਾਗਤਯੋਗ ਕਦਮ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਝੂਠਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਲਈ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਦਮ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੱਚਮੁੱਚ ਠੋਸ ਕਰਨ ਦੇ ਮਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ। ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਕਾਰਵਾਈ ਨਾਲ ਇਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਬੇਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਸਗੋਂ ਜਨਤਾ ਦੇ ਭਰੋਸੇ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇਗਾ।"

(54) **ਸਾਕਸ਼ੀ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ ਇੰਡੀਆ ਅਤੇ ਹੋਰ** ²² ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਪੀੜਤ ਜਾਂ ਗਵਾਹ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰਮ ਦੇ ਆਜ਼ਾਦ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਬਿਆਨ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

"31. ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੂਰੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਇਹ ਅਤਿਅੰਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਪੀੜਤ ਜਾਂ ਗਵਾਹ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰਮ ਦੇ ਆਜ਼ਾਦ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਬਿਆਨ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ। ਧਾਰਾ 273 ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ.ਸੀ. ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਮੁਲਜ਼ਮ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਸਬੂਤ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸੈਕਸ਼ਨ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਬੂਤ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੇਸ਼ੀ ਪੀੜਤ ਜਾਂ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ। ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਡਾ. ਪ੍ਰਫੁੱਲ ਬੀ ਦੇਸਾਈ 2003CriLJ2033 ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਇੱਕ ਤਾਜ਼ਾ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਧਾਰਾ 273 Cr.PC ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵੀਡੀਓ ਕਾਨਫਰੰਸਿੰਗ ਰਾਹੀਂ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਨੂੰ ਆਗਿਆਯੋਗ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਪੈਰਾਧਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਠੋਸ ਉਪਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਸਜ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਅਪਰਾਧਾਂ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਤਮਕ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਵਿਧੀ ਦੇ ਨਿਯਮ ਨਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਧਿਰਾਂ ਨਾਲ ਨਿਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਜਾਂ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੈ।"

(55) ਵਿੱਚ ਮਾਣਯੋਗ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪਸ

ਹਿਮਾਂਸੂ ਸਿੰਘ ਸੱਭਰਵਾਲ ਬਨਾਮ **ਐਮਪੀ ਰਾਜ ਅਤੇ ਹੋਰ** ²³ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਵਕੀਲ ਵਜੋਂ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੌਰਾਨ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਡਰ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਉਸਨੇ

²² 2004 (5) SCC

ਬਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

“13. "ਗਵਾਹ" ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬੈਂਬਮ ਨੇ ਕਿਹਾ: ਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਕੰਨ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ। ਜੇ ਗਵਾਹ ਖੁਦ ਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਕੰਨਾਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੁਕੱਦਮਾ ਖਰਾਬ ਅਤੇ ਅਧਰੰਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਹੁਣ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਗਠਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਅਯੋਗਤਾ ਕਈ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗਵਾਹ ਦਾ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਜਾਂ ਅਗਿਆਨਤਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਮਿਲੀਭੁਗਤ ਕਾਰਨ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਹੋਣਾ। ਅਦਾਲਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਵਜੋਂ ਮੁੜਨ ਕਾਰਨ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਲੋਕਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁੰਡਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾੜੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਧਮਕੀਆਂ, ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ, ਲਾਲਚਾਂ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ਾਂ ਕਾਰਨ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੇ ਕਈ ਤਜਰਬਿਆਂ ਕਾਰਨ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪੱਕਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਅਤੇ ਅਣਗਿਣਤ ਹੋਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ 'ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸੱਚਾਈ ਅਤੇ ਹਕੀਕਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਵਿਘਨ ਅਤੇ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਚਤੁਰਾਈ ਨਾਲ ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ, ਅੰਤਮ ਜਾਨੀ ਨੁਕਸਾਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਵਿਆਪਕ ਜਨਤਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਅਪੈਰਾਥ ਦੇ ਪੀੜਤ ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਧਿਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਕੱਦਮਾ ਏਜੰਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਰਾਜ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਹੌਲੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੀੜਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਪਰ ਅਟੱਲ ਅਤੇ ਅਟੱਲ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜਨਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਅਰਾਜਕਤਾ, ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਲਈ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੁਆਰਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਅਤੇ ਈਰਖਾ ਨਾਲ ਪਹਿਰਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੁੱਟਣ ਅਤੇ ਢਹਿਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗਵਾਹ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਨਿਰਵਿਘਨ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਅੰਤਮ ਸੱਚ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਨਾ ਉਡਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਦੀ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਭੂਮਿਕਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਅਜਿਹੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮਾਸਪੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਦਾਗ਼ੀ ਅਤੇ ਪਟੜੀ ਤੋਂ ਉਤਰਨੀ ਅਤੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਦੁਰਘਟਨਾ ਬਣਨ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ। ਆਪਣੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਰੱਖਿਅਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੌਰਾਨ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਡਰ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉਸਨੇ ਬਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅੱਤਵਾਦੀ ਅਤੇ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ (ਰੋਕਥਾਮ) ਐਕਟ, 1987 (ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ 'ਟਾਡਾ ਐਕਟ') ਵਰਗੇ ਕੁਝ ਵਿਧਾਨਿਕ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੇ ਖਤਰਨਾਕ ਅਪੈਰਾਈਆਂ-ਅੱਤਵਾਦੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਲਈ ਗਵਾਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿਖਾਈ ਗਈ ਝਿਜਕ ਨੂੰ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮਾਮੂਲੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਤਾਕਤ, ਪੈਸੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਜਾਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਝਿਜਕਣਾ ਅਤੇ ਝਿਜਕਣਾ ਅੱਜ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਆਖਰਕਾਰ ਸੱਚ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਕੰਨਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ ਤਾਂ ਕਿ ਅਦਾਲਤਾਂ ਅੱਗੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਮਜ਼ਾਕੀਆ ਮੁਕੱਦਮੇ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਆਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਅਯੋਗ ਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

14. ਗਵਾਹ, ਪੀੜਤ ਜਾਂ ਸੂਚਨਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਛੇੜਛਾੜ ਵਿਰੁੱਧ ਪਾਬੰਦੀ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਲਈ ਵਿਧਾਨਿਕ ਉਪਾਅ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਆਗਾਮੀ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਲੋੜ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨੂੰ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਚਰਣ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਨਜ਼ਿੱਠਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਕੋਈ ਬੇਲੋੜੀ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਇਹ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰਪੱਖ ਸੁਣਵਾਈ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇ ਜਿੱਥੇ ਦੋਸ਼ੀ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਪੱਖ ਡੀਲ ਮਿਲੇ। ਨਿਆਂ ਦੇ ਸਹੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਜਨਤਕ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਓਨਾ ਹੀ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿੰਨਾ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ।”

(56) **ਨੀਲਮ ਕਟਾਰਾ** ਬਨਾਮ **ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ ਇੰਡੀਆ ਅਤੇ ਹੋਰ**²⁴ ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੇ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਬੈਂਚ ਨੇ "ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ" ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ।

(57) “ਕਮੇਟੀ ਆਨ ਰਿਫਾਰਮਜ਼ ਆਫ ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਜਸਟਿਸ ਸਿਸਟਮ” ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਿਪੋਰਟ ਖੰਡ-1 ਵਿੱਚ ਗਵਾਹਾਂ ਨਾਲ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਣ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ:-

“11.1 ਗਵਾਹ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ

ਨਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ. ਅਪੈਰਾਥ ਦੇ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਗਵਾਹੀ ਦੇ ਕੇ ਉਹ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਫਰਜ਼

²⁴ 2003 ILR (2) Delhi

ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਜਾਂ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਸਹੂ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਪੱਕਾ ਪ੍ਰਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੱਚ ਬੋਲੇਗਾ, ਪੂਰਾ ਸੱਚ ਅਤੇ ਸੱਚ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਫੌਜਦਾਰੀ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹ ਦੀ ਕੋਈ ਹਿੱਸੇਦਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਨਾ ਤਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪੀੜਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗਵਾਹ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਬਾਰੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜਨਤਕ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਲਈ ਅਦਾਲਤ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਰਸਤੇ ਸਫਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕ੍ਰਾਸ - ਇਮਤਿਹਾਨ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਜਵਾਬ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏਗਾ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਝੱਲੇਗਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਉਹ ਗਵਾਹੀ ਦੇਵੇਗਾ। ਉਹ ਇਹ ਸਾਰੀ ਮੁਸੀਬਤ ਅਤੇ ਜੋਖਮ ਕਿਸੇ ਨਿੱਜੀ ਲਾਭ ਲਈ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਨਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਦੇ ਮਹਿਮਾਨ ਵਜੋਂ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਗਵਾਹ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਲਈ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੋਵੇ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਲੈਣ ਲਈ ਉੱਥੇ ਮੌਜੂਦ ਹੋਵੇ, ਇੱਕ ਸੀਟ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸੇ ਕਿ ਜਿਸ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਉਹ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਲਈ ਹੈ, ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਲਈ। ਉਸ ਨੂੰ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ੀ ਲਈ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬੈਠਣ ਅਤੇ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉਚਿਤ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਨਿਰਧਾਰਤ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਟਾਇਲਟ ਦੀ ਸਹੂਲਤ, ਪੀਣ ਵਾਲਾ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਤਾਜ਼ਗੀ ਵਰਗੀਆਂ ਹੋਰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

11.2 ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਉਸ ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਅਦਾਲਤ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਸਫਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪੈਸੇ ਲਈ ਉਚਿਤ ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਤੈਅ ਕੀਤੇ ਭੱਤੇ ਦੀਆਂ ਦਰਾਂ ਕਾਫੀ ਗੈਰ-ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਹਨ ਅਤੇ ਗਵਾਹ ਦੀਆਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਜਿੱਥੇ ਅਦਾਲਤ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਉਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਲਾਗਤ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਯਾਤਰਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭੱਤਿਆਂ ਦੇ ਪੈਮਾਨਿਆਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਫੰਡ ਉਪਲਬਧ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਤੈਅ ਕੀਤੇ ਭੱਤੇ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਅਦਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਹਨ ਜੋ ਭੱਤੇ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਦੋ ਖਿਲਾਫ ਇਹ ਨਾ ਮੁਆਫੀਯੋਗ ਅਪੈਰਾਥ ਹੈ ਗਵਾਹ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਭੱਤੇ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ ਨਾ ਤਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦੇਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਭੱਤੇ ਤੁਰੰਤ ਅਦਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਪੂਰੇ ਸਬੂਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਇੱਕ

(*Rajiv Sharma, J.*)

ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭੱਤਿਆਂ ਦਾ ਤੁਰੰਤ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

11.3 ਇਕ ਹੋਰ ਵੱਡੀ ਸਮੱਸਿਆ ਗਵਾਹਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਹੈ ਜੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ 'ਤੇ ਖਤਰੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਧਮਕੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਧਮਕੀ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਕੇਸ ਦੀ ਕਿਸਮ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਅਹਿਮ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਧਮਕਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜ਼ਖਮੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਗਵਾਹ ਅਜੇ ਵੀ ਠੀਕ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕਤਲ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਲਈ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਭੇਸ ਦੀ ਗੁਮਨਾਮੀ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਗਵਾਹ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰ ਇਨ-ਕੈਮਰਾ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਰੱਖਣਾ ਕਾਫੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਹਾਲਾਤ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਗਵਾਹ ਦੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਖਤਰਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਉਪਾਅ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜੋ ਗਵਾਹ ਦੀ ਪਛਾਣ ਗੁਪਤ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ਅਤੇ ਗਵਾਹ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਗਵਾਹ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਤੋਂ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਾਇਆ। ਦੋਸ਼ੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਧਮਕੀ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਿਆਨ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਂ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਬੂਤ ਜਾਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਗਵਾਹ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਲੇਵਾ ਧਮਕੀਆਂ, ਅਗਵਾ ਜਾਂ ਬਲਾਤਕਾਰ, ਜਾਂ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਜਾਂ ਹੋਰ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਛਵੀ ਅਤੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਏ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਾਨੂੰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗਵਾਹ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ।

11.4 ਗਵਾਹ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਦੁੱਖ ਝੱਲਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਲਈ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਅਕਸਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੇਸ ਮੁਲਤਵੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਿਨ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੇਸ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਮੁਲਤਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਹਾਜ਼ਰ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਭੁਗਤਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਭੱਤੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਗਲਤੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਖਰਚਿਆਂ ਦੀ ਭਰਪਾਈ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਕੇ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੇਸ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਮੁਲਤਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਦਿਨ ਭੱਤੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ। ਇੱਕੋ ਗੱਲ ਨੂੰ

ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਕਸਰ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਇੱਕ ਰਸਮੀ ਚਰਿੱਤਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਨਕਲ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਖਰਚਿਆਂ ਦੀ ਬੇਲੋੜੀ ਬਰਬਾਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਾਬਤ ਦੀ ਧਾਰਾ 291, 292 ਅਤੇ 293 ਦੁਆਰਾ ਵਿਚਾਰੇ ਮੈਡੀਕਲ ਗਵਾਹਾਂ, ਸਰਕਾਰੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਮਾਹਰਾਂ ਅਤੇ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਬੂਤ ਹਲਫਨਾਮੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਬੂਤ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਵਿਰੋਧੀ ਹਲਫੀਆ ਬਿਆਨ. ਅਦਾਲਤ ਇਹਨਾਂ ਮਾਹਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਾਇਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹਲਫੀਆ ਬਿਆਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਦਾਲਤ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਨਿਆਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ, ਇਹਨਾਂ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਜ਼ਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ ਵੀਡੀਓ ਕਾਨਫਰੰਸਿੰਗ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਇਹ ਵਿਵਹਾਰਕ ਹੋਵੇ ਕਿ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਲਈ ਤਲਬ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਸਬੂਤ ਪਹਿਲ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਮਾਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਤਲਬ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾਵੇ। ਡੀਐਨਏ ਮਾਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਕੋਡ ਦੀ ਧਾਰਾ 293 ਦੀ ਉਪ ਧਾਰਾ 4 ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਰ ਬਾਰ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਗਵਾਹ ਦੇ ਕੀਮਤੀ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਲਈ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਆਉਣ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਮੁਸੀਬਤ ਦੀ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਈ ਜਾਂਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਅਦਾਲਤ ਅਤੇ ਵਕੀਲਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਸ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਮੁਲਤਵੀ ਹੋਣ 'ਤੇ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਅਤੇ ਅਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕੇਵਲ ਅਜਿਹੇ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸੂਚੀਬੱਧ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਖਾਸ ਦਿਨ ਲਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਲਈ ਦੁਬਾਰਾ ਆਉਣ ਲਈ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾ ਪਵੇ। ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਲਈ ਜੱਜ ਨੂੰ ਜਵਾਬਦੇਹ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਦੁਆਰਾ ਉਚਿਤ ਉਪਚਾਰਕ ਉਪਾਅ ਸਬੰਧਤ ਹਾਈ ਕੋਰਟਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਪੈ ਸਕਦੇ ਹਨ।

11.5 ਅਗਲਾ ਪਹਿਲੂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਹੈ ਕਿ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੌਰਾਨ ਗਵਾਹ ਨਾਲ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗਵਾਹ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਲਈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਣ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਉਹ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਲਈ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਹਾਲ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਢੁਕਵੀਂ ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦਿਖਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਅਭਿਆਸ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਗਵਾਹ ਦੀ ਸਹੂਲਤ, ਸਹੂਲਤ ਅਤੇ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਜੱਜ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹੋਣੀ

(Rajiv Sharma, J.)

ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਬਦਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗਵਾਹ ਲਈ ਕੁਰਸੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸੀਟ ਲੈਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਦਾ ਵਕੀਲ ਇਹ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਗਵਾਹ ਸੱਚਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਾਂ ਕੋਈ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਵਿਅਕਤੀ ਉਸ ਤੋਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਸਵਾਲ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਨ, ਅਪਮਾਨਿਤ ਕਰਨ ਜਾਂ ਧਮਕੀ ਦੇਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਜੱਜ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਮੁਕ ਦਰਸ਼ਕ ਬਣ ਕੇ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੱਜਾਂ ਨੂੰ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਜਾਂਚ ਨੂੰ ਨਿਯਮਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਬਾਰੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਗਵਾਹ ਨਾਲ ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਮਾਣ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਹਾਈ ਕੋਰਟਾਂ ਨੂੰ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਜੱਜਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰਾਹੀਂ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

11.6 ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਗਵਾਹ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸੱਚੀ ਗਵਾਹੀ ਦੇਵੇ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।”

(58) ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਨੇ ਗਵਾਹ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਵੀ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਜਿੱਠਿਆ ਹੈ। ਕਾਨੂੰਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ 14 ਵੀਂ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨਾਜ਼ੁਕ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਜਿੱਠਿਆ ਹੈ:-

“4.1 ਲਾਅ ਕਮਿਸ਼ਨ (1958) ਦੀ 14 ਵੀਂ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ, ‘ਗਵਾਹ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ’ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਕੋਣ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸੰਮਨ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਲਈ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹਾਂ ਲਈ ਨਾਕਾਫੀ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਯਾਤਰਾ ਭੱਤੇ ਦੇ ਸਕੇਲ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਬੱਟਾ (ਭੱਤਾ) ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪਹਿਲੂ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਖਰਚੇ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਵਾਧੇ ਅਤੇ ਤਣਾਅ ਦੇ ਨਾਲ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਈ ਮੁਲਤਵੀ ਹੋਣ ਦੇ ਲੰਬੇ ਘੰਟਿਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਗਵਾਹ ਦੀ ਸਹੂਲਤ, ਆਰਾਮ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੀਮਤੀ ਸਮੇਂ ਲਈ ਮੁਆਵਜ਼ੇ ਦਾ ਬਣਦਾ ਸਨਮਾਨ ਦੇਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਜੇ ਗਵਾਹ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸਵਾਲ ਪ੍ਰਤੀ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਦਾ ਰਵੱਈਆ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ

ਅਪੈਰਾਧੀ ਨੂੰ ਨਿਆਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣਾ।

4.2 1958 ਅਤੇ 2004 ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ, ਅਪੈਰਾਧ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਨਾ ਸਿਰਫ ਅਪੈਰਾਧ ਵਧਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਕੇਸਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਗਿਰਾਵਟ ਆਈ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਅੱਜ, ਅਪੈਰਾਧ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਹੈ। ਅਪੈਰਾਧੀ ਕੋਲ ਵੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ

ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਗਵਾਹ ਹਨ ਅਤੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਲਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਛੇੜਛਾੜ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਖਰੀਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਹ ਪੱਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਦਬਾਅ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਲਾਤਕਾਰ ਅਤੇ ਜਿਨਸੀ ਅਪੈਰਾਥ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਿਨਾਉਣੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਨੈਸ਼ਨਲ ਪੁਲਿਸ ਕਮਿਸ਼ਨ (1980) ਦੀ ਚੌਥੀ ਰਿਪੋਰਟ: ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਅਪੰਗਤਾ:

ਜੂਨ 1980 ਵਿੱਚ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਪੁਲਿਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਚੌਥੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ, ਕੁਝ ਅਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਪਾਹਜਤਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀਆਂ ਦਾ ਦੁਬਾਰਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ। ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਇੱਕ ਸੀਨੀਅਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਤੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ:

“ਇੱਕ ਕੈਦੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਜਾਂ ਭੁੱਲ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇੱਕ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਗਲਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸ਼ੀਬਤਾਂ ਇਸ ਲਈ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਅਪੈਰਾਥ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਮੰਦਭਾਗਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਆਉਣ ਤੱਕ ਉਥੇ ਰਹਿਣ ਲਈ 'ਮੂਰਖ' ਹੈ।

ਪੁਲਿਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ੀ ਲਈ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮਾਮੂਲੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਭੱਤੇ ਦਾ ਵੀ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਇੱਕ ਰਾਜ ਵਿੱਚ 18 ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇੱਕ ਨਮੂਨੇ ਦੇ ਸਰਵੇਖਣ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਖੁਲਾਸਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਿਆਦ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ 96,815 ਗਵਾਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਸਿਰਫ 6697 ਨੂੰ ਕੁਝ ਭੱਤਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਭੁਗਤਾਨ ਲਈ ਵੀ, ਇੱਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਦੁਆਰਾ ਚਲਾ ਜਾ।

4.4 ਲਾਅ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ 154 ਵੀਂ ਰਿਪੋਰਟ (1996): ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ:

(Rajiv Sharma, J.)

ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ 154 ਵੀਂ ਰਿਪੋਰਟ (1996), ਚੈਪਟਰ X ਵਿੱਚ, ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ 'ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ' ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦੇ ਹੋਏ, ਕਾਨੂੰਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ 14 ਵੀਂ ਰਿਪੋਰਟ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੁਲਿਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਉੱਥੇ ਸੰਮਨਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਲਈ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਝਿਜਕ ਲਈ ਕਾਫੀ ਤਰਕਸੰਗਤ ਸੀ। ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜ ਦੀ ਤਰਫ਼ੋਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਉਚਿਤ ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਹੀ ਤਰਸਯੋਗ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਕਿਉਂਕਿ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਖ਼ਤ ਅਪੈਰਾਧੀਆਂ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਝੱਲਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਡੇ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਾਨੂੰਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ:

"6. ਅਸੀਂ ਸਿਫ਼ਾਰਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਭੱਤੇ ਇੱਕ ਯਥਾਰਥਕ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਤੈਅ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਭੁਗਤਾਨ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਦੇਰੀ ਅਤੇ ਅਸੁਵਿਧਾ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ... ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਠਹਿਰਨ ਲਈ ਅਦਾਲਤੀ ਅਹਾਤੇ ਵਿੱਚ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਈਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਾਂਚ ਦੇ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਦੇ ਪੜਾਅ ਤੱਕ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਇਲਾਜ ਦੁਕਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਣਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੁੱਖ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਭਰੋਸਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਕਹਿਰ ਤੋਂ ਬਚਣਗੇ।

4.5 ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਤਲਬ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਬਚਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ... ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਾਈਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਹਾਈ ਕੋਰਟਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਫੰਜਦਾਰੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਰਕੂਲਰ ਜਾਰੀ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨੁਕਤੇ ਉਭਰਦੇ ਹਨ:

(a) ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਈ ਅਸਲ ਭੱਤਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ

ਅਜਿਹੇ ਭੁਗਤਾਨ ਲਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਸਰਲੀਕਰਨ।

(b) ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਅਹਾਤੇ ਵਿੱਚ ਠਹਿਰਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਗਵਾਹਾਂ ਦਾ ਉਚਿਤ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਾਜਬ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ।

(c) ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

(d) ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਉਸ ਦਿਨ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਲਬ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਲਾਅ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ 4.5 172 ਵੀਂ ਰਿਪੋਰਟ (2000): ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੁਆਰਾ ਕਾਨੂੰਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਹਵਾਲਾ: ਸਕ੍ਰੀਨ ਤਕਨੀਕ:

ਮਾਰਚ 2000 ਵਿੱਚ, ਲਾਅ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ 'ਬਲਾਤਕਾਰ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ' ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ 172 ਵੀਂ ਰਿਪੋਰਟ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ। ਲਾਅ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਇਹ ਵਿਸ਼ਾ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ (9 ਅਗਸਤ, 1999 ਦੇ ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ (1997 ਦਾ ਨੰਬਰ 33), ਸਾਕਸ਼ੀ ਬਨਾਮ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ ਇੰਡੀਆ ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਆਪਣੇ ਆਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਇੱਕ ਬੇਨਤੀ 'ਤੇ ਲਿਆ।

ਪਟੀਸ਼ਨਕਰਤਾ 'ਸਾਕਸ਼ੀ', ਇੱਕ ਸੰਗਠਨ, ਜੋ ਅੰਰਤਾਂ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਨੇ ਆਈਪੀਸੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 375 ਵਿੱਚ ਦਰਜ 'ਜਿਨਸੀ ਸੰਬੰਧ' ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸੋਧ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਪਟੀਸ਼ਨ ਦਾਇਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ ਲਾਅ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ 'ਪਟੀਸ਼ਨਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਸੰਹਿਤਾ ਦੀਆਂ ਸੋਧਾਂ ਲਈ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਕਰਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਸ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਖਾਮੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।'

ਕਾਨੂੰਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਪਟੀਸ਼ਨਰ ਦੁਆਰਾ ਉਠਾਏ ਗਏ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਪਟੀਸ਼ਨਰ ਐਨਜੀਓ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਹਿਲਾ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ। ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ 'ਸਾਕਸ਼ੀ' ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਠੋਸ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੋਧ ਲਈ ਆਪਣੇ ਲਿਖਤੀ ਸੁਝਾਅ ਦੇਣ ਲਈ ਵੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਿਲਾ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੇ ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ.ਸੀ. ਅਤੇ ਐਵੀਡੈਂਸ ਐਕਟ ਵਿਚ ਸੋਧ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸੁਝਾਅ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਇਕ ਵਿਚਾਰ ਵੀ.

ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅੱਗੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿਨਸੀ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦੇ ਨਾਬਾਲਗ

(*Rajiv Sharma, J.*)

ਸ਼ਿਕਾਇਤਕਰਤਾ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਗਵਾਹੀ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ ਪਵੇਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਨਾਬਾਲਗ ਲਈ ਸਦਮੇ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹ ਅੱਗੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਬਾਲ ਜਿਨਸੀ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਾਬਾਲਗ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਇੱਕ ਜੱਜ ਅਤੇ ਬਾਲ-ਸਹਾਇਤਾ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਸੰਭਵ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਰਿਵਾਰਕ ਦੋਸਤ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਸੇਵਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਨਾਬਾਲਗ ਹੈ। ਟਰੱਸਟ। ਉਪਰੋਕਤ ਸੁਝਾਅ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਮੰਤਵ ਲਈ, ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਢੰਗ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਵੇ:

- (i) ਬੱਚੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਜੱਜ ਦੁਆਰਾ ਬੱਚੇ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦੀ ਵੀਡੀਓ-ਟੇਪ ਕੀਤੀ ਇੰਟਰਵਿਊ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣਾ;
- (ii) ਇੱਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕਲੋਜ਼ ਸਰਕਟ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਸਕ੍ਰੀਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੋਂ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਖਾਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ;
- (iii) ਨਾਬਾਲਗ ਦੀ ਜਿਰ੍ਹਾ ਸਿਰਫ ਜੱਜ ਦੁਆਰਾ ਨਾਬਾਲਗ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ 'ਤੇ ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਲਿਖਤੀ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ;
- (iv) ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਬੱਚੇ ਦੁਆਰਾ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਅਤੇ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਕਾਫੀ ਬਰੇਕ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ।

ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਸੁਝਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਠਾਏ ਗਏ ਹੋਰ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 25 ਮਾਰਚ, 2000 ਨੂੰ ਆਪਣੀ 172 ਵੀਂ ਰਿਪੋਰਟ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਸੁਝਾਅ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨਾਬਾਲਗ ਨਾਲ ਜਿਨਸੀ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਨੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ/ਉਸ ਦੇ ਸਬੂਤ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਦੇ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਲਾਅ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਸੀਆਰਪੀਸੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 273 ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ 'ਸਾਰੇ ਸਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੁਕੱਦਮੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਕੋਰਸ, ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ

ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਜਾਂ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੀ ਨਿਜੀ ਹਾਜ਼ਰੀ, ਉਸ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ

ਵਿਚ, ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲਾਅ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਲਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਆਮ ਸਿਧਾਂਤ, ਜੋ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਆਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ, ਨੂੰ ਜਿਨਸੀ ਅਪੈਰਾਧਾਂ ਬਾਰੇ ਮੁਕੱਦਮਿਆਂ ਅਤੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛਾਂ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਬੱਚੇ ਦੇ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਹ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਲਈ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਕਰੀਨ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੀੜਤ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਨਾ ਦੇਖ ਸਕੇ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਪੀੜਤ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਸੁਣਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਜਿਰਾਹ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਢੁਕਵੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੇਣ ਲਈ। ਇਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਲਾਅ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਆਪਣੀ 172 ਵੀਂ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਪੈਰਾ 6.1 ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲਈ ਸੀਆਰਪੀਸੀ 1973 ਦੀ ਧਾਰਾ 273 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਵਾਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ:

“ਬਸ਼ਰਤੇ ਕਿ ਜਿੱਥੇ 16 ਸਾਲ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਸਬੂਤ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾਣ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਜਿਨਸੀ ਹਮਲੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜਿਨਸੀ ਅਪੈਰਾਧ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਦਾਲਤ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਉਪਾਅ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇ। ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੋਸ਼ੀ ਦੀ ਜਿਰ੍ਹਾ ਜਾਂਚ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ।

ਸਾਕਸ਼ੀ ਸੰਸਥਾ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਉਪਰੋਕਤ ਹੋਰ ਸੁਝਾਵਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਲਾਅ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਅਵਿਵਹਾਰਕ ਸਨ ਅਤੇ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਲਾਅ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ 178 ਵੀਂ ਰਿਪੋਰਟ (2001): ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣਨ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ:

ਦਸੰਬਰ, 2001 ਵਿੱਚ, ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਨੂੰਨਾਂ, ਸਿਵਲ ਅਤੇ ਫੌਜਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸੋਧ ਲਈ ਆਪਣੀ 178 ਵੀਂ ਰਿਪੋਰਟ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਰੋਧੀ ਗਵਾਹਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਜਾਂਚ ਦੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਸਾਵਧਾਨੀ ਵਰਤਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਗਵਾਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਤਿੰਨ ਵਿਕਲਪਾਂ ਦੀ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਕੀਤੀ, (154 ਵੀਂ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਸੁਝਾਏ ਗਏ ਦੋ ਵਿਕਲਪਾਂ ਵਿੱਚ ਸੋਧ)। ਉਹ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ:

“1. ਧਾਰਾ 164 ਵਿੱਚ ਉਪ-ਧਾਰਾ (1 ਏ) ਦਾ ਸੰਮਿਲਨ

ਕੋਡ ਆਫ ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਪ੍ਰੋਸੀਜ਼ਰ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ 154 ਵੀਂ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਸੁਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ) ਤਾਂ ਜੋ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਭੌਤਿਕ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਣ। [ਇਸ ਲਈ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪਵੇਗੀ]।

2. ਕੁਝ ਜਾਂਚਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਜੋ ਗਵਾਹ ਵਿਰੋਧੀ ਨਾ ਹੋਣ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਗਵਾਹ ਦੇ ਪੁਲਿਸ ਬਿਆਨ 'ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਲੈਣਾ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਉਚਿਤ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਅਤੇ ਸੀਨੀਅਰ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਭੇਜਣਾ।

3. ਸਾਰੇ ਗੰਭੀਰ ਅਪੈਰਾਧਾਂ ਵਿੱਚ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਦਸ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਾਲ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ, ਜ਼ਾਬਤਾ ਫੌਜਦਾਰੀ ਜ਼ਾਬਤਾ, 1973 ਦੀ ਧਾਰਾ 164 ਦੇ ਤਹਿਤ, ਇੱਕ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੁਆਰਾ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਘੱਟ ਗੰਭੀਰ ਅਪੈਰਾਧਾਂ ਲਈ, ਦੂਜਾ ਵਿਕਲਪ (ਕੁਝ ਸੋਧਾਂ ਦੇ ਨਾਲ) ਵਿਹਾਰਕ ਪਾਇਆ ਗਿਆ।

4.6 ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਲਾਅ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ, ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ 'ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਗੁੱਸੇ' ਤੋਂ ਸਰੀਰਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਕੋਈ ਉਪਾਅ ਨਹੀਂ ਸੁਝਾਇਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਸਵਾਲ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਿਆ ਕਿ ਕੀ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਗੁਪਤ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਅਜਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਦਾਲਤ ਕਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਰੱਖ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਦੋਸ਼ੀ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਗਵਾਹ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਨਿਆਂਇਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੀ ਬਲੀ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ।

4.7 ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਲਾਅ (ਸੋਧ) ਬਿੱਲ, 2003: ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣਨ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ: ਅਗਸਤ, 2003 ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਪੈਰਾਧਿਕ ਕਾਨੂੰਨ (ਸੋਧ) ਬਿੱਲ, 2003 ਵਿੱਚ, ਉਪਰੋਕਤ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸੋਧ ਕੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ (3) ਅਰਜ਼ੀ ਦੇਣ ਲਈ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਿਆਨ ਦਰਜ ਕਰਨਾ ਜਿੱਥੇ ਅਪੈਰਾਧ ਲਈ ਸਜ਼ਾ ਸੱਤ ਸਾਲ ਜਾਂ ਵੱਧ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਗਵਾਹ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਬਿਆਨ 'ਤੇ ਵਾਪਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸੇ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਿਵਸਥਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਗਵਾਹ ਭਰਮਾਉਣ ਜਾਂ ਦਬਾਅ ਜਾਂ ਧਮਕੀਆਂ ਜਾਂ ਡਰਾਵੇ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਬਿਆਨ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਰਿਹਾ ਹੈ।

4.8 ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕਾਨੂੰਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀਆਂ 178 ਵੀਂ ਰਿਪੋਰਟ ਸਮੇਤ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ 'ਸੁਰੱਖਿਆ' ਅਤੇ 'ਗੁਮਨਾਮ' ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਜਾਂ ਉਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸਦੀ ਪਾਲਣਾ

ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਗਵਾਹ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਮੁਕੱਦਮੇ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕਰਨ ਲਈ। ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਜਪ੍ਰਣਾਲੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ, ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਲਈ ਹਾਲ ਹੀ ਦੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਨਿਆਂਇਕ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣਾ ਪਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਫੈਸਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਅਗਲੇ ਅਧਿਆਇ, ਚੈਪਟਰ V ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

4.9 ਇਸ ਲਈ, ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰੇ ਪੇਪਰ ਵਿੱਚ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ, ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਉਪਰੋਕਤ ਪਾੜੇ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਹੈ।

(59) ਗਵਾਹ ਨਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੇਬ ਵਿੱਚੋਂ ਖਰਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਰਕਮ ਲਈ ਉਚਿਤ ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੰਬੀ ਦੂਰੀ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੈਠਣ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਕਮਰੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਹ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖਰਚੇ 'ਤੇ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਵਾਜਬ ਵਾਸਤਵਿਕ ਭੱਤੇ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਗਵਾਹਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਗੈਂਗਸਟਰਾਂ, ਅੱਤਵਾਦੀਆਂ, ਸਮੱਗਲਰਾਂ, ਮਾਸਪੇਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਅਤੇ ਘਿਨਾਉਣੇ ਅਪੈਰਾਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਗਵਾਹੀ ਦੇਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਧਮਕੀ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਖਤਰੇ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਜਾਂਚ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਲੰਮਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਪੀੜਾ ਦੇਣ ਲਈ ਬੇਲੋੜੀ ਮੁਲਤਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਗਵਾਹਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਆਦਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਾਂਚ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪੂਰੇ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(60) ਨੈਸ਼ਨਲ ਪੁਲਿਸ ਕਮਿਸ਼ਨ, 1980 ਦੀ ਚੌਥੀ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਪੁਲਿਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ੀ ਲਈ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮਾਮੂਲੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਭੱਤਿਆਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ 18 ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੇਲ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇੱਕ ਨਮੂਨੇ ਦੇ ਸਰਵੇਖਣ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ 96,815 ਗਵਾਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਜੋ ਕਿ ਖਾਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ, ਸਿਰਫ 6697 ਨੂੰ ਕੁਝ ਭੱਤਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਭੁਗਤਾਨ ਲਈ ਵੀ, ਇੱਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸੀ। ਦੁਆਰਾ ਜਾਣ ਲਈ. ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ 154 ਵੀਂ ਰਿਪੋਰਟ, 1996, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉੱਪਰ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ,

(Rajiv Sharma, J.)
ਨੇ “ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ” ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

(61) ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦੀ ਦਰ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੈ। ਇਹ 40% ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਗਾਊਂ ਦੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜਾਪਾਨ ਵਿੱਚ, ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦੀ ਦਰ ਲਗਭਗ 98% ਹੈ।

(62) ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਨੇ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਵਿਰੁੱਧ ਕੇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਾਜਬ ਸ਼ੱਕ ਤੋਂ ਪਰੇ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 302 ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੇ ਨਾਲ ਧਾਰਾ 34 ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਜਿਸਨੀ ਹੁਕਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਦੋਸ਼ੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ, ਧਾਰਾ 34 ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ ਨੂੰ ਅਣਜਾਣੇ ਵਿੱਚ ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ, ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 34 ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ ਧਾਰਾ 302 ਦੇ ਤਹਿਤ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।

(63) ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਅਪੀਲ ਖਾਰਜ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(64) ਹਾਲਾਂਕਿ, ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਇਹ ਦੋਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹ ਪੀਡਬਲਯੂ-10 ਐਚਸੀ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਪੀਡਬਲਯੂ-11 ਐਚਸੀ ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪੀਡਬਲਯੂ-12 ਐਚਸੀ ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਕੇਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਪੀਡਬਲਯੂ-10 ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵੀ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਝੂਠਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦਾ। ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਕੇਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-1 ਬਲਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਦੀ ਜਿਠ੍ਹਾ ਦਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-2 ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿੱਤ ਗਿਆ।

(65) 2016 ਦੀ ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ (ਅਪੈਰਾਥਿਕ) ਨੰਬਰ 156 ਵਿੱਚ ਮਹਿੰਦਰ ਚਾਵਲਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿੱਚ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਰਡਸ਼ਿਪਸ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਯੋਜਨਾ, 2018 ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 05.12.2018 ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦੁਆਰਾ ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਵਿੱਚ। ਮਾਨਯੋਗ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੁਆਰਾ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਪੈਰਾ 25 ਵਿੱਚ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਕੀਮ, 2018, ਹੇਠਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:-

“1. ਛੋਟਾ ਸਿਰਲੇਖ ਅਤੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤ:

- (a) “ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਯੋਜਨਾ, 2018” ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ।
- (b) ਇਹ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਦੀ ਮਿਤੀ ਤੋਂ ਲਾਗੂ ਹੋਵੇਗਾ।

2. ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ:

- (a) “ਕੋਡ” ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਪ੍ਰੋਸੀਜ਼ਰ ਕੋਡ, 1973 (1974 ਦਾ 2);
- (b) “ ਗਵਾਹ ਦੀ ਪਛਾਣ ਛੁਪਾਉਣ ” ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ

ਸ਼ਰਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ, ਨਾਮ, ਪਤੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੇਰਵਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਜਾਂਚ, ਮੁਕੱਦਮੇ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗਵਾਹ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੜਾਅ; (c) “ ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ” ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਹਰੇਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਥਾਈ ਕਮੇਟੀ ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵਜੋਂ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਇਸਤਗਾਸਾ ਦੇ ਮੁਖੀ ਇਸ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸਕੱਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

(d) " ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰ " ਵਿੱਚ ਮਾਪੇ/ਸਰਪ੍ਰਸਤ, ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ, ਲਿਵ-ਇਨ ਪਾਰਟਨਰ, ਭੈਣ-ਭਰਾ, ਬੱਚੇ, ਗਵਾਹ ਦੇ ਪੋਤੇ-ਪੋਤੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ;

(e) " ਫਾਰਮ " ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਇਸ ਸਕੀਮ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ "ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਰਜ਼ੀ ਫਾਰਮ";

(f) “ ਇਨ ਕੈਮਰਾ ਪ੍ਰੋਸੀਡਿੰਗਜ਼ ” ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਉਹ ਕਾਰਵਾਈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ/ਅਦਾਲਤ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਅਰਜ਼ੀ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਅਤੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਜਾਂ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ;

(g) “ ਲਾਈਵ ਲਿੰਕ ” ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਲਾਈਵ ਵੀਡੀਓ ਲਿੰਕ ਜਾਂ ਹੋਰ ਅਜਿਹੀ ਵਿਵਸਥਾ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਗਵਾਹ, ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਜਾਂ ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਦੌਰਾਨ;

(h) “ ਵਿਟਨੈਸ ਪ੍ਰੋਟੈਕਸ਼ਨ ਮਾਪਦੰਡ ” ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਕੀਮ ਦੇ ਕਲਾਜ਼ 7, ਭਾਗ-III, ਭਾਗ-IV ਅਤੇ ਭਾਗ V ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਗਏ ਉਪਾਅ।

(i) " ਅਪੈਰਾਥ " ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਉਹ ਅਪੈਰਾਥ ਜੋ ਮੌਤ ਜਾਂ ਉਮਰ ਕੈਦ ਜਾਂ ਸੱਤ ਸਾਲ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੀ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ ਅਤੇ ਆਈਪੀਸੀ ਦੀ ਧਾਰਾ 354, 354A, 354B, 354C, 354D ਅਤੇ 509 ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਜ਼ਾ ਯੋਗ ਅਪੈਰਾਥ ਵੀ ਹਨ।

(j) " ਖਤਰੇ ਦੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਰਿਪੋਰਟ " ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਗਵਾਹ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਧਮਕੀ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗਤਾ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੇਸ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰ ਰਹੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰਿਪੋਰਟ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਾਰੇ ਖਾਸ ਵੇਰਵੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ

(Rajiv Sharma, J.)

ਗਵਾਹ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੁਆਰਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ, ਵੱਕਾਰ ਜਾਂ ਸੰਪਤੀ ਨੂੰ ਧਮਕੀਆਂ ਦੀ ਕਿਸਮ, ਧਮਕੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਜਾਂ ਧਮਕੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ, ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ।

ਇਹ ਖਾਸ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਾਵਾਂ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਖਤਰੇ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕਰੇਗਾ ਜੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਲਏ ਜਾਣ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ;

(k) “ਗਵਾਹ” ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ, ਜਿਸ ਕੋਲ ਕਿਸੇ ਅਪੈਰਾਧ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜਾਂ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ;

(l) “ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਰਜ਼ੀ” ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਗਵਾਹ ਦੁਆਰਾ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਆਰਡਰ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਅੱਗੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਫਾਰਮ ਵਿੱਚ ਭੇਜੀ ਗਈ ਅਰਜ਼ੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਗਵਾਹ, ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰ, ਉਸ ਦੇ ਯੋਗ ਵਕੀਲ ਜਾਂ ਸਬੰਧਤ ਆਈਓ/ਐਸਐਚਓ/ਐਸਡੀਪੀਓ/ਜੇਲ੍ਹ ਐਸਪੀ ਦੁਆਰਾ ਭੇਜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਬੰਧਤ ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਅੱਗੇ ਭੇਜਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ;

(m) “ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਫੰਡ” ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਦੁਆਰਾ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਆਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੌਰਾਨ ਹੋਏ ਖਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਫੰਡ;

(n) “ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਆਦੇਸ਼” ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਦੁਆਰਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਇੱਕ ਆਦੇਸ਼ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਉਪਾਵਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

(o) “ਵਿਟਨੈਸ ਪ੍ਰੋਟੈਕਸ਼ਨ ਸੈੱਲ” ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਰਾਜ/ਯੂਟੀ ਪੁਲਿਸ ਜਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਪੁਲਿਸ ਏਜੰਸੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮਰਪਿਤ ਸੈੱਲ ਜੋ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਆਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਡਿਊਟੀ ਸੌਂਪਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ II

3. ਧਮਕੀ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ:

ਸ਼੍ਰੇਣੀ 'ਏ': ਜਿੱਥੇ ਜਾਂਚ/ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੌਰਾਨ ਜਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗਵਾਹ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਤੱਕ ਖਤਰਾ ਵਧਦਾ ਹੈ।

ਸ਼੍ਰੇਣੀ 'ਬੀ': ਜਿੱਥੇ ਜਾਂਚ/ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੌਰਾਨ ਜਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗਵਾਹ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਸਾਖ ਜਾਂ ਸੰਪਤੀ ਨੂੰ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸ਼੍ਰੇਣੀ 'C': ਜਿੱਥੇ ਧਮਕੀ ਦਰਮਿਆਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗਵਾਹ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰ, ਵੱਕਾਰ ਜਾਂ ਜਾਇਦਾਦ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਨ ਜਾਂ ਧਮਕਾਉਣ ਤੱਕ ਫੈਲਦੀ ਹੈ,

ਜਾਂਚ/ਮੁਕੱਦਮਾ ਜਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ।

4. ਸਟੇਟ ਵਿਟਨੈਸ ਪ੍ਰੋਟੈਕਸ਼ਨ ਫੰਡ:

(a) ਇੱਕ ਫੰਡ ਹੋਵੇਗਾ, ਅਰਥਾਤ, ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਫੰਡ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਦੁਆਰਾ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਆਰਡਰ ਦੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਦੌਰਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਖਰਚੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਬੰਧਤ ਖਰਚੇ ਪੂਰੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ।

(b) ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਫੰਡ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਗੇ:-

- i. ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਸਾਲਾਨਾ ਬਜਟ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਬਜਟ ਵੰਡ;
- ii. ਅਦਾਲਤਾਂ/ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਫੰਡ ਵਿੱਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਖਰਚਿਆਂ ਦੀ ਰਕਮ ਦੀ ਰਸੀਦ;
- iii. ਕੇਂਦਰ/ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਸੰਸਥਾਵਾਂ/ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਦਾਨ/ਯੋਗਦਾਨ।
- iv. ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਫੰਡ।

(c) ਉਕਤ ਫੰਡ ਦੁਆਰਾ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਰਾਜ/ਯੂਟੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਵਿਭਾਗ/ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰਾਲਾ।

5. ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਰਜ਼ੀ ਦਾਇਰ ਕਰਨਾ

ਸਮਰੱਥ ਅਧਿਕਾਰੀ:

ਇਸ ਤਹਿਤ ਸੁਰੱਖਿਆ ਆਦੇਸ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਲਈ ਅਰਜ਼ੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ

ਦੇ ਅੱਗੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਫਾਰਮ ਵਿੱਚ ਸਕੀਮ ਦਾਇਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ

ਸਬੰਧਤ ਜ਼ਿਲੇ ਦੀ ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਜਿੱਥੇ ਜੁਰਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਮੈਂਬਰ ਸਕੱਤਰ ਰਾਹੀਂ ਸਹਾਇਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਸਮੇਤ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਹੋਵੇ।

6. ਅਰਜ਼ੀ 'ਤੇ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ:

(a) ਜਦੋਂ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸਕੱਤਰ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਫਾਰਮ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬਿਨੈ-ਪੱਤਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਤੁਰੰਤ ਸਬੰਧਤ ਪੁਲਿਸ ਸਬ-ਡਵੀਜ਼ਨ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ACP/DSP ਤੋਂ ਧਮਕੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਰਿਪੋਰਟ ਮੰਗਣ ਲਈ ਆਦੇਸ਼ ਪਾਸ ਕਰੇਗਾ।

(b) ਅਗਾਮੀ ਖਤਰੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਤਤਕਾਲਤਾ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਿਆਂ, ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਅਰਜ਼ੀ ਦੇ ਲੰਬਿਤ ਹੋਣ ਦੌਰਾਨ ਗਵਾਹ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਅੰਤਰਿਮ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਆਦੇਸ਼ ਪਾਸ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

(c) ਧਮਕੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਰਿਪੋਰਟ ਪੂਰੀ ਗੁਪਤਤਾ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਇਹ ਆਰਡਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਪੰਜ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇਗੀ।

(d) ਧਮਕੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਰਿਪੋਰਟ ਧਮਕੀ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ

(Rajiv Sharma, J.)

ਗਵਾਹ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਢੁਕਵੀਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸੁਝਾਅ ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਾਅ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰੇਗੀ।

(e) ਗਵਾਹ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਬਿਨੈ-ਪੱਤਰ 'ਤੇ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਸੰਭਵ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਗਵਾਹ ਅਤੇ/ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ/ਰੁਜ਼ਗਾਰਾਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ, ਜੋ ਕਿ ਯੋਗ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਨਾਲ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰੇਗੀ ਤਾਂ ਜੋ ਗਵਾਹ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਗਵਾਹ.

(f) ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਰਜ਼ੀ 'ਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਸੁਣਵਾਈਆਂ ਪੂਰੀ ਗੁਪਤਤਾ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਦੁਆਰਾ ਕੈਮਰੇ ਵਿੱਚ ਹੋਣਗੀਆਂ।

(g) ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਧਮਕੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਰਿਪੋਰਟ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਪੰਜ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਅਰਜ਼ੀ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

(h) ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਦੁਆਰਾ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਆਰਡਰ ਨੂੰ ਰਾਜ/ਯੂਟੀ ਦੇ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੈੱਲ ਜਾਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਵੇਂ ਵੀ ਕੇਸ ਹੋਵੇ। ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਦੁਆਰਾ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਸਾਰੇ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਰਾਜ/ਯੂਟੀ ਵਿੱਚ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਪਛਾਣ ਬਦਲਣ ਅਤੇ/ਜਾਂ ਮੁੜ-ਸਥਾਨ ਲਈ ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਦੁਆਰਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਆਰਡਰ ਸਬੰਧਤ ਰਾਜ/ਯੂਟੀ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗ ਦੁਆਰਾ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

(i) ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਆਰਡਰ ਪਾਸ ਹੋਣ 'ਤੇ, ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੈੱਲ ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਫਾਲੋ-ਅੱਪ ਰਿਪੋਰਟ ਦਾਇਰ ਕਰੇਗਾ।

(j) ਜੇਕਰ, ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਆਰਡਰ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਰਜ਼ੀ ਭੇਜੀ ਗਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਪੂਰਾ ਹੋਣ 'ਤੇ, ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਧਮਕੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਰਿਪੋਰਟ ਨੂੰ ਏਸੀਪੀ/ਡੀਐਸਪੀ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਤੋਂ ਮੰਗਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਬੰਧਤ ਪੁਲਿਸ ਸਬ ਡਵੀਜ਼ਨ.

7. ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ :

ਆਰਡਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਾਅ ਧਮਕੀ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤੀ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਾ ਹੋਣ ਦੀ ਇੱਕ ਖਾਸ ਮਿਆਦ ਲਈ ਹੋਣਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ:

(a) ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਕਿ ਜਾਂਚ ਜਾਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੌਰਾਨ ਗਵਾਹ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ੀ ਆਹਮੇ-ਸਾਹਮਣੇ ਨਾ ਆਉਣ;

(b) ਮੇਲ ਅਤੇ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕਾਲਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ;

- (c) ਗਵਾਹ ਦਾ ਟੈਲੀਫੋਨ ਨੰਬਰ ਬਦਲਣ ਜਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗੈਰ-ਸੂਚੀਬੱਧ ਟੈਲੀਫੋਨ ਨੰਬਰ ਦੇਣ ਲਈ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕੰਪਨੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਬੰਧ;
- (d) ਗਵਾਹ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਰਵਾਜ਼ੇ, ਸੀਸੀਟੀਵੀ, ਅਲਾਰਮ, ਵਾੜ ਆਦਿ;
- (e) ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਨਾਮ ਜਾਂ ਵਰਣਮਾਲਾ ਦੇ ਨਾਲ ਗਵਾਹ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਉਸਦੀ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਛੁਪਾਉਣਾ;
- (f) ਗਵਾਹ ਲਈ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਸੰਪਰਕ ਵਿਅਕਤੀ;
- (g) ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਗਵਾਹ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਨਿਯਮਤ ਗਸ਼ਤ;
- (h) ਕਿਸੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਦੇ ਘਰ ਜਾਂ ਨੇੜਲੇ ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦੀ ਅਸਥਾਈ ਤਬਦੀਲੀ;
- (i) ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਆਉਣਾ-ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਦੀ ਮਿਤੀ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਵਾਹਨ ਜਾਂ ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਫੰਡ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਾਹਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ;
- (j) ਇਨ-ਕੈਮਰਾ ਟਰਾਇਲਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ;
- (k) ਬਿਆਨ ਦਰਜ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬਿਆਨ ਦਰਜ ਕਰਨ ਦੌਰਾਨ ਸਹਾਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣਾ;
- (l) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਮਜ਼ੋਰ ਗਵਾਹ ਅਦਾਲਤੀ ਕਮਰਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹਾਂ ਅਤੇ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਪੈਸਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲਾਈਵ ਵੀਡੀਓ ਲਿੰਕ, ਵਨ ਵੇ ਮਿਰਰ ਅਤੇ ਸਕ੍ਰੀਨ ਵਰਗੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹਨ, ਗਵਾਹ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਅਤੇ ਆਡੀਓ ਫੀਡ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਦੇ ਵਿਕਲਪ ਦੇ ਨਾਲ।

ਗਵਾਹ ਦੀ ਆਵਾਜ਼, ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਪਛਾਣਨ ਯੋਗ ਨਾ ਹੋਵੇ;

- (m) ਮੁਲਤਵੀ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੌਰਾਨ ਜ਼ਮਾਨਤ ਦੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ;
- (n) ਜੇਕਰ ਲੋੜ ਹੋਵੇ, ਮੁੜ-ਸਥਾਨ, ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਜਾਂ ਨਵਾਂ ਕਿੱਤਾ/ਪੇਸ਼ਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਫੰਡ ਤੋਂ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ/ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ;
- (o) ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਾਵਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਰੂਪ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

8. ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਸਮੀਖਿਆ:

ਇੱਕ ਵਾਰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਆਰਡਰ ਪਾਸ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਇਸ ਦੇ ਅਮਲ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ ਫਾਲੋ-ਅੱਪ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੈੱਲ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਫਾਲੋ-

(Rajiv Sharma, J.)

ਅਪ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਤਿਮਾਹੀ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਆਰਡਰ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰੇਗੀ।

ਭਾਗ III

9. ਪਛਾਣ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ:-

ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਪੈਰਾਥ ਦੀ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਜਾਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਪਛਾਣ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਬਿਨੈ-ਪੱਤਰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਫਾਰਮ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਕੋਲ ਇਸਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸਕੱਤਰ ਦੁਆਰਾ ਦਾਇਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਬਿਨੈ-ਪੱਤਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ 'ਤੇ, ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸਕੱਤਰ ਨੂੰ ਧਮਕੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਰਿਪੋਰਟ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਗਵਾਹ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੇਗੀ ਜੋ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਉਚਿਤ ਸਮਝੇ ਕਿ ਕੀ ਪਛਾਣ ਸੁਰੱਖਿਆ ਆਰਡਰ ਪਾਸ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।

ਅਰਜ਼ੀ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਗਵਾਹ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਗਵਾਹ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਰਿਕਾਰਡ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਰਜ਼ੀ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇੱਕ ਵਾਰ, ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਦੁਆਰਾ ਗਵਾਹ ਦੀ ਪਛਾਣ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਆਦੇਸ਼ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੈੱਲ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏ।

ਗਵਾਹ/ਉਸ ਦੇ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਨਾਮ/ਪਿਤਾ/ਪਿਤਾ/ਕਿੱਤਾ/ਪਤਾ/ਡਿਜੀਟਲ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਮੇਤ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ।

ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗਵਾਹ ਦੀ ਪਛਾਣ ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ, ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੈੱਲ ਉਹਨਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਗਵਾਹ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਗ IV

10. ਪਛਾਣ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ :-

ਦੁਕਵੇਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਜਿੱਥੇ ਗਵਾਹ ਵੱਲੋਂ ਪਛਾਣ ਬਦਲਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਧਮਕੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਦੁਆਰਾ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਪਛਾਣ ਦੇਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਨਵੀਂ ਪਛਾਣ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਨਵਾਂ ਨਾਮ/ਪੇਸ਼ਾ/ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਏਜੰਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਵੀਕਾਰਯੋਗ ਸਹਾਇਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਨਵੀਂ ਪਛਾਣ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਦਿਅਕ/ਪੇਸ਼ੇਵਰ/ਸੰਪੱਤੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਭਾਗ V

11. ਗਵਾਹ ਦਾ ਪੁਨਰਵਾਸ:

ਦੁਕਵੇਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਜਿੱਥੇ ਗਵਾਹ ਵੱਲੋਂ ਪੁਨਰ-ਸਥਾਨ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਧਮਕੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਦੁਆਰਾ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਲਈ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਗਵਾਹ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਭਲਾਈ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਭਾਰਤੀ ਸੰਘ ਦੇ ਰਾਜ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਖੇਤਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਲਈ ਆਦੇਸ਼ ਪਾਸ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਖਰਚੇ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਫੰਡ ਦੁਆਰਾ ਚੁੱਕੇ ਜਾਣਗੇ।

ਭਾਗ VI

12. ਸਕੀਮ ਬਾਰੇ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਗਵਾਹ :

ਹਰ ਰਾਜ ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਦਾ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰੇਗਾ। IO ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ "ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਯੋਜਨਾ" ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨਗੇ।

13. ਦੀ ਗੁਪਤਤਾ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ

ਰਿਕਾਰਡ :

ਪੁਲਿਸ, ਪ੍ਰੈਸੀਕਿਊਸ਼ਨ ਵਿਭਾਗ, ਅਦਾਲਤੀ ਸਟਾਫ਼, ਦੋਵਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਵਕੀਲਾਂ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਪੂਰੀ ਗੁਪਤਤਾ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣਗੇ ਅਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਗੇ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਰਿਕਾਰਡ, ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਜਾਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਟ੍ਰਾਇਲ ਕੋਰਟ/ਅਪੀਲੇਟ ਕੋਰਟ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਲਿਖਤੀ ਆਦੇਸ਼ 'ਤੇ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਾਰੇ ਰਿਕਾਰਡ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖੇ ਜਾਣਗੇ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਸਦੀ ਸਬੰਧਤ ਮੁਕੱਦਮਾ ਜਾਂ ਇਸਦੀ ਅਪੀਲ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਲੀਬਿਤ ਹੈ। ਪਿਛਲੀ ਅਦਾਲਤੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਨਿਪਟਾਰੇ ਦੇ ਇੱਕ ਸਾਲ ਬਾਅਦ, ਰਿਕਾਰਡ ਦੀ ਹਾਰਡ ਕਾਪੀ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਕੈਨ ਕੀਤੀਆਂ ਸਾਫਟ ਕਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

14. ਖਰਚਿਆਂ ਦੀ ਰਿਕਵਰੀ:

ਜੇਕਰ ਗਵਾਹ ਨੇ ਝੂਠੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦਰਜ ਕਰਵਾਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਬੰਧਤ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਫੰਡ ਵਿੱਚੋਂ ਕੀਤੇ ਖਰਚੇ ਦੀ ਵਸੂਲੀ ਲਈ

(Rajiv Sharma, J.)

ਕਾਰਵਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

15. ਸਮੀਖਿਆ:

ਜੇਕਰ ਗਵਾਹ ਜਾਂ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਦੁਆਰਾ ਹੁਕਮਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਹੋਣ ਦੇ 15 ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਮੀਖਿਆ ਅਰਜ਼ੀ ਦਾਇਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਯੋਜਨਾ, 2018

ਅਧੀਨ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਰਜ਼ੀ

ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਯੋਜਨਾ, 2018

ਅੱਗੋਂ,

(ਡੁਪਲੀਕੇਟ ਵਿੱਚ ਦਾਇਰ ਕੀਤੇ

ਜਾਣ ਲਈ)

ਸਮਰੱਥ ਅਧਿਕਾਰੀ,

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ .....

ਲਈ ਅਰਜ਼ੀ:

- 1. ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ
- 2. ਗਵਾਹ ਪਛਾਣ ਸੁਰੱਖਿਆ
- 3. ਨਵੀਂ ਪਛਾਣ
- 4. ਗਵਾਹ ਰੀਲੋਕੇਸ਼ਨ

1. ਗਵਾਹ ਦੇ ਵੇਰਵੇ (ਪੁੰਜੀ ਵਿੱਚ ਭਰੋ):

- 1) ਨਾਮ -----
- 2) ਉਮਰ -----
- 3) ਲਿੰਗ (ਮਰਦ/ਔਰਤ/ਹੋਰ)-----
- 4) ਪਿਤਾ ਦਾ/ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਮ -----
- 5) ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਪਤਾ -----

6) ਦਾ ਨਾਮ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੇਰਵੇ

ਗਵਾਹ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰ

ਜੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ

ਧਮਕੀਆਂ -----

- 7) ਸੰਪਰਕ ਵੇਰਵੇ (ਮੋਬਾਈਲ/ਈ-ਮੇਲ)

2. ਅਪੈਰਾਥਿਕ ਮਾਮਲੇ ਦੇ ਵੇਰਵੇ:

- 1) FIR ਨੰ. -----
- 2) ਧਾਰਾ ਦੇ ਤਹਿਤ -----
- 3) ਪੁਲਿਸ ਸਟੇਸ਼ਨ -----
- 4) ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ -----
- 5) ਡੀਡੀ ਨੰਬਰ (ਜੇਕਰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਐਫਆਈਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਰਜਿਸਟਰਡ) -
- 6) ਸੀ.ਆਰ. ਕੇਸ ਨੰ. (ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ
ਨਿੱਜੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ) -

3. ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਵੇਰਵੇ (ਜੇ ਉਪਲਬਧ/ਜਾਣਿਆ ਹੋਵੇ):

- 1) ਨਾਮ -----
- 2) ਪਤਾ -----
- 3) ਫੋਨ ਨੰ. -----
- 4) ਈਮੇਲ ਆਈ.ਡੀ -----

**4. ਨਾਮ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੇਰਵੇ
ਦੇਣ ਵਾਲੇ/ਸ਼ੱਕੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ
ਧਮਕੀਆਂ ਦੇਣ ਦਾ**

5. ਧਮਕੀ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ.

ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਖਾਸ ਮਿਤੀ, ਸਥਾਨ, ਮੋਡ ਦੇ ਨਾਲ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਮਿਲੀ ਧਮਕੀ ਦੇ
ਸੰਖੇਪ ਵੇਰਵੇ ਦਿਓ

ਅਤੇ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦ

**6. ਦੁਆਰਾ/ਲਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੇ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਾਵਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮ
ਗਵਾਹ**

**7. ਅੰਤਰਿਮ/ਜ਼ਰੂਰੀ ਵੇਰਵੇ
ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜੇ ਲੋੜ ਹੋਵੇ**

- ਬਿਨੈਕਾਰ/ਗਵਾਹ ਵਾਧੂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਵਾਧੂ ਸ਼ੀਟਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦਾ
ਹੈ।

(ਦਸਤਖਤ ਦੇ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਨਾਮ)

ਤਾਰੀਖ: .....

ਸਥਾਨ:.....

ਅੰਡਰਟੇਕਿੰਗ

1. ਮੈਂ ਵਾਅਦਾ ਕਰਦਾ/ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗ ਅਤੇ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੈੱਲ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਾਂਗਾ।
2. ਮੈਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਦਾ/ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੇਰੇ ਉੱਤਮ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸੱਚੀ ਅਤੇ ਸਹੀ ਹੈ।
3. ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ/ਸਮਝਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਸ ਬਿਨੈ-ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਝੂਠੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਸਮਰੱਥ ਅਥਾਰਟੀ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਹੋਏ ਖਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗਵਾਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਫੰਡ ਵਿੱਚੋਂ ਵਸੂਲਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਰਾਖਵਾਂ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।

(ਦਸਤਖਤ ਦੇ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਨਾਮ)

ਤਾਰੀਖ: .....

ਸਥਾਨ:.....

(66) ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ, ਅਸੀਂ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜਾਂਚ, ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ:-

1. ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਰਾਹੀਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਧਾਰਾ 309 ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਆਧਾਰ/ਲਗਾਤਾਰ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਲਈ ਮੁਲਤਵੀ, ਠੋਸ, ਠੋਸ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਰਨ ਦਰਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।
2. ਰਿਪੋਰਟਿੰਗ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਆਂਇਕ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਲਾਨਾ ਗੁਪਤ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਕੂਲ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਦਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ।
3. ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗਵਾਹ ਨੂੰ ਝੂਠਾ ਬਿਆਨ ਦੇਣ ਲਈ ਉਕਸਾਉਣ, ਧਮਕਾਉਣ ਅਤੇ ਦਬਾਅ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਵਿਧਾਨ ਅਤੇ ਫੌਜਦਾਰੀ ਜਾਬਤਾ ਵਿੱਚ ਦੁਕਵੀਆਂ ਸੇਧਾਂ ਕਰਨ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।
4. ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦਰਜ ਕਰਨ ਦੀ ਮਿਤੀ 'ਤੇ ਯਾਤਰਾ ਭੱਤੇ ਵਜੋਂ ਵਾਜਬ ਰਕਮ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਬਿਆਨ ਅਗਲੀ ਤਰੀਕ ਤੱਕ ਫੈਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਅਤੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਸਰਕਾਰੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿੱਚੋਂ।

5. ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਘਿਨਾਉਣੇ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦਾ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਬੀਮਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਿਡਰਤਾ ਨਾਲ ਗਵਾਹੀ ਦੇ ਸਕਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨ, ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਬਦਲਣ ਅਤੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾ ਸਕਣ।

6. ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਨੂੰ ਗਵਾਹ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਯੰਤਰ ਲਗਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਸੀਸੀਟੀਵੀ, ਅਲਾਰਮ, ਵਾੜ ਆਦਿ।

7. ਪੁਲਿਸ ਕੋਲ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਸੰਪਰਕ ਨੰਬਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਗਵਾਹਾਂ ਲਈ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਗਵਾਹ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨਿਯਮਤ ਗਸ਼ਤ, ਅਦਾਲਤ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਤੱਕ ਸਰਕਾਰੀ ਵਾਹਨ ਜਾਂ ਸੁਣਵਾਈ ਦੀ ਮਿਤੀ 'ਤੇ ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਫੰਡ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਾਹਨ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਨਾਲ।

8. ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 161 ਸੀ.ਆਰ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੇ ਤਹਿਤ ਤੁਰੰਤ ਆਡੀਓ, ਵੀਡੀਓ ਅਤੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਿਆਨ ਦਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

9. ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਨੂੰ ਵੀ ਪਹਿਲਕਦਮੀ ਕਰਨ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਹਨ

PW-10 HC ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ, PW-11 HC ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, PW-12 HC ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਕਾਰਵਾਈ, ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਅਣਗਹਿਲੀ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਸਨ।

10. ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦਾ ਸਕੱਤਰ ਗ੍ਰਹਿ ਉਪਰੋਕਤ ਜਾਰੀ ਹਦਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਵੇਗਾ।

ਜੇਐਸ ਮਹਿੰਦੀਰਤਾ

ਡਿਸਕਲੇਮਰ:- ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਨਿਰਣਾਂ ਕੇਵਲ ਮੁਕੱਦਮੇਬਾਜ਼ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਮਝਣ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਾਰੇ ਵਿਹਾਰਕ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਮੰਤਵਾਂ ਲਈ, ਨਿਆਂ ਨਿਰਣੇ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਸਕਰਣ-ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਅਮਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਗੁਲਜ਼ੇਬਾ